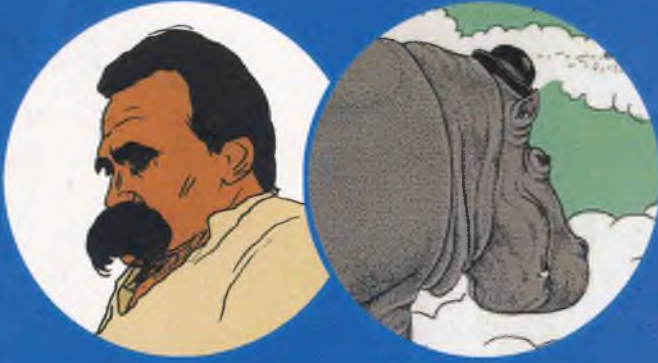

New York Times Bestseller

NIETZSCHE ÖLDÜ!

Bir Hipopotam Olarak

YENİDEN DOĞDU...

Yaşamı ve Ölümü Felsefesi Yoluyla Anlamak

Thomas Cathcart & Daniel Klein

aylak kitap

Nietzsche Öldü!
Bir Hipopotam Olarak
Yeniden Doğdu...

Yaşamı ve Ölümü Felsefesi Yoluyla Anlamak

Thomas Cathcart & Daniel Klein

İngilizceden Çeviri
Algan Sezgintüredi

aylak kitap

Aylak Kitap (3)

Nietzsche Öldü! Bir Hipopotam Olarak Yeniden Doğdu...
© 2009 Thomas Cathcart & Daniel Klein

Heidegger and a Hippo Walk Through Those Pearly Gates: Using
philosophy and jokes to explain life, death, the afterlife and everything in
between, 2009, Viking Penguin

İngilizceden Çeviri
Algan Sezgintüredi

Yayına Hazırlayan
Ergün Akça

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni
Bülent Arslan

Baskı
Ayhan Matbaası
0212 445 32 38

ISBN: 978-605-5691-28-8

1. Baskı, Ekim, 2010
2. Baskı, Ekim, 2010

AYLAK KİTAP
© Her hakkı mahfuzdur.

Hocapaşa Mah. Kargılı Sok. Celal Ormanı İşhanı No: 1/20 - 29
Eminönü - İstanbul

Dağıtım Tel: 0 216 418 27 02
Dağıtım Faks: 0 216 414 34 42

www aylakkitap.com
aylakkitap@aylakkitap.com

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Akçalı Ajans aracılığıyla Aylak Kitap'a aittir.

*“İnsanın hem kendi ölümünü nesnellikle yaşayıp
hem ıslık çalması mümkün değildir,”*
cümlesiyle ortaya koyduğu fenomenolojik analizi
doğruluğunu hâlâ koruyan felsefi akıl hocamız
WOODY ALLEN’a.

İÇİNDEKİLER

Sunuş 1

I. Öldük! N'apacağız Şimdi?	9
{1} Kesin Bir Hata Var Canım	11
{2} Kaygınızı Şemsiye Yapın Kendinize	27
{3} Ölüm: Tek İstikamet!	43
{4} Heidegger Hom, Bom Bili Bom: E, N'aptın Şimdi Bana Sen?	49
{5} Ölümlülüğünüzü Çevirin	59
II. Ebediyet: Hiç Beklemediğiniz Anda	71
{6} Ebedi Şimdi	73
III. Ölümsüzlük: Ruh Treninde Eski Moda Yol	83
{7} Platon: Ruhun Babası	85
{8} Cennet: Uğruna Ölünecek Mekân	109
IV. Ölümünden Sonra Yaşam: Öte Taraftan Kartpostallar	137
{9} Tünel ve Işık	139
{10} Özgün Tak-Tak-Tak-Kim-O? Şakası	145
V. Bir Yaşam tarzı Seçimi Olarak Ölüm	155
{11} Ölümü Ölümüne Dövmek	157
VI. Biyoteknoloji	169
{12} Ölmeyerek Ölümsüzlük	171

Sunuş

Pardon, bir dakikanızı alabilir miyiz? Bir anket yapıyoruz ve size bir şeyler sormak istiyoruz. Sadece bir dakikanızı alacak ve adınızı bile sormayacağız. Tamam mı? Pekâlâ, soruyoruz:

Öleceğinize gerçekten inanıyor musunuz?

Cidden ve sahiden ama?

Gerçekten bir gün yaşamınızın sona ereceğini düşünüyor musunuz?

Zamanınız var. Yanıt vermek için acele etmeyin. Ama geçen her saniyeyi ömrünüzden yediğinizi de unutmayın tabii.

Siz de bizim gibiyseniz perdenin günün birinde ineceğine *tamamen* inanmıyorsunuz muhtemelen. Belki ölüm gerçeğini genel olarak kısmen kavrayabiliyoruz ama özel olarak kendi ölümümüzü kavrayabiliyor muyuz? Kendi ölümümüz karşısındaki durumumuz Ermeni asıllı Amerikalı yazar William Saroyan'ın geride bıraktıklarına yazdığı bir mektubunda belirttiği gibidir: "Herkes ölecek ama ben hep benim için bir istisna yapılabileceğine inanmışım."

Diğer yandan, ölümü tümünden aklımızdan çıkarıp atamıyoruz.

Ölümlü olduğumuzla ilgili düşünceleri ne kadar bastırmaya çalışırsak çalışalım yine de onlar oradan buradan pırtlayıveriyorlar. Önüne geçilemez “pırtlamalar” bunlar, çünkü ölüm insan yaşamının değiştirilemez bir parçası.

Hem öleceğini bilen hem de sonsuza dek yaşamayı hayal edebilen tek yaratık biziz. İşte bizi çıldırtan da bu zaten. Ölümden ödümüz kopuyor. Ve yaşam, sonunda uçurumun boşluğunda kaybolmak dışında hiçbir hedefi olmayan bu yaşam ne kadar da anlamsız. İşte tam da bu yüzden insanın ölümlülüğü felsefenin temel sorularıyla iç içe geçiyor.

Temel sorular: Yaşamın, özellikle de bir gün sona erecek olan bir yaşamın anlamı nedir? Öleceğimizi bilmek yaşamlarımızı nasıl etkiliyor? Sonsuza dek yaşasaydık yaşamın bugün olduğundan tamamen farklı bir anlamı mı olurdu? Bin ya da iki bin yıl yaşadktan sonra varoluşsal can sıkıntısından bunalıp her şeyin bitmesini mi özlerdik?

Ruhlarımız var mı? Varsa bedenlerimiz öldükten sonra yaşamaya devam ediyorlar mı? Neden yapılmış peki bu ruhlar? Sizin ki bizimkinden daha mı iyi?

Yaşam-ölüm döngüsünü kesen bir başka zamansal boyut var mı? Daima şimdiki anda yaşayarak “sonsuzlukta yaşamak” mümkün mü?

Cennet uzay-zamanda bir yer mi? Değilse, nerede ve hangi zamanda? Oraya gitme şansımız ne?

İşte bu tür sorularla elli yıl kadar önce felsefe bölümüne kaydolduk. Ama hocalarımız bu Büyük Sorulardan önce çözmemiz için birkaç akıl uyuşturucu küçük teknik ayrıntı kemigi koydu önümüze: Acaba Bertrand Russell “mümkün zorunluluk” ile “zorunlu mümkünlük”ü karıştırmış mıdır?

Ha? Ne?

Bu esnada zaman geçiyordu ve biz hâlâ faniydik. Sonunda metafizik, teoloji, etik ve varoluşçuluk derslerinde o Büyük Sorulara dönme yolunu bulduk.

Ama derhal başka bir engel çıktı önümüze. Ne zaman kendi ölümümüzü dürüstçe düşünmeye kalkışsak ölümüne korkuyorduk. Tırpancının yüzüne ürkmekten ve titremekten doğrudan bakamıyorduk. Ama gözlerimizi de alamıyorduk üstünden.

Ölüm: Onunla da yaşayamazsın, onsuz da.

Peki, ne yapsın şu zavallı insan?

Fıkra ne dersiniz? Sonunda ölüm yok ya.

Millie kocasını doktora götürür. Doktor baştan aşağı muayene ettikten sonra Maurice'e dışarıda beklemesini, Millie'yle yalnız görüşmesi gerektiğini söyler. Maurice çıkınca, "Kocanız aşırı stresten kaynaklanan çok ciddi bir hastalığa yakalanmış," der. "Eğer söyleyeceklerimi yapmazsanız ölecek. Her sabah eşinizi öperek uyandırın, ardından mükellef bir kahvaltı hazırlayın. Hep nazik olun ve her daim neşeli kalmasına dikkat edin. Sadece en sevdiği yemekleri hazırlayın ve yemekten sonra hafif şekerleme yapmasına izin verin. Sağa sola yollayıp yormayın ve sorunlarınızı anlatmayın; bunlar sadece stresi artırmaya yarar. Sizi eleştirse veya sizle alay etse bile sakın tartışmaya girmeyin. Akşamları masaj yaparak rahatlamasına yardımcı olun. En sevdiğiniz dizileri kaçırmınıza yol açsa bile istediği kadar maç ve spor programı seyretmesi için teşvik edin. En önemlisi, geceleri onu tatmin edecek ne varsa hepsini yapın. Önümüzdeki altı ay boyunca bunları harfiyen ve her gün yaparsanız Maurice sağlığına tamamen kavuşacaktır."

Çıkışta Maurice merakla karısına sorar: "E, ne dedi doktor?"
"Ölecekmişsin."

Millie'den duymak, ölümlülüğü biraz daha çekilir kılıyor. Fıkraların hoş yanı da budur; yıkıcı bir noktayı vurgularken endişeyi dağıtırlar. Ölüm ve seks, ikisinden de felaket korkuyoruz. İşte tam da bu yüzden onlarla ilgili bu kadar çok fıkra var.

Bildigimiz bir sürü fıkra var. Bir gün bu fıkraların genel felsefi fikirleri aydınlatmaya yarayacağını keşfettik. Bununla kalmadık bu konuda bir de kitap yazdık.* Peki bu fıkralar yaşam ve ölüme dair felsefi kavramları, Olmak ya da Olmamak'ı, ebedi ruhları ve ebedi lanetlenmeyi anlatırken aynı zamanda ölüm-kaygımızı da dağıtamazlar mı?

Hiç şüpheniz olmasın!

Bu iyi bir şey. Zira bizim Ölüm'ün yüzüne tırsmadan bakacak ve büyük düşünürlerin bu konuda söylediklerine girecek fazla vaktimiz kalmadı (ikimiz de kısa süre önce yetmiş devirdik). Artık bol kahkaha lazım bize. İşte burada konuyla ilgili tüm tabut kapaklarını söküyor ve sadece Büyük Ö'ye değil, önceki bölümü Yaşam'a ve Büyük Ö'nün arkası yarın kısmına, yani Yaşamdan Sonra'ya da bakıyoruz. Derdimiz ipuçları bulmak.

Önce uygar toplumların ölümlülüğümüzü inkâr etmek için buldukları müthiş yollara, bilhassa da bunların en inatçısı olan Örgütlenmiş Din'e bakacağız. Freud'un ölümsüzlük yanılsamamızı desteklemek uğruna dinleri —ve yıkımı— nasıl yarattığınıza ilişkin teorisine özellikle değineceğiz.

Ardından Kuzey Avrupalı kimi filozoflara bakacağız. (Ne-

*Platon Bir Gün Kolunda Bir Ornitorenkle Bara Girer (Aylak Kitap, 2010).

den İtalyan Rivierası'nda ölüm hakkında yazan hiç filozof yok?) Ölüm-kaygımızı aşmanın tek yolunun onun üstüne gitmek olduğunu düşünen melankolik Danimarkalıyı, Søren Kierkegaard'ı ziyaret edeceğiz. Kierkegaard'a göre ölüme dair düşüncelerimizi bastırma girişimlerimizin hepsi amaca zarar verir. Ebedi olanla temasa geçmenin tek yolu hiçlik kaygısını kendi içimize almamızdır.

Deme!

Ardından gaddar Alman filozof Arthur Schopenhauer'ın söylediklerine bakacağız. Esas itibarıyla *Weltschmerz* (dünya acısı) kavramının (Serbest çeviri: “Dünya beni kusturuyor”) patenti Schopenhauer'e aittir. Ölüme karşı tavrını *süper-schmerz* bulabilirsiniz ama Yaşam'ın hayranı sayılamayacak Schopenhauer, Ölüm'e had safhada duyarsızlıkla bakmıştır: “Bir bireyin ölümünün kesinlikle hiçbir önemi yoktur, dolayısıyla ölüm bizim için aldırılmayacak bir mesele olmalıdır.”*

Ölüme *aldırmamak* mı? Valla Artie, bize pek de yardımcı olduğun söylenemez. Ayrıca kaygı-ölçerlerimizin ibresi en sona vuruyor. Bize derhal ölüme aldırılmamakla ilgili komik bir şeyler gerek:

Ole ölünce karısı Lena yerel gazeteye ölüm ilanını vermek için uğrar. Gazete görevlisi başsağlığı dileklerini ilettikten sonra ilana Ole hakkında neler yazılmasını istediğini sorar.

Lena, “Sadece ‘Ole öldü’ yazın, yeter,” der.

Adam şaşırır: “Bu kadar mı? Ole hakkında söylemek isteyeceğiniz başka şeyler vardır muhakkak. Elli yıl birlikte yaşadınız; ço-

*Arthur Schopenhauer, “On Death and Its Relationship to the Indestructibility of Our Inner Nature”, ed. Wolfgang Schirmacher, *Philosophical Writings* (London: Continuum, 1994) s.287.

cuklarınız ve torunlarınız var. Ayrıca eğer masrafını dert ediyorsanız söyleyeyim, ilk dört sözcükten para almıyoruz.”

“Peki,” der Lena. “Şöyle yazın o zaman: ‘Öle öldü. Satılık tekne.’”

Var olmamayı varoluşun eşlikçi parçası gören (takım hesabı) yirminci yüzyıl varoluşçularını ziyaret etmeden ölüm felsefelerine bakışı tamamlanmış sayamayız. O yüzden ölümlülüğe ırsmadan bakmayı denemiş Martin Heidegger’e ve Jean-Paul Sartre’a uğrayacağız. Heidegger’e göre aslında sadece yarım-yaşadığımız bir duruma, uyuşturucu bir yanılsama halinde yaşamak anlamına gelen vasatı “hergünkülük”e düşmemizi engellediği için ölüm kaygısına ihtiyaç duyarız. Ayrıca Sartre bize alternatifi göz önüne almamızı söyler: ölüm kaygısı taşımayan yegâne varlıklar zaten taş gibi ölü olanlardır –mesela taş öyledir. Kendinize gelin, gerçekçi olun, diye azarlar bizi.

Valla isterdik ama titremeyi kesemiyoruz bir türlü.

Bu yüzden tüm bu ağır felsefe muhabbetine azıcık mola verip ölümü inkâr etmenin popüler bir biçimini, bizi tanıyanların yüreklerinde yaşamaya devam edeceğimizi söyleyerek kendimizi teskin etmemizi inceleyeceğiz. Bu stratejinin sevdiklerimizin, bilirsiniz işte, *orasında* belli bir duygusallığın barındığını varsaymaya dayandığı açıktır:

İhtiyar adam ölüm döşeğindeyken birden en sevdiği böreklerin kokusunun merdivenlerden yukarı süzüldüğünü fark eder. Kalan pek az gücüyle kalkıp yataktan inmeyi başarır. Duvara yaslanarak yavaşça odasından çıkar, tırazanı iki eliyle tutarak zar zor merdivenleri iner. Nefes nefese mutfak kapısına erişir.

Ah, göğsündeki ağrı olmasa çoktan Cennete gittiğine inandırarak gibidir manzara! Mutfak masasının üstünde, kâğıt havluların üzerine en sevdiği börekler dizilidir sahiden. Gülümser; karısının bu dünyayı mutlu terk edebilmesi için son bir sevgi gösterisi yaptığını düşünür.

Titreyen eli börek dilimine uzandığı anda maşayı eline yiyiverir.

“Çek elini,” der karısı. “Onlar sonrası için!”

Derken “Ebediyet ne zamandır?” sorusuna yanıt veren yirminci yüzyıl teologu Paul Tillich’e geçeceğiz (şimdiymiş meğer). Ama “şimdi” habire “başka zamana” dönüşüp duruyor. E, ne olacak şimdi? Kaygan zemin valla!

Tutunacak daha sağlam bir şeyler lazım bize; o yüzden ruhun ölümsüzlüğüyle ilgili kadim Yunan tartışmalarına değineceğiz. Ama önce ruh derken neyi kastettiğimizi, ruhun zihinden farkını, ruhla zihnin bedenden farkını ve her üçünün zombiden farkını aydınlığa kavuşturmamız gerekecek.

Yunanları, tabiri caizse dinlenmeye bıraktıktan sonra Cennete ve ölümden sonrası için gidilebilecek diğer yerlere bakacağız:

Fred ile Clyde yıllar yılı ölümden sonrası hakkında konuşup durmuşlardı. Sonunda şuna karar vermişlerdi: Kim önce ölürse diğerine Cennetin neye benzediğini anlatmak için ulaşmaya çalışacaktı.

İlk Fred ölür. Aradan bir yıl geçer. Derken bir gün telefon çalar. Clyde telefonu açar; karşısındaki Fred’dir.

“Gerçekten sen misin Fred?” der Clyde heyecanla.

“Evet, Clyde. Benim.”

"Sesini duymak ne güzel! Unuttun sanmıştım. E, söylesene! Nasıl orası?"

"Valla, inanmayacaksın, Clyde. Kesinlikle muhteşem! Haya-
tında hiç görmediğin zenginlikteki topraklardan yetişen şahane
sebzeler yiyoruz. Sabah kalkıyoruz, mükellef bir kahvaltı ediyor,
ardından öğlene kadar sevişiyoruz. Şahane bir öğle yemeğinden
sonra dağa bayıra gezmeye çıkıyor, yine sevişiyoruz. Sonra inanıl-
maz lezzetli bir akşam yemeği yiyor, ardından uyku saati gelene
dek yine sevişiyoruz."

"Tanrım!" der Clyde. "Cennet şahane bir yer demek!"

"Cennet mi?" der Fred. "Yahu ben Arizona'da bir tavşanım"

Konuyu ölüme-yakın deneyimler, ruh çağırma seansları, inti-
har ve ölümden toptan sıyırmaya yönelik bir takım çılgın yeni fi-
kirlerle bağlayacağız.

*Bir dakika çocuklar. Bunlar gittikçe kuru gürültüye benzemeye
başladı ha!*

Kim o?

Benim, ben. Komşunuz Daryl Franklin. Köpeğimi gezdirirken ko-
nuştüğünüzü duydum. Valla şunu söyleyeyim, ölüm dediğin gayet ba-
sit bir şey. Değil mi? Yani önce hayattasın, sonra ölüyorsun. Bitti git-
ti.

Sahi mi Bay Franklin? Hepsi bu mu yani? E, o zaman size bir soru
sorabilir miyiz?

Sahiden öleceğinize inanıyor musunuz?

I

Öldük!
N'apacağız Şimdi?

the 1990s, the number of people in the UK who are aged 65 and over has increased from 10.5 million to 12.5 million, and the number of people aged 75 and over has increased from 4.5 million to 6.5 million (Office of National Statistics 1999). The number of people aged 65 and over is projected to increase to 15.5 million by 2020, and the number of people aged 75 and over to 8.5 million (Office of National Statistics 1999).

There is a growing awareness of the need to develop strategies to meet the needs of older people, and to ensure that they are able to live independently and actively in the community. This has led to a number of initiatives, including the development of age-friendly communities, and the establishment of age-friendly networks. These initiatives aim to improve the quality of life of older people, and to ensure that they are able to live independently and actively in the community.

One of the key challenges in developing age-friendly communities is to ensure that the needs of older people are taken into account in the planning and development of the community. This includes ensuring that there are adequate facilities and services for older people, and that the community is accessible to them. It also includes ensuring that older people are able to participate in the community, and that they are able to live independently and actively.

There are a number of factors that can influence the quality of life of older people, including their physical health, their mental health, their social support, and their financial resources. It is important to consider all of these factors when developing strategies to improve the quality of life of older people.

One of the key factors that can influence the quality of life of older people is their physical health. Older people are more likely to have chronic health conditions, and they are more likely to have mobility problems. This can make it difficult for them to live independently and actively in the community.

It is important to ensure that older people have access to the services and facilities that they need to maintain their physical health. This includes access to healthcare services, and access to facilities that promote physical activity.

Another key factor that can influence the quality of life of older people is their mental health. Older people are more likely to experience mental health problems, and they are more likely to experience loneliness and isolation. This can make it difficult for them to live independently and actively in the community.

It is important to ensure that older people have access to the services and facilities that they need to maintain their mental health. This includes access to mental health services, and access to facilities that promote social interaction.

{I}

Kesin Bir Hata Var Canım

E, Daryl, yanıt bekliyoruz hâlâ? Sahiden inanıyor musun öleceğine?

E, tabii. Ben de biliyorum herkesin öleceğini. Frank Sinatra öldü. Norman Mailer da. Napolyon, Truman, Cengiz Han ve eşimin Edna Halası da. Öyleyse “ben de bir gün öleceğim” demek mantıksal açıdan yerinde. Elmaların yukarı uçmak yerine yere düştüğünü nasıl biliyorsam bu da öyle.

Aferin, Daryl. İyi dedin. Ama tümüyle açık olalım: Biz senin “gördüğüne inanan” yirminci yüzyılın ürünü bilimsel zihninden bahsetmiyoruz burada. Hayır, biz senin sıradan, sundurmada-sallanan-koltukta-oturan bilincinden bahsediyoruz. Sen tam şu anda günlerinin sayılı olduğuna, geçen her anın insan sıfatıyla sana tahsis edilmiş anlardan eksildiğine inanıyor musun sahiden? Kendi “buraya kadar-mış” anına ereceğine, akla gelebilecek her türlü varoluş biçiminde var olmayı keseceğine inanıyor musun sahiden?

Efendim? Ne oldu, Daryl? Bela bir soru, biliyoruz. Ama belki yar-dımımız dokunabilir.

Bizim tahminimiz, yüreğinin en derinlerinde gerçekten ölece-gine inanmadığın yönünde. Tam da bu yüzden uygar bir insansın ya. Bunda utanılacak bir şey yok. En azından henüz yok. Biz in-sanların bu bariz gerçeği bilinçli olarak kabul etme ve içselleştir-me konusunda ciddi sorunu var. O yüzden ölümlülüğümüzü an be an, gün be gün *inkâr ediyoruz*. Hem de genelde bunu, içinde yaşadığımız toplumun yapıları ve geleneklerinin yardımıyla ko-layca yapabiliyoruz.

Yirminci yüzyıl kültürel antropologu Ernest Becker, *Ölümün Inkarı* adlı başyapıtında nesnel anlamda ölümlü olduğumuzu bil-sek bile bu yıkıcı gerçekten kaçmak için her türlü numarayı çek-tiğimizi yazmıştır (Becker kitabı için layık bulunduğu Pulitzer Ödülü'nü almadan iki ay önce öldü. Zamansız bir ölüm. Öyle bir şey varsa tabii).

Ölümlülüğümüzü inkâr etme arzumuzun nedeni gayet açık: Ölüm fikri korkutucudur çünkü! Nihai kaygıyı yaratır. Burada sa-dece kısa bir süreliğine bulunduğumuz ve gittiğimizde ebediyen gideceğimiz gerçeğiyle yüzleşmek dizlerimizi titretir. Saat kulağı-mızın dibinde tıklarken nasıl zevk alabiliriz ki yaşamdan?

Becker'a göre çoğumuzun bu durumla başa çıkmak için tek yolu hüsnükuruntudur. Bu Büyük Kuruntu temel bir insan dürtü-südür. Becker'e göre seks dürtüsünden bile daha temeldir. "Ölüm-süzlük sistemlerini, bizi ölümsüz olduğumuza inandıran akla ay-kırı inanç yapılarını yaratan odur. Kendimizi bir kabileyle, ırkla veya parçası olduğumuz, belirsiz bir geleceğe dek yaşayacak bir ulusla özdeşleştirmemize dayanan her daim popüler kalan stra-teji ortadadır. Bunun yanında sanat üzerinden ölümsüzlük siste-

mi vardır: Sanatçı eserinin sonsuza dek yaşayacağını, dolayısıyla kendisinin de –Büyük Sanatçılar panteonunda yer alarak ya da en azından torununun tavan arasındaki bir köşeye koyduğu gün batımı tablosunun sağ alt köşesindeki imzası sayesinde– ölümsüzlüğe erişeceğine inanır.

Tabii bir de piyasada en üstte yer alan dünya dinlerinin kutsadığı ölümsüzlük sistemleri var. Bunlar Doğu’da kozmik enerjinin bir parçası olarak yaşamaktan, Batı’da İsa’ya kavuşmak için yelken açmaya kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayılır. Daha düşük seviyede ise refah üzerinden ölümsüzlük sistemi vardır. Bu sistem bize her sabah uyanmak için pek havalı bir hedef sunar: Daha fazla para kazanmak. Bu yolla Nihai İflas’ı düşünmemiz gerekmez.

Zenginlik ayrıca bizi hep yaşayacak bir kulübe de sokar: Zamanla Yön Verenler Kulübü’ne. Hatta bir de “bonusu” vardır bunun. Bizden bir parçayı, mangizimizi gelecek nesillere aktarabiliriz.

Ama *caveat emptor!* (Roma İmparatorluğu vatandaşı değilseniz çevirelim: “Sorumluluk alıcıya aittir!”)

Bob, hasta babasının ölümünden sonra muazzam bir servete konacağını öğrenince bu servetin tadını birlikte çıkarabileceği bir kadın bulmaya karar verir. Bir gece bir bekârlar barına gider ve orada hayatında gördüğü en güzel kadınla karşılaşır.

Kadının güzelliği nefesini kesmiştir. Yanına gider, “Sıradan biri gibi görünüyor olabilirim,” der, “ancak babam bir-iki hafta içinde ölecek ve bana yirmi milyon dolar bırakacak.”

Kadın çok etkilenir ve o gece bardan Bob’la birlikte ayrılır.

Üç gün sonraysa Bob’un üvey annesi olur.

“Bastır-parayı” tarzı ölümsüzlük benzeşimi için pek tutulan bir

ba fazla t  r z  r satın almalıymışım."

başka yol da sunar: Adınızı bir binanın girişine şöyle görünür bir şekilde asacak ölümsüz bir kuruma bağış yapabilir ya da daha iyisi, aracıyı aradan çıkarıp kendi heykelinizi kendiniz diktirebilirsiniz!

Ancak yoksulluk yemininiz (veya en azından orta karar maaşınız) sizi olaydan uzak tutuyor inancındaysanız, der Becker, bir durun bakalım. Muhtemelen hâlâ ebediyen buralarda kalacağınız ninnisini söyleyen bir dünyevi amaç için didiniyorsunuzdur. Mesela, diyelim ki “havalı” veya “mübarek” ya da “tarz-yaratan” olma peşindesiniz –ki hepsi aynı kapıya çıkar. Hâlâ malum Tırpancıyı, minik, kırılgan, önemsiz, ursak, bireyselliğinizi aşan ve sizi “hayattan” (ve ölümden) “büyük” kılacak bir role bürünerek kandırdığınız gibi bir Büyük Kuruntu’ya bağlı kalıyorsunuz demektir.

Becker’a göre bu tür yanılgıları uygarlaşmak suretiyle sürdürürüz. Neredeyse her uygarlıkta ortak bir ölümsüzlük sistemi gelişmiştir. İşin aslı, bu sistemler kültürün temel işlevidir. Onlar olmasa hepimiz ölüm-kaygısından kafayı yer ve uygarlığımızı sürdürmez, orman kanunlarına geri dönerdik. Kısacası ölümün inkârı, uygarlığın hayatta kalma stratejisidir!

Bir yanılgıyı sürdürmenin en kolay yolu onu aynı kültürden diğerleriyle veya daha iyisi, evinizdekilerle paylaşmaktır. Clara’yla kocasının paylaştığı şu yanılgıya bir bakın:

Clara psikiyatra gider: “Doktor, kocam için bir şeyler yapmalısınız... Kendini buzdolabı sanıyor!”

“Endişeye mahal yok,” der doktor, “pek çok insan sanrılara kapılır. Geçecektir.”

“Ama anlamıyorsunuz,” der Clara ısrarla, “ağzı açık uyuyor ve ışık gözüme geliyor, uyuyamıyorum!”

S. GROSS

Maalesef ölümsüzlük sistemleri bizi kötü davranışlara yöneltir. Kendimizi tek bir ölümsüzlük sistemiyle özdeşleştirip tüm kişisel anlamları ona yüklersek, farklı sistemlere sahip insanlarla karşılaşacağımızda ciddi sorunlar yaşarız. Bu durum genellikle dünya dinlerinin çatışmasında görülür ve çok önemli bir sorunu temsil eder: Tüm ölümsüzlük sistemlerimiz doğru olamaz. Öyleyse diğerleri mutlaka yanlıyordur olmalıdır.

Neyse ki uygarlık bunun da çaresini bulmuştur: *Öldürün itleri!* Öldüler mi bir daha bizim ölümsüzlük anlayışımızı tehdit edemezler. Valla, bize uyar.

Dinsel öğretiler ve o öğretiye özgü ölümsüzlük sistemleri uğruna dökülen kanlar hakkında bolca mürekkep harcanmıştır. Christopher Hitchens'ın, "Yeni Ateist" hareketin incili sayılan *"Tanrı Büyük Değildir: Din Herkesi Nasıl Zehirliyor"* adlı kitabında dinin üstünlüğünü korumak adına insanlığa karşı işlenen suçların kapsamlı bir dökümü verilir. Ama bizce durumu en iyi özetleyen öykü gerçeküstücü komedyen Emo Phillips'in öyküsüdür:

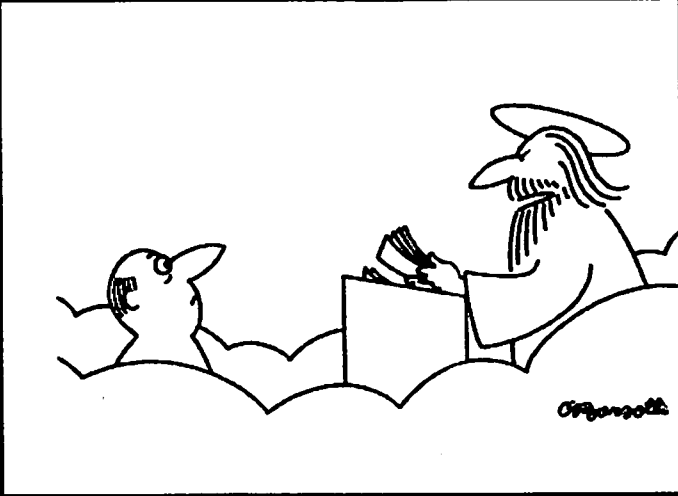
Bir gün köprüde yürüyordum ve kenarda, aşağı atlamaya hazırlanan bir adama rastladım. Hemen koştum ve "Dur!" dedim. "Yapma!"

"Neden yapmayayım?" dedi.

"E, uğrunda yaşanacak çok şey var çünkü!"

"Mesela?"

"Şey... Dindar mısın?"

*Zamanında yanlış dini seçmişsin.
Tartışmaya mahal yok. O kadar!*

Evet, dedi adam.

"Ben de!" dedim. "Gördün mü? Şimdiden asgari müşterekte birleştik bile! Gel konuşalım. Hıristiyan mısın yoksa Budist mi?"

"Hıristiyan'ım."

"Ben de! Katolik misin, Protestan mı?"

"Protestan."

"Ben de! Episkopal misin, Baptist mi?"

"Baptist."

"Vay! Ben de! Tanrı'nın Baptist Kilisesi'nden misin yoksa Efendimizin Baptist Kilisesi'nden mi?"

"Tanrı'nın Baptist Kilisesi'ndenim."

"Ben de! Özgün Tanrı'nın Baptist Kilisesi'nden misin peki, yoksa reformcu Tanrı'nın Baptist Kilisesi'nden mi?"

"Reformcu Tanrı'nın Baptist Kilisesi!"

"Ben de! Peki, 1879'da reform yapan Reformcu Tanrı'nın Baptist Kilisesi'nden misin yoksa 1915'te reform yapan Reformcu Tanrı'nın Baptist Kilisesi'nden misin?"

"1915'te reform yapan Reformcu Tanrı'nın Baptist Kilisesi'ndenim," dedi adam.

Bunun üzerine ben de "Geber o zaman kâfir pislik!" deyip ittim alçağı.

Phillips'te bunun daha kısaltılmışı da var (Zamanınız kısılırsa):

İnsanın hayatındaki en zor an, herhalde sevdiği birisini şeytan diye öldürmek zorunda kaldığı andır.

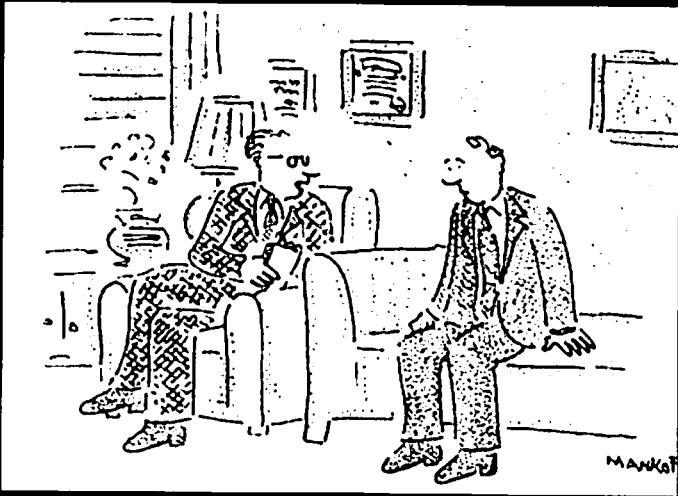
BİR DERİN DÜŞÜNÜRÜN YANILSAMASI DİĞERİNİN BİLGELİĞİDİR

Becker'ın "ölümün inkâr edilmesi insanlığın Büyük Kuruntusudur" iddiasının ardında etkileyici bir şecere var. Psikanalizin babası ve bilinçdışının anası Sigmund Freud, "Bir Yanılsamanın Geleceği" adlı kısa risalesinde, insanları, tanrı ve din yanılsamalarını yaratıp savunmaya iten başat etmenin ölüm korkusu olduğunu söyler. Ölümün varlığı karşısında çaresiz olduğumuzdan bilinçdışımız buna dayanabilmemiz için bir gökteki-baba-figürü yaratır. Tabii Göksele Baba iyi davranışı ödüllendirir ve bu yüzden, der bizim Sigmund, en toplum-karşıtı içgüdülerimize, enseste, yamyamlığa, öldürme arzusuna direnmek için zorlayıcı nedenlerimiz vardır. Ama en önemlisi, Nihai Baba Figürü, toplumun taleplerine uyanlara sonsuz hayat bahşetmek suretiyle ölüm korkumuzu hafifletir.

Kısacası Freud şunu söyler: Tanrı'ya ve Tanrı'nın ebedi yaşam vaadine inanmak, ölümün gölgesinden kaçmak için tasarlanmış kültürel bir peri masalıdır.

Çelişkiye düşmekten hiç kaçmayan Freud daha sonraları *Todt-riebe*, yani ölüme yönelik güdü kavramını geliştirmiştir (sıklıkla "ölüm içgüdüsü" şeklinde yanlış çevrilir). Freud'un özgün hipotezi haz ilkesi Eros'un —yaşamı, aşkı, hazzı ve üreticiliği azamileştirme güdüsü— insanlığın temel güdüsü olduğu yönündeydi. Ama Freud yaşlandıkça insanlığa daha bir yukarıdan baktı ve her işin içinde başka ve pek hoş görünmeyen bir şey var galiba, dedi. Sanki tüm savaşlar ve yıkım Eros'a bağlanamazmış gibiydi... Sonuçta Sahneye Ölüm Güdüsü girer!

En yumuşak başlı haliyle Ölüm Güdüsü kendini, kendimizi

*"Sizi mutlu kılmak söz konusu değil ama içine düştüğünüz
sefaletle ilgili gayet boşunuza giderek
bir öykü anlatabilirim."*

uyaranlardan çekerek huzur ve barış arama ihtiyacımızda gösterir. Bir tür “ölüm için kostümlü provadır” bu. Freud buna “Nirvana İlkesi,” der: “Yaşamın dur durak bilmezliğinden kurtulup inorganik olanın durağanlığına yönelme ihtiyacı.” Kendi gübreniz olun! Arkaya yatan TV koltuklarından Bowling izleyen herkes Freud’un ne demek istediğini anlayacaktır.

E, yani tüm bunlar *Todtriebe*’mizi içe yönlendirmemiz gerektiği anlamına geliyor, değil mi? Yok canım, diyor Freud, bu *Todtriebe* çok güçlü bir dürtüdür ve kafesinden çıkarıldı mı derhal bir canavara dönüşür. Öyle Bowling izlemekle tatmin bulmayacaktır; mazozizm ve intihara pek iştahlıdır.

E, o zaman Ölüm Dürtümüzü dışa çevirmeliyiz, değil mi? *Nein! Nein!* diyor Siggy. O tarafta da cinayet, yıkım ve savaş var!

Oy anam, oy! E, n’apacağız şimdi?

Bir psikiyatra görünün, diyor Freud. Terapinin —ve yaşamın— amacı, Ölüm Gûdüsü ve Eros’u uyumlu hale getirmektir.

JUNG

Bir zamanlar Freud’un çömezi olan İsviçreli analitikçi psikolog Carl Gustav Jung’a göre, Tanrı-din-ebediyet-sonrası paketi bilinçdışımızdan geliyor diye bunun illa “canavar” olması gerekmez. Belki, der Jung, bilinçdışımız bilinçli zihnimizden *daha bilgedir*. Belki Sigmund’un bilinçdışı uydurma dediği aslında bilinçdışı onamadır. Belki dinleri uydurmuyor, içimizde keşfediyoruzdur. Belki de nesilden nesle aktarıldığından, bilinçli psikemiz sadece düşe kalka ilerlerken, bilinçdışı psike kendi kendine evrimleşiyor, daha akıllanıyordur.

Aslında tüm olan biten, diyor Carl Gustav, dinlerin “kalpten” gelen simgeler sağlayarak psike adına konuşmasıdır. Bu simgelerin açımlayıcı güç barındırmalarının nedeni, bilinçli zihnimizin sadece rüyalar, kültürel mitler ve dinler vasıtasıyla erişebildiği içgüdüsel bilgelik deposunun, yani derinlerdeki bilinçdışı zihnimizin ürünleri olmalarıdır. Bilinçli zihnimiz bu derindeki zihinle teması yitirdiğinde —ona yabancılaştığında— her şeyin nihayetinde anlamsız olmasından bunalmak gibi nevrotik belirtiler göstermeye başlarız.

PSYCHO!

Jung biraz daha yaşayabilseydi —1961’de öldü— derine, daha aydınlanmış zihne gidiş yolları listesine sanrı yaratıcı psikedelikleri de katabilirdi. Sihirli Mantarlar ve LSD sayesinde çıkılan yolculuklar altmışlı yıllarda pek çok arayışçıya Daha Yüksek Gerçeklik gibi görünen —en azından o sıralar— şeye dair aşkın içgörüler kazandırdı.

Ancak bildiğimiz kadarıyla bu ilaçlar vasıtasıyla yaratılmış hallerden hiçbiri Jill Bolte Taylor’un kendi felç geçirişini izlemesi kadar şaşırtıcı veya açık bir öykü doğurmamıştır. Harvardlı sinirbilimci 1996 yılında beyninin sol yarı-küresinin çöküşünü büyülenerek izlemiştir. Dr. Taylor, süreç içinde Jung’un ancak rüyasında görebileceği türden bir ruhani gerçekliği tanımıştır.

Taylor, beynin sağ yarı-küresinin şimdiki zamanda olan biteni işlediğini söylüyor. Bu yarı-küre resimlerle düşünüyor, tam şu anda oluşan görüntüleri, sesleri ve kokuları alıp bir araya getiriyor. Sağ beynimizde biz “mükemmeliz, bütünüz ve

harikayız.” Evrendeki tüm enerjiye ve tüm insanlık ailesinin enerjisine bağlanmış bir “enerji varlıklarıyız”.

Buna karşılık sol beynimiz doğrusal ve yöntemseldir. Şimdiki anı alır ve ayrıntıları toplar, bu ayrıntıları geçmiş bilgilerle bağlantıya sokar ve gelecek olasılıkları düşünür. Resimlerle değil, dille düşünür ve söylediği şeylerden biri. “Ben”dir. Benliği etrafındaki enerji akıntısından ve diğer insanlardan ayrı olarak algılar. Felç sırasında Taylor’ın beyninin büyük oranda işlevini yitiren kısmı bu kısımdır..

Dr. Taylor, sol beyni devreden çıkarken kendisini sınırsız ve evrendeki enerjiyle bir hissetmiş. Huzurlu ve coşkunun. O sırada sol beyni —kaygılı beyin— sürekli, “Ölüm tehlikesiyle karşı karşıyasın! Yardım istemen gerek!” mesajını yolluyormuş. Ama sol beyninin yardımından yoksunken yardım istemesi neredeyse imkânsızmış. Yardım istemek için telefon açmayı başarmasına rağmen, durumunu anlatmaya çalışırken sadece havlamaya benzer sesler çıkarabilmiş.

Daha sonra hastanedeysen etrafındaki dünyayı müthiş bir kargaşa ve gürültü olarak algılamış ama birden ruhunun bir “coşku denizinde” sürüklendiğini hissetmiş.

Peki, Dr. Taylor’un vardıgı sonuç? Doktor Taylor dünyanın “sol beynin sağına adım atabilen” barışçı, sevgi dolu insanlarla dolu olduğunu söylüyor. Biz, diyor, “aynı anda hem evrenin yaşam-gücü sahibi varlıklarıyız hem de dünyadan ve diğer varlıklardan ayrı olan varlıklarıyız. En önemlisi, her zaman bir dereceye kadar iki yerden birisinde olmayı seçebiliriz.”*

*Jill Bolte Taylor, My Stroke of Insight (Newyork: Viking, 2008).

Taylor'un kendi sağ beyniyle ilgili yaşadığı, Jung'un dinsel deneyimin derindeki bilinçdışı kaynağı dediği şeydi. Jung bu deneyimin nereden kaynaklanabileceği konusunda sadece görüşler öne sürerken Dr. Taylor tam yerini saptamıştır. Taylor'un sağ beyin deneyimi sol beyninin zaman ve uzam yapılarını patlatıvermişti. Yaşadığı şey aşkındı; Ölümsüz Bütün'ün bir parçası olmuştu.

Jung'a göre, bilinçdışı zihin sadece öleceğimiz gerçeğinin içgüdüsel olarak farkında olmakla kalmaz, aynı zamanda bu gerçeği kabul de eder. Psike kendisini genellikle yıllar önceden ölüm hazırlar. Rasyonel, bilinçli zihnimiz ölümü kaygı uyandıran, kara bir son olarak görürken psikemiz —sağ beynimiz?— onu kabul eder.

Yani ölüm işinde tabut çivisinden fazlası var, öyle mi?

Öyle, Daryl. Ve maalesef konu daha da korkunçlaşacak.

Nevrotik-kaygının mikroskop altında
200 milyon kez büyütölmüş hali.

{2}

Kaygınızı Şemsiye Yapın Kendinize

Daryl, sana hem iyi hem kötü haberlerimiz var. Hangisini almak istersin önce?

Kötüsünden başlayalım.

Peki, işte geliyor: Konu gittikçe daha fazla kaygı uyandıracak.

Güzel. İyi haber ne peki?

İyi haber şu: Bu kitabı bitirince eşlerimizle Fransa'nın güneyinde tatile çıkacağız!

Ama önce Becker'a dönelim. Becker'e göre, son tahlilde ne örgütlü din ne de psikoloji bizlere "hayat-anlamsız-ve-ardından-öleceksin" sorununa karşı sığınak sağlayabilir. İkisi de bizleri ölümle yüzleşme kaygısından veya madalyonun diğer yüzündeki sonsuzluk özlemini asla tatmin edemeyecek sınırlı yaşamla yüzleşme kaygısından kurtaramaz.

Hoşumuza gitsin veya gitmesin (bizim gitmiyor) bu kaygılar insanlık durumunun parçalarıdır. Bunların üstüne bir de ölüm

vergisi ödediğimizi eklersek kaygı kumkurnasına dönmemize şaşmamak gerek.

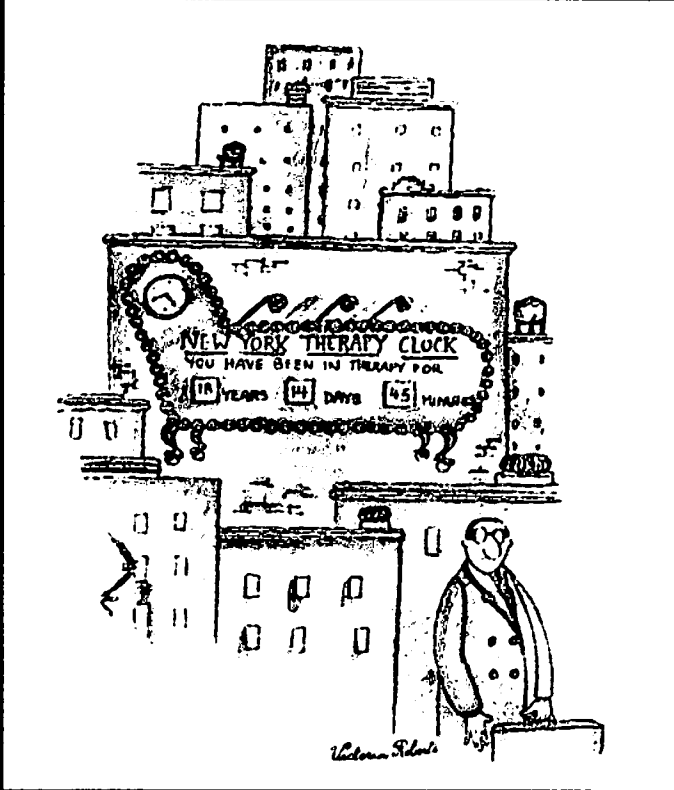
Telaşa mahal yok. Becker'e göre, ölümlüğümüzü kabullenmenin ve bizleri başkalarının ölümsüzlük sistemlerine hiç zarar vermeden Daha Yüksek Gerçeklikle temasa sokacak şekilde ölümlülüğü aşmanın bir yolu var. Bu yolu anlamak için gerilere, on dokuzuncu yüzyılın ortasına, Freud ve Jung'dan çok öncesine, varoluşçuluğun babası, Danimarkalı filozof ve dindar düşünür Søren Kierkegaard'a uzanmamız gerekiyor.

Bize kalsa çoğumuz ölümü dert edinme evresini atlamayı ve doğrudan sonsuza dek mutlu bir ölümsüzlük sistemini, mesela Cennette şöyle çayıra karşı bir manzarayı seçerdik. Ama bu hoppala atlayıverme yolu, Becker ve esin kaynağı Kierkegaard'a göre Hiçbir Yere giden anayoldur. Ebedi Hiçlik vaadini deneyimlerken daha kafadan ölümle yüzleşme basamağını atlar ve onu orada asılı bırakırsak, "Bir Daha Asla" topraklarında yaşamının getirdiği korku ve dehşet yükünün tümünü inkâr edersek, tek aşkınlık şansımızı da kaçıırız. Çünkü diyor Søren, kaygı bizim nihai öğretmenimizdir!

Hop, bir dakika millet! Bu Danimarkalı çatlak birine benziyor! Bir kere, insanın havası kötüyken değil iyiyken daha iyi öğrendiğini herkes bilir. Ayrıca, bu dediklerinizi dinlerken havam bozuluyor, ona göre.

Neden bahsettiğini biliyoruz, Daryl. Yaşam'ın kısa ve Ölüm'ün kesin olduğu gerçeği karşısında titremeye başlaman, gözlerine biriken yaşlar, tüm bunların farkındayız. Kabul etmeliyiz ki bunlar öğrenme deneyimi bakımından pek hoş gelmiyor insana. Ama gel, biz gene Søren'e bir şans tanıyalım. Hiç olmazsa ölüye saygıdan!

Öncelikle insanlık durumuna ilişkin birkaç konuyu pekiştirmek lazım. Kierkegaard "Kaygı Kavramı ve Ölümçül Hastalık

NEW YORK TERAPİ SAATİ
18 YIL 14 GÜN 45 DAKİKADIR
TERAPİ GÖRÜYORSUNUZ

Umutsuzluk” adlı kitaplarında (Danimarka’da SK’yi çöksatar yapan şeyler bu müthiş neşeli kitap adlarıydı) kaygı ve umutsuzluğun anlamlarına, felsefeyle psikolojik iç gözlemlerin bir karışımı sonucunda varmıştı. Ama Søren’in ilgilendiği psikolojik sorunlar kişinin kendi hayat öyküsünden —mesela annenin diğer kardeşi daha çok sevmesi veya babanın, “senden adam olmaz” demesi— kaynaklananlar değil, insan ve ölümlü olmamızdan doğan ortak meselelerdi. Esasen bugün yaşasaydı Søren’in, mahallenizdeki psikiyatrin uğraştığı nevrozları gerçek meselenin yedeği göreceğinden neredeyse emin sayılırız: Ölüm uçurumunun kıyısında anlamlı bir yaşam sürme sorumluluğu.

Mola, millet! Şimdi bu terapi işini biliyorum ben. Öfke kontrolü sorunun yüzünden bir deli doktoruna görünmüşlüğü var yani. Ne çıktı, biliyor musunuz? Haklıymışsınız! Hepsi annemin benim biradere hayranlığından ve babamın... Eh, işte, anladınız. Senelerdir bu öfkeyi içimde biriktirmişim meğer. Ne ölümle ne uçurumla ne de diğer palavralarla zerre ilgisi var bunun.

Belki, Daryl. Ama Kierkegaard’a sorabilseydik muhtemelen bütün bu anne sevgisi ihtiyacının aldatmacadan ibaret olduğunu söylerdi. Annenin seni ne kadar sevdiğine veya babanın ne dedigine bakılmaksızın, sırf insan olmaktan kaynaklanan bir takım kaygı ve bunalımlar vardır. Ve bu kaygı ve bunalımlar sizin psikiyatr koltuğuna yatışınızda yakındığınız tüm kaygı ve bunalımların Anası’dır. Søren’e göre her konuya dair tüm kaygılar, koltuktaki yakınmalarınızdan çok öncesine, öleceğinizi bilmeniz gerçeğine dayanır. Ve annecik, babacık veya birader meseleleriyle uğraşmak belki de kendinizi esas meseleden, uzak tutabilmek içindir-Büyük Kuruntu!

Bin bir çeşit nevroz gerçekten ölüm korkumuzu maskeleye ye yarıyorsa, belki bu psikoterapinin ne demeye bu kadar uzun

sürdüğünü de açıklayabilir. Psikoterapi asla esas meseleye inmez: Ölümlülüğe.

Tabii normal psikoterapinin bu kadar uzun sürmesinin başka nedenleri de olabilir. Komedyen Ronnie Shakes'in söylediği gibi:

Tam on iki yıllık terapimin ardından psikiyatrim bana, gözlerimi yaşlarla dolduran bir şey söyledi: "No hablo inglés"

UMUTSUZLUK TRAMVAYI

Kierkegaard'a göre, nevroitik kaygılarla kıyaslandığında, işte bu en dipte yer alan insani kaygı ve umutsuzluktur bizi yoyo'ya çeviren. Bazılarımız çok fazla olasılığın varlığından bunılır: zamanla-sınırlı benliklerimiz hem günlük hayatımızda hem hayallerimizde önümüze çıkan sınırsız seçenikle baş edemez. Çok az zaman var ve *yapmam* gereken çok şey var meselesi.

Gelin çok fazla olasılık karşısında kaygılı ölümcül kararsızlığa bir göz atalım:

Brad Pitt kadar iyi öpüşebilecek miyim bir gün? Avukatlığı bırakıp sokak dansçılığında şansımı denemeli miyim? Ne yapmalıyım yaşamda? İçimdeki kadını serbest bırakmalı mıyım? İçimdeki Rambo'yu salsam?

Hem süper-annelik yapıp hem inşaat firmamın başında dursam mı? Postacıyla işi pişirip mutlu aile yaşantımı tehlikeye atmalı mıyım? Yoksa ilişkiden kaçıp mezara tatminsiz mi girmeliyim?

Şeftali yemeye kalkışmalı mıyım? Çikolata? Sihirli mantar?

Tutunamayan mıyım ben?

*İngilizce bilmiyorum (İsp.)

Elimde sınırsız zaman olsaydı bu seçenekleri sınırsız sayıda denerdim. Ama ölümün, kişisel olabilirliklerime dur bakalım diyen bir yanı var işte. Elimde zamanı sınırlı tek bir yaşam olduğuna göre sırf Brad Pitt gibi öpüşmek için kırk yıl harcamayı istemem doğrusu. Ya da daha beteri, Brad Pitt gibi öpüşmeye kalkışmak konusunda kararsız kalmamak lazım. Çünkü ben karar veremezken saat ilerliyor. Tik-tak-tik-tak... Son kararınız bu mu? Emin misiniz?

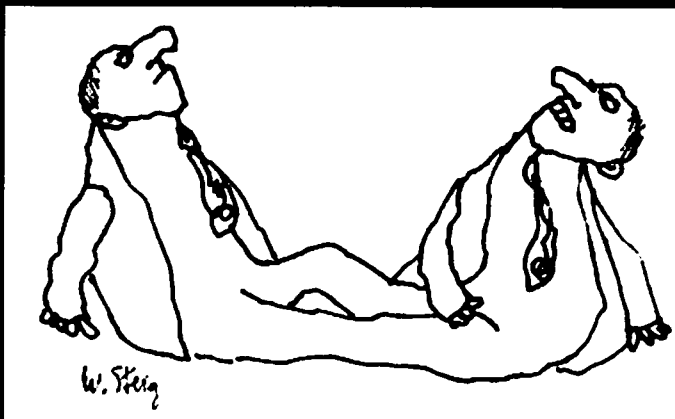

Just Do It!

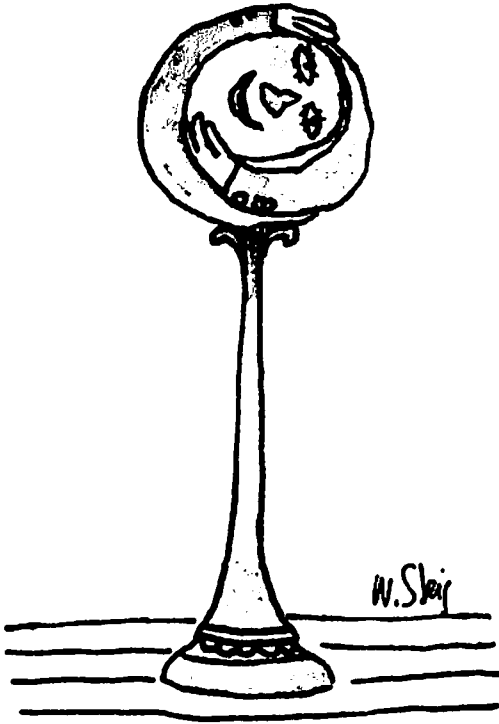
İşte tamda bu ikilemler, günümüz varoluşçuları olan, Nike'ın pazarlama uzmanlarını kendi markaları için bir inanç sıçraması ifadesi uydurmaya yöneltmiştir: "Just Do It" (Yap İşte).

Ancak Nike tayfası Afrika'da bir takım kültürel sınırlamalarla karşılaştı. Koşu ayakkabılarının reklam filmlerinden birini Kenya'da, Samburu kabilesinin üyeleriyle çekmişlerdi. Kabile üyelerinden biri kendi dilinde bir şeyler söylerken kamera zum yapıyor ve ekranda "Just Do It" sloganı belirliyordu. Ancak reklam filmi televizyonda gösterildiğinde Cincinnati Üniversitesinden bir antropolog adamcağızın aslında ne dediğini ortaya çıkardı: "Bunları istemiyorum! Bana daha büyük ayakkabı lazım!"

Nike'ın sözcülerinden biri utanç içinde Maa dilinde "Just Do It" in eş anlamlısını bulamadıklarını, o yüzden adamın ne söylediğine bakmadan filmi çekiverdiklerini kabul etti. Bununla birlikte, Kierkegaardçı bir bakış açısından bu adamın seçenekleri konusunda kararsızlık çekmeyenlere iyi bir örnek olduğunu söylemek mümkündür.

Kurtulmanın mümkün olmadığı "Kendilik"

"Kendilik" kişinin başat ilgi merkezidir.

Oy! Sınırlı bir yaşamdan sorumlu tutulma baskısı insanı tek başına oynattırmaya yeterlidir. Kierkegaard'a göre "Ben kimim ve ne olabilirim?" bulmacası bizi kaygının sınırına sürükleyebilir hatta psikiyatrin odasına girip, "Benim bir kişilik sorunum var... Tabii benim de," diyen adam gibi şizofrenik yapabilir.

Kierkegaard'ın bunaltıcı varoluşsal "ne-olmalı seçenekleri cehenneminden" çıkmanın çekici yollarından biri dükkânı kapamaktır. Çok fazla olasılık kaygısından kaçınmak için insanın kendisini dünyaya kapamasından bahsediyoruz.

Yine bizim kaygılı ölümlüye bakalım:

Önce kendimi hissizleştiriyorum. İyi bir anti-kaygı stratejisi gibi görünüyor ve kısa vadede öyle zaten. Ama şimdi de kendimi yalıtılmış, ailemden, arkadaşlarımdan, köpeğimden, arabamdan, kilisemden kopmuş hissediyorum. Üstelik geri dönecek yolu bulamıyor gibiyim! Çıkamıyorum bu durumdan. İnsanın stratejisi hiçbir şey yapmamak olunca "Yap işte" sloganı hiçbir şey yapmıyor! Yetersizlik korkumdan kaçma stratejisi diye başlayan şey beni daha da yetersiz kıldı. Kendimi Brad Pitt kadar iyi öpüşemediğim için kötü hissettiğim günlere mi geri dönsem? Ah, o güzel günler! Hissizleştiğimden bu yana, bırak iyi öpüşen biri olmayı, kendimi biri gibi hissedecek kadar bile canlı görmüyorum.

Ama hâlâ ben olmanın acısını hissediyorum. Geriye sadece iki seçeneğim kaldı: Acıyı tümünden durdurmak —mesela margarin türü trans yağları aşırı tüketerek— ya da bazı stratejik kaçamaklar bulmak...

ÇILGIN KAÇAMAKLAR

İşte size gayet umut verici görünen bir kaçış yolu. Søren şöyle diyor: *Kendi içinde kal ama kendi içinde kalmayı erdeme çevir.*
Bizim kaygılı ölümlüye dönüyoruz:

Valla *acayip* farkındayım ben! Büyük resmi görüyorum ve ayrintılarla canımı sıkıyorum. Yaşam bir geçit töreni ve benim koltuk süper yerde. Ah, Tanrım, geçidin bir parçası olmamak ne harika! Ha, bizim kulüp toplantılarına hâlâ gidiyorum gitmesine ama pek alaycı bir mesafe koyuyorum olayla arama. Aslına bakarsanız biraz eğlenceli de geliyor bana.

Ha, o zaman daha güneş doğmadan ne demeye üçüncü martiniyi ısmarladın, diye sorabilirsiniz tabii.

Søren'de numara çok; işte bir tane daha: *Kendini yaşamın önemsiz şeyleri arasında kaybet.* Kendini "gündelik olana" kaptırarak sakinleştir. *Oldu!*

Mikrofonu bir kez daha bizim Kaygılıya uzatıyoruz:

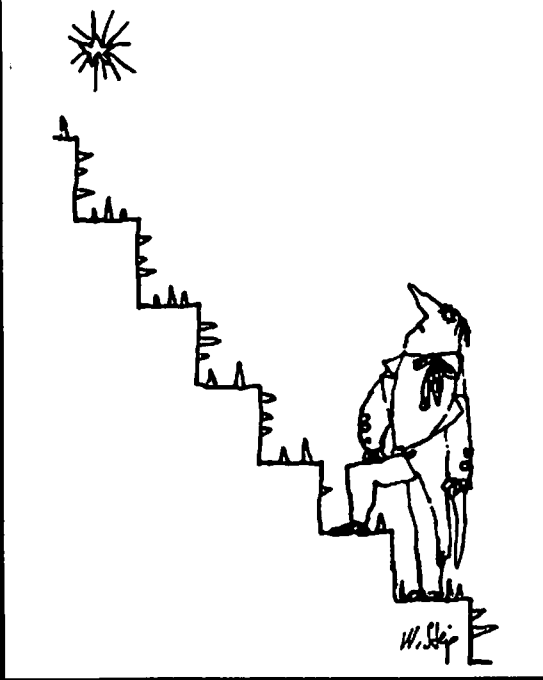
Kendimi cidden iyi hissediyorum. BlackBerry'mi doldurdum. Günümün her dakikası belli artık. 6:00-6:15 arası, kahve. 6:15-6:45 arası koşu bandı. 6:45-7:00 arası e-postalar ve Facebook. 7:00-8:00 arası, arabada sesli kitap dinlerken terapiye gidiş. 8:00-8:50 arası, psikiyatrim Dr. Gonzales ile kararlılık sorunumu değişme. 9:00 Masama geçme ve e-postaları kontrol...

Vay be! İşte dopdolu bir hayat! 7 gün-24 saat açık bir dönme dolap!

Ama bir dakika... Dikiz aynamdaki de ne böyle? Beyaz bir

"Kendi", bir toplantıda.

Geliştirilmesi gereken bir şey sıfatıyla "Kendilik".

ata binmiş kara cüppeli bir adama benziyor... Mesaisi bitmiş bir atlı polis mi acaba? Aman Tanrı'm! Bu Bay Ö! Hayda? E, Blackberry'mde yoktu ama?

Bir Kierkegaard ürünü kaçış stratejisi daha: *Kendini cesurca "cûrethâr kendini yaratma" eylemlerine at! Kendinden bir şey çıkart!*

Başucuma bir sürü "Kişisel Gelişim" kitabı yığdım arkadaş. Olumlu düşünceğim! İmkânsız düşü düşlemeye cüret edeceğim! Büyük hedefler koyacağım! Çekim yasalarının gizli güçlerini toplayacağım! O zaman yaşamım anlam kazanacak ve anlam, ölümü aşacak! Ölümsüz olacağım! Lawrence Luellen gibi! Ebediyen adı yaşayacak onun!

Nasıl? Hatırlamadınız mı adamı? Kâğıt bardağı icat etmişti yahu!

Lily Tomlin kendisinden bir şeyler yaratmanın uygulamadaki sorunlarından birine dikkat çekiyor:

"Hep birisi olmak istedim. Daha belirgin bir hedef koymalıymışım, şimdi anlıyorum."

E, Daryl, herhalde şöyle sorular soruyorsundur: Ya hepsini birbirine karıştırırsanız? Ya elinizde birbiriyle çatışan çok fazla yaşam stratejisi varsa ve artık kim olduğunuzu bilemeyecek haldeyseniz? Mesela, ya aynı anda hem coşkun hem bunalımdaysanız? Hani şu, tatile çıkıp psikiyatrina, "Harika vakit geçiriyorum. Keşke ölsem," diye not yollayan manik-depresif gibiyeniz?

Yok yahu, hiç düşünmüyorum öyle şeyler! Valla, ben hâlâ bu Da-

nimarkalının birkaç tahtası eksikmiş diye düşünüyorum. Dahası, beni fena bunalttı.

Peki, Daryl. İşte sana Son Yanıt. Søren'in son bombası.

Oto-anestezinin, tekbenci kapanışın, acayip meşguliyetin veya büyüklük sanrısının çıkmazlarına girmeyen bir yol var. Yalnız uyaralım; öyle çiçek bahçesinden geçen bir yol değil bu.

Esas çıkış yolu, kaygının ta kendisidir!

Nasıl ama Daryl? Ha? Sadece yaşamın sonsuza dek sürmediğini bilmenin tam kaygısını yaşamaya cesaret ettiğimizde aşkınlığı yaşayabilir ve sonsuza dokunabiliriz. Gestalt psikolojisinden* bir benzeşim kullanalım: Varlık'ın bize kendisini bildirmesi için zorunlu zemin Yokluk'tur. Yalnız tüm yanılsamalarımızı bırakıp çaresizliğimizi ve yitikliğimizi kabullendiğimizde kendimizden ve sahte güvenliğimizden kurtulur, Kierkegaard'ın "İnanç Sıçraması" dediği şeye hazır hale geliriz.

Aşağıdaki, daha önceki kitapta yer verdiğimiz klasîği bir daha yazmaktan kendimizi alamıyoruz (şeytan dürtüyor). Bu fıkra Kierkegaard'ın insanın inanç sıçramasını yapmaya hazır olmasına dair söylediklerini tam yerine oturtuyor:

Adamın birisi manzara hevesiyle dağlarda dolanırken dengesini kaybedip uçuruma yuvarlanır ve nihayet düşüşünü engelleyecek bir dal yakalayana kadar metrelerce düşer. Ancak ne dal sağlamdır ne de gücü sonsuza dek dayanabilecektir. Umutsuzca haykırır: "İmdat! İmdat! Yardım edecek kimse yok mu?"

*Gestalt psikoloji insan bilincine bütüncül bir yaklaşımı benimseyen erken ondokuzuncu yüzyıl psikoloji anlayışı. Bu ekole göre, zihinlerimiz duyuşsal bilgiyi önemli veriyi arka plandan ayırt ederek yorumlar. Örneğin: "Hey, spaghetti kasesinde bir peruk var! Gelişigüzel kıvrımlar değil!"

Yukarı bakar ama masmavi gökten başka hiçbir şey göremez. Derken birden gök yarılır ve son derece parlak bir ışık üzerine düşer. Ardından gür bir ses duyulur: "Ben varım, oğlum. Bırak dalı, gel kucağıma..."

Adam bir an düşünür ve bir daha haykırır: "Başka kimse yok mu?"

E, Daryl, Kierkegaard ölüm-kaygına hitap edebildi mi? Daryl? Daryl? Nereye kayboldu bu adam?

"Kırkıncı yaş günün kutlu olsun. Bugün kollarındaki gücün bir kısmını, sesindeki genç kız tınısını, kafeine dayanıklılığını ve patates kızartmasını sindirebilme becerini alacağım. Gerisi şimdilik kalabilir."

Ölüm: Tek İstikamet!

Daryl'in burada olmaması ne kötü çünkü elimizde ona verebileceğimiz pek neşeli bir haber var. Üstelik bu haber bizzat on dokuzuncu yüzyıl Alman filozofu Arthur Schopenhauer'dan geliyor. Arthur'a göre, ölümden kaygılanmak için hiçbir neden yok. Çünkü ölüm yaşamın nihai hedefi ve amacıdır. Nihai tamamlanma gibi yani!

Ha? Nasıl bir deli saçması bu?

A, işte buradasın, Daryl. Sundurmanın altına sinmişsin. Cenin konumunda hem de. Eh, derin bir nefes al, dostum. Umduğun yanıt bu değildi, biliyoruz. İlk bakışta pek hafif geliyor ama Schopenhauer'ı anlamak için biraz zaman gerekir.

Bizim Arthur'un aklında ölüme dair birkaç ilginç fikir vardı. Kastettiklerinden biri, yaşamın sabit bir ölme süreci olduğuydu. İyice düşünüldüğünde geçmiş bir ölümler deposu, artık var olmayan, ebediyen gitmiş, geri getirilemez bir olaylar yığınıdır. Eski bir kendini-iyi-hisset aforizması vardır: "Bugün kalan ömrünün

ilk günüdür.” Arthur bunu tersyüz eder: “Bugün ölümünün son günü. Şimdilik.”

ŞİMDİ SIFATIYLA GEÇMİŞ

Bununla birlikte, der Schopenhauer, yaşama tutunuruz çünkü içimizde bizi —çıkarımızın aksine— gerçek kaderimizi, ölümlü kucaklamaktan alıkoyan sapkın bir “yaşam istenci” vardır (Arthur’un karnavallara, festivallere falan çağrılmamasının nedeni bu tür görüşleriydi).

İDAM SEHBASINDA SAPKIN YAŞAM İSTENCI

Bir İtalyan, bir Fransız ve bir Amerikalı idam edilmek üzeredirler. Son yemekleri için ne isterlerse getirileceği söylenir.

İtalyan, “Şöyle sosu yerinde bir tabak makarna,” der. Yemeği gelir, yer ve idam edilir.

Sıra Fransız’dadır. “Bir kâse kurbağa bacağı çorbası, lütfen,” der. Her kaşığı tadını çıkarır, ardından idam edilir.

Sırası geldiğinde Amerikalı biraz düşünür ve “Bir sepet taze çilek isterim,” der.

“Çilek mi?” der gardiyan. “Mevsimi değil ki çileğin?”

“Olsun,” der Amerikalı. “Beklerim.”

Bir dakika çocuklar! Şimdi bu Schopenhauer, benim yaşam sevgime “sapkın yaşama istenci” mi diyor yani? Esas sapkın bakış onun ki bence! Adamın kim bilir kaç tahtası eksik ve siz de kalkmış...

Sabret biraz, Daryl. Bu tür şeylerde açık fikirli olmalısın. Schopenhauer'ın felsefi yaklaşımları sıra dışıdır, kabul. Adamın iflah olmaz bir Weltschmerz (Dünyanın kusturduklarından) olduğu gerçeğinden kaçış yok. Ama derdin makyajsa, o zaman gidip Beni Baştan Yarat programını izleyeceksin.

Işın doğrusu, Schopenhauer daha beterini ortaya sürüp kendisini de alaşağı etti. Ölümün yaşamdan kurtuluş olduğunu söyledi. Yaşamın ufak hazlarının bir kenara itilmesi gerektiği konusunda Lord Byron'u müttefiki saydı:

Say neşeyle geçen saatlerini,
Say öfkeden uzak geçen günlerini
Ve anla ki her ne idiysen
Olmaması daha iyi bir şeydin.

Hatta Schopenhauer bir pasajında, yaşamdaki tüm kalp kırıklıkları göz önüne alındığında hiç yaşamamış olmanın daha iyi olduğu sonucuna varacak denli ileri gitti!

İki ihtiyar, parkta, bir bankta oturmuş, laflamaktadır:

“Tüm hayatım bir deritten ötekine geçip gitti. İşim battı, karım genç yaşta hastalığa yenildi, oğlum hırsız oldu. Ölsem daha iyiydi diyorum bazen.”

“Seni çok iyi anlıyorum, dostum.”

“Dahası, keşke hiç doğmamış olsaydım.”

“Evet ama kimde var öyle şans? On binde bir belki!”

Ama bir dakika: Schopenhauer ısrarla ben kötümser falan değilim diyor. Sırf yaşam sürekli ıstırap ve kalp kırıklığı kaynağıdır

dedi diye adamcağızı Hayat-Berbat-Ölelim-O-Zaman felsefe okulundan sayamayız herhalde.

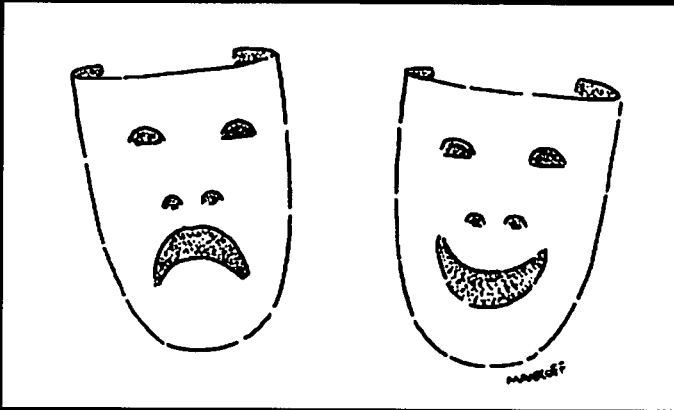
Bilakis, Arthur Schopenhauer kötümserden çok Budist'ti. Budist yazmalarını ilk Avrupa çevirilerinden okumuştı ve varoluşun tümüyle ıstırap çekmek olduğu konusunda Buda'yla hemfikirdi. Ama Buda gibi o da son tahlilde bunun önemli olmadığını düşünüyordu çünkü sıradan dünya bir yanılsamadan ibaretti. *Gerçekten* gerçek dediği tek şey, "İstenç"ti – bundan kastı her şeyin sürmesini sağlayan kör, akla aykırı, hedefsiz Güç'tü. Kısacası, ne vardı bunda kötümserliğe düşecek? Canımızı sıkın şeyler zaten gerçek değildi.

Schopenhauer'a göre bu yanılsamalar dünyasındaki yaşamın sorunu benim *bireysel* istencimin büyük I ile yazılan *aşkın* İstenç'ten ayrılıp kendi başına yaşamaya başlamasıydı. Daha kafesinden çıkar çıkmaz hemen gidip gündelik yaşamın yanılsamalarına bağlanıveriyordu. Schopenhauer bu yanılsamaların, kariyer hedeflerinden vatanseverliğe ve kendi dinine adanmaya kadar *her şeyi* içerdığını söylüyordu. Bu bağlılıklar *benim* bireysel istencimi *senin* bireysel istencinin karşısına çıkarıyordu. İşte dünyadaki tüm ıstırapların kaynağı da tam burada yatıyordu.

Tabii, bağlandığımız büyük şeylerden biri, kendi yaşamımızın devam etmesidir: çılgın yaşama istenci hepimizde var. Kendi kendimizi nereye kadar mahvedebiliriz, değil mi Daryl? Yaşamayı istemek sadece daha fazla ıstırap çekmemize yol açıyor! Öyleyse bırakalım kendimizi, "görünüşler dünyasının beyhudeliğinden" sıyrılalım ve yaşamla ölümün gerçek olmadığını kabullenelim!

Schopenhauer'ın müsekkkin etkisine hâlâ ikna olmadın mı? Mümkün çünkü esas haberi henüz duymadın: İstenç asla ölmez! "Ölüm olayı" yok çünkü olaylar sadece görünüşler dünyasında gerçekleşir. İstenç (Büyük I ile) yok edilemez.

DARYL VE SCHOPENHAUER: DİYALOG

"Anlamadım."
"Hiç anlamayacaksın."

Moralin düzeldi mi biraz, Daryl?

*Biz biraz daha iyi gibiyiz. Hani bu yarı-mistik ölüm yaklaşım-
rını daha bir çakar vaziyetteyiz. En azından Salı, Perşembe ve Cu-
martesi günleri. Bir tek arada kalan günlerde çatlakça geliyor bu laf-
lar.*

Felsefe tarihi boyunca düşünürler Varlık ile Yokluk, yaşam ile ölüm arasındaki ilişkiyi çözmeye çalıştı. Bu temel meseleler kafa-
yı epey zorlayan şeyler. Ama bir takım mucizemsi şeylere, büyük
şaşkınlık ve hayranlık uyandıran şeylere rastladığımız günlerde
kastedilenleri hissederek gibi olur ve “karanlık bir aynadan” Yok-
luk yokken Varlık’ın olmayacağını —veya tersini— görürüz.
Dahası, bu Varlık ile Yokluk arasında gerilim hiç eksik olmaz. Te-
mel Kozmik Savaş, budur. Yani eğer Schopenhauer bu savaşta İs-
tenç adını verdiği Varlık gücünden yana saf tuttuysa, aslında çat-
lak iyimserin tekiydi demektir.

{4}

Heidegger Hom, Bom Bili Bom E, N'aptın Şimdi Bana Sen?

Şimdi kulağını aç, Daryl. Çünkü sıradaki herifçioglunun kelimelerle arası bir acayip.

Yirminci yüzyıl Alman varoluşçusu Martin Heidegger belki de ölüm konusunda en fazla alıntı yapılan modern filozoftur. Müt-hiş! Bir de ne dediğini anlayabilseydik...

Varlık'ın kendisini düşünmek açıkça bütün metafizikte olduğu gibi yalnızca var olanlar aracılığıyla ve kendi temelleri bakımından yorum-landığı ve temellendirildiği ölçüde Varlık'a aldırmmayı gerektirir.*

Çaktın? Biz özellikle araya sıkıştırdığı şu "tüm metafizikte ol-duğu gibi" kısmına bayılıyoruz. Bir tane daha:

*Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*.

Zaman bir şey değildir, dolayısıyla var olan bir şey değildir; yine de zaman içinde var olanlar gibi zamansal bir şey olmaksızın kendi geçip gidişi içinde sabit kalır.*

Daha ne diyelim? Umarız felsefesi Almancada daha anlaşılırdır. Bu konuda da bize şu ipucunu verir:

Alman dili Varlık'ı konuşurken diğer tüm diller sadece Varlık hakkında konuşur. **

Ama işte, şunu söylediği de kayıtlardadır:
Kendini anlaşılır kılmak felsefe için intihardır.***

E, sağ ol Martin. Kendimize saygımızı geri verdin.

Hey, bize her türlü yardım lazım, Daryl. Bu adamın ne dediği hakkında bir fikrin var mı?

Ha?

Aslında Heidegger'in çağdaş ölüm felsefesinde böylesi baskın bir rol oynamasının bir nedeni var ve bu neden, sadece başyapıtı *Varlık ve Zaman*'ı baştan sona okumanın ölüme yakın bir deneyime denk gelmesi değildir. Hayır, Heidegger'in O felsefesine büyük katkısı, otantik yaşamak —dürüstçe, yaşamın ne olduğunu fark ederek— için ölümlle kafadan yüzleşmeyi öğütlemesidir. Ölüm bilinci yoksa yarı-canlıyız demektir. Akademisyenlerden birine göre, herhalde bir dersinde, Heidegger bunu açıkça ortaya koymuştur:

* a.g.e.

** Frank Kermode'tan alıntı, *An Appetite for Poetry: Essays in Literary Interpretation* (Cambridge, MA Harvard University Press, 1989)

***Martin Heidegger, *Contributions to Philosophy (From Enowning)* (Bloomington: Indiana University Press, 1999).

"İyi ki geldiniz...
Teslim tarihi konmadığında hiçbir işimi bitiremem ben."

Ölümü yaşamıma alır, anlar, kabullenir ve ölümle cesaretle yüzleşirsem kendimi ölüm kaygısından ve yaşamın alçaklığından kurtarıyorum ve ancak o zaman kendim olmak üzere özgür olurum.

Heidegger, mesela bir kedinin değil de, sadece insanın ölümlülüğünün farkında olduğu gerçeğini vurgular. Kedicik, köpeğe yakalanmamak için tırmık atıp ısırabilir ama köpek kazandığında kendisini bekleyecek Büyük Boşluk'un farkında değildir. Haliyle ölümlülüğün farkında olmak insanlık durumuna has ve temel bir özelliktir.

Ama çoğumuz için bu "farkındalık hali" alt seviyede ve belirsizdir. Ölümü inkâr halinde yaşarız; Heidegger'a göre buna yaşamak falan denmez. Yaklaşan ölümün bilincine varmadan yaşamı tamamiyle fark edemeyiz. Mesela şu inkârcıya bir bakın:

Papaz, cemaatini ölümün aniden gelişine dair uyardırmaya uğraşmaktadır. "Daha gün bitmeden," diye gürlür, "bu cemaatten biri ölebilir!"

Ön sırada oturan yaşlıca bir hanım kahkahayı basıverir.

Papaz şaşırır: "Nesi komik bunun?"

"E," der ihtiyar hanım, "ben bu cemaatten değilim!"

MEMENTO MORI:

İNKÂRA KARŞI NİHAİ SİLAH

Memento Mori, Roma'da hâlâ Latince konuşulduğu zamanlardan kalma sıkı laflardan biridir. Biz konuşma Latincesinde o kadar iyi sayılmayız ama söylendiğine göre bu cümle, "Ölümlü olduğunu hatırla!" demekmiş.

O dönemlerde bu cümle savaş sonrasında Roma'ya dönüp zafer geçidine katılan kahramanların ardında yürüyen köle çocuklarca söylenirmiş. Amacı kahramana faniliğini hatırlatmakmış: "Tamam, güzel, bugün zirvedesin ama gün gelecek sen de hepimiz gibi köpeklere yiyecek olacaksın!" *Memento Mori*'nin, mesela, "Hey, Kraliçe bile tuvalete gittiğinde oturmak zorunda," türü özdeyişlerden geleneksel anlamda daha anlamlı olduğu açık.

MM, başka durum ve çağlarda daha ziyade günü yakalamanın önemini, "ye, iç çünkü yarın ölebilirsin" (Peygamber Yeşaya'nın dediği üzere) görüşünü ve Hristiyanlık döneminde de erdemle sevmenin gerektiğini çünkü Yargı Günü'nün (ölümünüzden sonraki ilk Salı) yaklaştığını hatırlatmakta kullanılmıştır.

Görsel, yazılı ve müzikal sanatlarda da *memento mori* imgeleri aynı hatırlatma görevini üstlenir. Frans Hals'ın *Kafatası ve Genç'i*, Holbein'in *Ölümün Dansı* (mezar üstünde hoplayıp zıplayan iskeletler), Hamlet'in Yorrick'in kafatasıyla baş başa görüşmesi ve Saint-Saëns'in *Ölümler Dansı* bunlara örnektir. Yakın dönemde bir başka örnek, bir sanatsal yerleştirme, Massachusetts'in Great Barrington kasabasındaki Jones Hurdacısı'nda müşterileri selamlamıştır. Burada bir cam kutu içine konulan iskeletin altına şu yazılmıştır:

"Bir zamanlar sizler gibiydim; bir süre sonra benim gibi olacaksınız."

Bırrrr!

Tamam, ölümün inkâr edilmesine hayır. Onu anladık. Ama Heidegger durmuyor, fikri bir adım ileri götürüyor. Ölümü bek-

leme kaygısı, diyor, yaşama müdahale etmez, aksine, “sarsılmaz bir neşe” getirir!

Hop! Hop! Bir çatlak daha bulmuştunuz millet! Ne, adam resmen, “Yaşasın, ebediyen varoluştan çıkacağım, şahane!” mi diyor yani?

İşin doğrusu, Daryl, Marty’nin’in aklında gayet ilginç bir şey var.

Şöyle bakalım: Diyelim ki Kevin Garnett’sınız ve NBA finallerinin 7. maçına çıkıyorsunuz. Charlotte’a karşı oynadığınız sıkıcı sezon ortası Perşembe maçlarındakinden çok daha hırsla, çok daha enerjik, çok daha canlı oynayacaksınız. Heidegger bu bahsettığımız sezon ortası maçlara vasati “hergünkülük” yani sıkıcılığın ağababası diyor. Doğruya doğru, Daryl: tam şu anda, tam burada... *Finallerin son maçı!* Ne mutluluktur orada olmak!

Heidegger’a göre haberlerin en ama en beteri ruhlarımızın ölümsüz olmasıdır. Bu, Charlotte’a karşı bitmek tükenmek bilmez Perşembe maçları oynamaya mahkûmuz demektir.

HEIDEGGER VAHŞİ BATIYA GİDER

Heidegger’ın daima ölümün gölgesinde yaşama hükmü pek çok derin düşünürde yankısını bulmuştur. Mahatma Gandhi’nin dediğine bakın: “Yarın ölecekmişsin gibi yaşa, hiç ölmeyecekmişsin gibi öğren.” Ve vaktinden çok önce göçmüş film yıldızı James Dean’in sözleriyle: “Sonsuza dek yaşayacakmışın gibi düş kur, bugün ölecekmişsin gibi yaşa.”

Ama bizim en sevdiğimiz yaklaşım Tom McGraw’un pek tutulan Country şarkısı, “Ölüyormuş gibi Yaşamak”ta bulunur. Şarkıda, doktorunun fazla ömrünün kalmadığını söylediği kırk yaşındaki bir adamın öyküsü anlatılır. Şarkının nakarat kıs-

mında adam bir arkadaşına şunları söyler:

Atladım uçaklardan paraşütle,
Çıktım dağların en tepesine,
Boğanın sırtında kaldım 2,7 saniye
Ve sevdim derinden, söyledim tatlı dilden
Ve benden esirgenen bağışlayıcılığı sundum
Ve dedim ki,
Umarım sen de bir gün bulursun
Ölüyormuş gibi yaşama şansını.

HEIDEGGER HOLLYWOOD'A GİDER

Carl Reiner'ın *Şimdi ya da Asla* (Bucket List) adlı komedi-sinde ölmesi kesin, altmışlarındaki iki kanser hastası, ölmeden önce yapmak istediklerinin listesini çıkarıp listelerini tamamlamak üzere kanser koğuşundan çıkarlar. Söz konusu listelerde dövme yaptırmak, Çin Seddi'ne gitmek, yarış otomobili sürmek, paraşütle atlamak (bizden başka herkesin listesinde anlaşılan), Himalayalara çıkmak ve kusursuz kadını bulmak gibi maddeler vardır. Film boyunca ikili, ölümle doğrudan yüzleşmenin sonucu olan hikmetler yumurtlarlar: “Asla bir banyoyu es geçme; sertleştin mi asla boşa harcama.”

Ruhsal bir arayış değildir film ama sonuçta ölüm karşısında *canlı* bir duruştur. Aslında film, *ölmek üzereymiş gibi yaşayan* iki adamı değil, *gerçekten ölmek üzere olan* iki adamı anlatmaktadır. Ama Heidegger'a göre bu fark etmez: Hepimiz ölmek üzereyiz – *ne zaman* öleceğimiz ise sadece bir teferruattır.

TEFERRUAT

Doktor: Hem iyi hem kötü haberlerim var.

Hasta: İyi haber ne?

Doktor: Yaptığımız testlere göre sadece yirmi dört saatlik ömrünüz kalmış.

Hasta: İyi haber bu mu? Kötüsü ne peki?

Doktor: Şey, sizi dün arayacaktım, unutmuşum.

TEFERRUAT, TEFERRUAT

Doktor: Maalesef beyefendi, sadece altı aylık ömrünüz kalmış.

Hasta: Ah, doktor. Çok kötü... Çünkü şu aralar ücretinizi karşılayacak durumda değilim.

Doktor: Peki, o zaman. Bir yıl diyelim.

Fransız varoluşçu Jean-Paul Sartre, (garsonunun açıklamasına göre Les Deux Magots'daki her zamanki masasında, altı günde) Heidegger'ı okumuş ve ölümün varoluşçu önemine kendi eklemesini getirmişti. Sartre ölümün anlamı için şunu dedi: "Ölümle birlikte kendi-için de, artık bütününüyle geçmişe kaydığı ölçüde, bir daha değişmemecesine kendindeye dönüşür."

Pardon? Pek tatlı dilli canım bu Fransızlar, *n'est-ce pas?* Meğer 'kendi-için', Sartre'ın insan bilinçliliği için kullandığı terimmiş. İnsan bilinci bir şey olmadığı için böyle diyormuş. Bir şey olsaymış, o zaman 'kendinde' dermiş.

E, bu filozof tayfası ne demeye güzel İngilizce konuşmuyor peki?

E, Daryl, adam Fransız'dı bir kere.

İyi, ama bana hâlâ birkaç tahtası eksik geliyor, söyleyeyim.

Sartre'ın kastettiği, insanların bir "öz"ünün, yani mesela bir plastik ördek gibi önceden belirlenmiş bir amacının bulunmadığıdır. İnsanlar "kendilerinde" hiçtir; oysa plastik bir ördek, küvette üç saat oynayan herkesin kabulleneceği üzere, epey bir şeydir. Sartre'a göre insanlarla plastik ördeklerin arasındaki esaslı bir fark vardır: Biz insanlar ne olmak istediğimizi seçerek kendi özümüzü yaratırız. Başka farklar da var elbette. Ama biz insanlar sabit bir amaç için yaratılmış "kendimizdeler" değiliz, kendimizi yaratan "kendimiz içiniz."

Veyahut en azından öyle olmamız, daima özgürce kendimizi yeniden yaratmamız gerekir. Ama heyhat, maalesef çoğumuzda berbat bir "şey olmayı isteme" alışkanlığı var. Hayır, buradaki şey olmayı istemek bir masa-şey, lamba-şey veya duvar-şey olmayı istemek değildir. Kimliğimizi "insani-rol-şeyleri" diyebileceğimiz mesleğimiz, milliyetimiz ya da golf sahasındaki şöhretimiz içinde eritmeyi istemektir. Bu yolla Sartre'ın, garsonluğun gerçekten özünü belirlediğine inanan şu meşhur garsonu gibi anti-otantikliğe, bir tür yaşayan-ölü haline geçiveririz. Bu "budala garson" özgürlük imkânının —olduğu şeyi aşma imkânının— önünde durduğunu görememektedir.

Tabii gerçekten ölene dek. O noktadan sonra artık hepimiz "şeyleriz." Ondan sonra artık üstümüzde özün damgası vardır ve gülünç ya, bu, ölü etin özüdür.

KENDİ-İÇİN LİĞİN KAYBI

“Donmuş gıda bölümünüzdeki hindiler pek küçük. Büyümez mi bunlar?”

“Hayır, hanımefendi. Ölü onlar.”

Ölümlülüğünüzü Çevirin

Valla çocuklar, benim kaygı-ölçer kırmızıya dayandı. Biraz mola versek, hafiflese? Ne bileyim, mesela şöyle yeni fıkralar, falan?

Tam fokurdamaya başlamışken kaygının kapağını açıvermeyi varoluşçular hoş karşılar mı, bilemiyoruz, Daryl. Ama haklısın, kısa bir aradan zarar gelmez. Ernest Becker'ın ölümsüzlük sistemleri listesinde aşağılara, yetersizliği çok bariz ama en sevdiğimiz fıkralara da tam oturan maddeye inelim diyoruz. Geride bıraktıklarımızca hatırlanmaya dayanan sözde-ölümsüzlükten bahsediyoruz.

Önce bilgilerden bir çift laf aktaralım:

“Gelecek nesillerden bana ne? Ne yaptı gelecek nesiller benim için? Hı?”

Bu Groucho Marx'tandı. Hemen ardından, felsefi torunu Woody Allen'inki geliyor:

FRED PHILPOT

Doğumu 1944

HER ŞEYİ KOYVERİŞİ

1967-1979

TOPARLAYIŞI

1980-2007

“Vatandaşlarımın yüreklerinde yaşamak istemiyorum; kendi evimde yaşamak istiyorum.”

Bilgelerin vurguladığı nokta, sevenlerimizin ve geride bırakıklarımızın yüreklerinde ve zihinlerinde yaşamamanın çoğumuzun “ölümsüzlük” derken anlatmak istediğine ilişkin önemli bir ölçütü karşılamadığıdır. Burada eksik olan “ebedi ego bilinci”dir. Başkalarının zihinlerinde yaşamaya devam edebilirsiniz, ama bu durumda kendi zihniniz olmayacaktır.

Ama Becker’ın değinmeyi unuttuğu bir şey var: Anıtlar sayesinde ebedi yaşama erişmenin kolaylığı. Cennette yerini garantilemenin zorluğuyla karşılaştırıldığında burada anıt dikmek hem kullanıcı dostu hem de altyapısı hazır bir sistemdir. Bugünlerde kendinizi hafızalara kazıtmak mesela Google’a “at üstünde heykel” + “Bayonne, New Jersey” yazdığınızda Daryl Franklin adının çıkması kadar kolaydır.

Bir parkın ortasına devasa bir heykelinizi diktirmek bu tür ölümsüzlüğe erişmenin iyi bir yoldur. Tek yapmanız gereken bir heykeltıraşa başvurmak ve kentinize birkaç milyonluk bağışlamaktır. Adınızı taşıyan bir cadde veya bina da iş görür. Ayrıca bir profesöre yazdırılacak, bol fotoğraflı ve dipnotlu uzunca bir biyografi de şık duracaktır. Ama ne yazık ki parkların, caddelerin ve hevesli profesörlerin sayısı yeterli değildir. Cenaze masraflarını hiç saymıyoruz ve pek azımızın halka açık anıt diktirmeye yetecek parası var.

Bu durumda bize kalan ölüm ilanları, methiyeler, pahalı cenaze törenleri, son arzu, vasiyetler ve anımsanmaya değer son sözler... Bu kuma bırakılan minik izler dışında tek bekleyebileceğimiz ise —en azından ailemiz ve en yakın dostlarımızın dışında— bizi tanı-

*Fırında makarna, haşlanmış sebze, soğan kavurma,
mısır patlağı, kuru fasulye... Kısaca merhum sıradan damak
tadı olan biriydi.*

yanların zihin ve yüreklerine kazınmaktır. Bu da aşağı yukarı "Ah, Daryl, pek muzip adamdı canım," gibi bir şeydir. Nahoş gerçek, bu cümlelerin bir sonraki nesilde muhtemelen şu biçime dönüşecek olmasıdır: "Ya, bir zamanlar Daryl diye bir eleman yok muydu?"

Fıkra! Fıkra dedik, millet! Hiç neşelendiğim falan yok benim!

Dayan, Daryl. Geliyor. Ama ortamı oluşturmada fıkra anlatmak lazım.

Her neyse, sonuçta hoş bir ölüm ilanı veya birkaç coşturucu, iç burkucu cümle ya da iyi kotarılmış bir son söz de az şey değildir. Her şeyden önce geride kalanlarımıza anılarını asacak bir kanca sunarlar. Dolayısıyla bu minik sonsuzluk parçacığını şekillendirebilecek birkaç pratik yol bulabiliriz.

Yalnız iyi planlanmamış bir cenaze töreninin sorunlarını hiç unutmamak lazım:

Stanley Goldfarb ölür ve akrabalarıyla cemaat geceleyin dua ve yas için toplanırlar. Cemaatin mevta için bir takım hoş sözler söyleme vakti gelip çatar. Kimse yerinden kalkmamaktadır. Dakikalarca bekledikten sonra Haham kızar ve cemaate, Goldfarb anısına söyleyecek iyi bir şeyler bulmanın herkesin görevi olduğunu hatırlatır: "Birilerinin mutlaka onun için söyleyecek iyi şeyleri olmalı!" Biraz daha sessizliğin ardından arkalardan bir ihtiyar kalkar: "Stanley için şunu söyleyeceğim: Kardeşi Moris, ondan beter adamdı."

Pek azımız kendi cenazesini izlemeyi başarabilse de bu durum aşırı tedbirli tipleri, kendi methiyelerini kendi yazmak dâhil tüm hazırlıkları en ince ayrıntısına kadar planlamaktan alıkoymaz.

Kendi cenaze törenini dikkatle hazırlayanlar özellikle ucuzcu cenaze evlerinin çıkarabileceği sorunların farkındadır:

Mike ölür ve cenazeden önceki gün karısı Judy cenaze evine gider. Kadıncağız kocasını görür görmez gözyaşlarına boğulur. Görevlilerden birisi kadını teskin etmeye çalışır. Judy gözyaşları içinde Mike'ın hayatı boyunca siyah takım elbise giydiğini ve hep lacivert takım ile gömülmek istediğini söylediğini anlatır. Görevli cenazelere daima siyah takım giydirdiklerini, standart işlemin böyle olduğunu ama merak etmemesini, bir şeyler yapmaya çalışacağını söyler.

Ertesi sabah Judy, Mike'a son kez veda etmek için cenaze evine geldiğinde kocasının lacivert takım içinde yattığını görür. Pek sevinir ve görevliye döner:

"Bu şık lacivert takımı bulmayı nasıl becerdiniz kuzum?"

"Şey," der adam, "dün siz gittikten sonra, eşinizle yaklaşık aynı boyda bir adam getirildi. Adam lacivert takım giymişti ve karısı çok üzgündü çünkü kocası ölmeden önce siyah takım ile gömülmek istediğini söylemişti. Eh, bundan sonra bana sadece kafalarınızı değiştirmek kaldı."

Birinci sınıf cenaze törenleri, Kuğu Gölü kadar kusursuz planlanıp sahneye konulmalıdır. En ufak bir hatada törene katılanlar sizi, Kentinizi Yeşil Tutun Kurumu'nda harcadığınız yıllarla değil, bu hatayla anımsayacaktır:

Jack ölür ve cenaze töreni için kilisede toplanılır. Kırk yıllık karısı Jennifer gözyaşlarını tutamamaktadır. Törenin sonunda dışarı çıkarılırken taşıyanlardan birinin dikkatsizliği yüzünden tabut kapının kenarına çarpar ve birden içinden bir inleme yükselir. Hemen tabut açılır: Jack hayattadır! Bir mucize gerçekleşmiştir.

Jack ile Jennifer on yıl daha birlikte yaşarlar ve derken Jack

ölür. Tören yine aynı kilisede yapılır. Çıkışta, tabut dışarı taşınırken Jennifer telaşla bağırır: "Kapıya dikkat edin!"

Akıllarda kalacak bir cenaze töreni için dikkate alınması gereken bir diğer nokta da gündür. Boş sıralar pek değeri kalmamış ölümsüzlük demektir. Mümkünse cenaze törenini özel olmayan günlere denk getirmeye çalışmak gerekir.

Joe zar zor final maçına bilet bulmuştur. Ancak yeri stadyumun en arka sırasında, en köşedeki koltuktur. Bakınır, bakınır ve birden sahaya on sıra yakın bir yerde, hem de ortalarda bir boş yer görür. Şansını denemeye karar verir ve boş koltuğa ulaşır.

Otururken yanındaki adama, "Affedersiniz," der. "Buranın sahibi var mı acaba?"

Adam, "Hayır," der.

"İnanılır gibi değil," der Joe. "Kim final maçına buradan yer bulup maça gelmez?"

Adam, "Eh," der, "aslında koltuk bana ait. Karımla birlikte gelecektik ama maalesef öldü. 1967'de evlendiğimizden beri yalnız başıma geldiğim ilk final maçı bu."

"Başınız sağ olsun," der Joe, "üzüldüm doğrusu. Ama sizinle gelecek kimse çıkmadı mı? Bir arkadaş veya bir akraba falan?"

"Yok," der adam, "hepsi cenazede."

RENKLİ ÖLÜM!

Bir yaşam öyküsünü ölümsüzleştirme konusunda ölüm ilanlarının, methiyelerin, son sözlerin hatta mezar taşlarının ortak bir sorunu vardır: Zamana dayanmak. Mezar taşlarının ortalama bir kekten yaklaşık bin yıl kadar daha az dayandıkları kanıtlanmıştır. Neyse ki dijital dünya bunu değiştirmiştir.

Karşınızda Hollywood Forever: Burası yüklediği methiye ebediyen internette kalan ve böylece size ebedi yaşamı garanti eden California cenaze evi. Üstelik bu methiye öyle sıradan bir methiye de değil. Arka planında Barbra Streisand'ın "Memories"i gibi hoş müziklerin çaldığı renkli bir film.

Bu profesyonelce üretilmiş filmler sadece cenaze töreninde gösterilmekle kalmıyor. Ayrıca her katılana şık ambalajlı bir DVD ile hediye ediliyor ve Hollywood Forever Mezarlığı'nda bolca bulunan izleme noktalarında da izlenebiliyor. Daha da önemlisi bu biyografik filmler ölen kişi tarafından —ölümünden önce, elbette— yazılıyor ve başrolü ölen oynuyor. Kısacası HF Mezarlığı'nın müşterileri kendi ölümsüzlüklerinin yönetmenliğine soyunuyor!

Tüm bunlar temel bir felsefe sorusunu, tarih yazıcılığının başat sorusunu gündeme taşıyor: Tarih yazıcılığının rolü ve kapsamı nedir? Kimden bahsedilmeli ve kimden bahsedilmemelidir? Ormanda ölen bir bakkal var olmuş sayılabilir mi?

Felsefi zihniyetli tarihçi Howard Zinn'e göre, krallardan ve başkanlardan, kâşiflerden ve generallerden bahseden tarih insanlığın yüzde doksan dokuzunu dışta bırakır. Zinn, ünlü ese-

ri Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi'nde¹⁰ Shay Isyani'na katılan çiftçi Plough Jogger ve Lowell çalışanı Harriet Hanson gibilerinden bahsederek teraziyi biraz dengelemiştir. Diyeceğimiz, belki de Hollywood Forever haklıdır.

Geride kalanların zihinlerinde ve banka hesaplarında ölüm-süzlüğe kavuşma seçeneklerinden bir diğeryse bol para bırakmaktır. Bu yolu seçerseniz, torununuzun yeğeni Tiffany her yılan derisi ayakkabı alışında, "Sağ olasin Daryl Amca!" veya "İyi ki öldün Daryl Amca!" diyerek sizi anacaktır. Artık hangisi denk gelirse; ama sonuçta adınız yaşamaya devam edecektir.

Tabii, her türlü kontrat usulü anlaşmada yaşanabileceği üzere, hatalar kaçınılmazdır:

"Hey, Bob, hatırlıyor musun, hani dokuz ay önce balığa gitmiş-tik ve fırtınada arabamız bozulunca yolda kalmış, sonunda gece-yi yakındaki bir çiftlikte geçirmeyi başarmıştık? Hani çiftliğin sa-hibi şahane bir dul vardı? Hatırladın mı?"

"Tabii."

"Kadını hatırlıyorsun değil mi?"

"Tabii."

"Evi koskocamandı ve bizi konuk odasında yatırmıştı ve sabah kalkıp tamirci bulmuş, yola devam etmiştik."

"Hı-hı."

"Hah işte, geçende, yani tam dokuz ay sonra bu kadının avu-katından bana bir mektup geldi."

*İmge Kitabevi Yayınları, 2005. Çev.: Sevinç Sayan Özer

"A?"

"Ya... Sen o gece kalkıp kadını ziyaret mi etmiştin?"

"E, evet, etmiştim."

"Ve kadına kendi adın yerine benim adı mı söylemiştin?"

"Ya, evet. Çok özür dilerim. Ne oldu ki?"

"Yok bir şey. Kadın ölmüş ve her şeyini bana bırakmış."

Ölümsüzlüğe erişmenin en etkin yolu kuşkusuz o son anda müthiş bir vecize yumurtlayabilmektir. Her nedense insanlar bu son sözlerle çok önem verirler, hatta mesela bir partide üçüncü bardağınızı devirdikten sonra sarf ettiğiniz çok komik bir laftan bile daha çok.

İşte bizim en tuttuklarımızdan birkaçı:

Ölmek üzereyim veya ölüyorum: Her iki ifade de doğrudur.

Dominique Bouhours, Fransız Dilbilgisi Profesörü, ö. 1702

LSD, 100 mikrogram.

Aldous Huxley, karısına. Karısı isteği yerine getirmiştir. Ö. 1963

Duş perdesini küvetin iç tarafında tutun.

Otel devi Conrad Hilton, ö. 1979.

Kamyon!

Komedyen Emo Phillips'in dedesi.

Böyle bitmesin. Önemli bir şeyler söylediğimi söyle herkese.

Panço Villa, Meksikalı devrimci, ö. 1923

Öte yandan filozoflar son anlarında bu tür cakalardan yoksun görünmektedirler:

Asklepiyus'a bir horoz borcum vardı.

Sokrates, gelmiş geçmiş filozofların Bir Numarası, ö. MÖ. 399

Cennete değil, Cehenneme gitmek istiyorum ben. Cehennemde papalarla, krallarla ve prenslerle takılabilirim. Diğerinde sadece dilenciler, keşişler ve havariler var.

Niccolo Machiavelli, siyasi filozof, ö. 1527

Karanlığa atlama sıram geldi!

İngiliz filozof Thomas Hobbes, ö. 1679

Hadi oradan! Son sözler yeterince laf edememiş aptallar içindir!

Karl Marx, ö. 1883

Ama heyhat, Daryl, bir kere gittin mi hatıranı canlı tutmak ya da lazımsa hoş kılmak için yapacağın fazla bir şey yoktur. Ama iyi tarafından bakabilirsin: İşitmediğin sana zarar veremez.

Adamın birisi, korkunç bir sağanak yağmur altında iş yerinden çıkar ve o da ne, tam önünde bir boş taksi vardır! Derhal biner ve şoföre bu havada taksi bulabildiği için çok şanslı olduğunu söyler. Şoför adama döner ve "Zamanlamanız kusursuz anlaşılan," der. "Tıpkı Sheldon gibi."

"Kim?"

"Sheldon Schwartz. İşte o, her şeyi doğru yapan adamdı. Dünyanın en şanslı adamıydı. Belki de bu gezegenin gördüğü en kusursuz insandı. Mesela Sheldon, nereye giderse gitsin mutlaka gittiği yerin kapısının önünde park edecek yer bulurdu."

"Yok artık! Abartıyorsun; kimse o kadar şanslı değildir!" der adam.

"Sheldon öyleydi," der şoför. "Sırf şanslı da değildi; müthiş bir atletti aynı zamanda. Rahatlıkla profesyonel bir golfçu veya tenisçi olabilirdi. Öyle bir sesi vardı ki Placido Domingo duysa operayı bırakırdı! Cary Grant'ten daha yakışıklı ve zarifti! Hele smokin giydiğinde görmeliydiniz Sheldon'u! Yapılı, uzun boylu ve kuvvetliydi. Aynı zamanda müthiş bir işadamıydı. Elini neye sürse altına dönüşürdü. Ve inanılmaz poker oynardı!"

"Yuh yani," der adam. "Uyduruyorsun artık!"

"Hiç de bile. Sheldon'un başka yetenekleri de vardı. Mesela kadınları nasıl memnun edeceğini çok iyi bilirdi. Çok da zeki-ydi. Bilmediği, tamir edemeyeceği hiçbir şey yoktu. Ben öyle değilimdir mesela. Sigortayı değiştirmeye kalksam bütün mahallenin elektriği gider. Ve var ya, Sheldon acayip güzel fıkra anlatırdı. Her toplantının gözbebeği-ydi!"

"Vay be. İnanılır gibi değilmiş. Peki, sen nereden tanıyorsun bu Sheldon'u?"

"Valla, aslında ben tanışmadım kendisiyle."

"E, peki, bu kadar şeyi nasıl biliyorsun?"

"Sheldon öldükten sonra karısıyla evlendim."

Pekâlâ, Daryl, kaygı-yatıştırıcı fıkralara doydun mu bakalım?

Kaygı-yatıştırıcı mı? İyice bunaldım be!

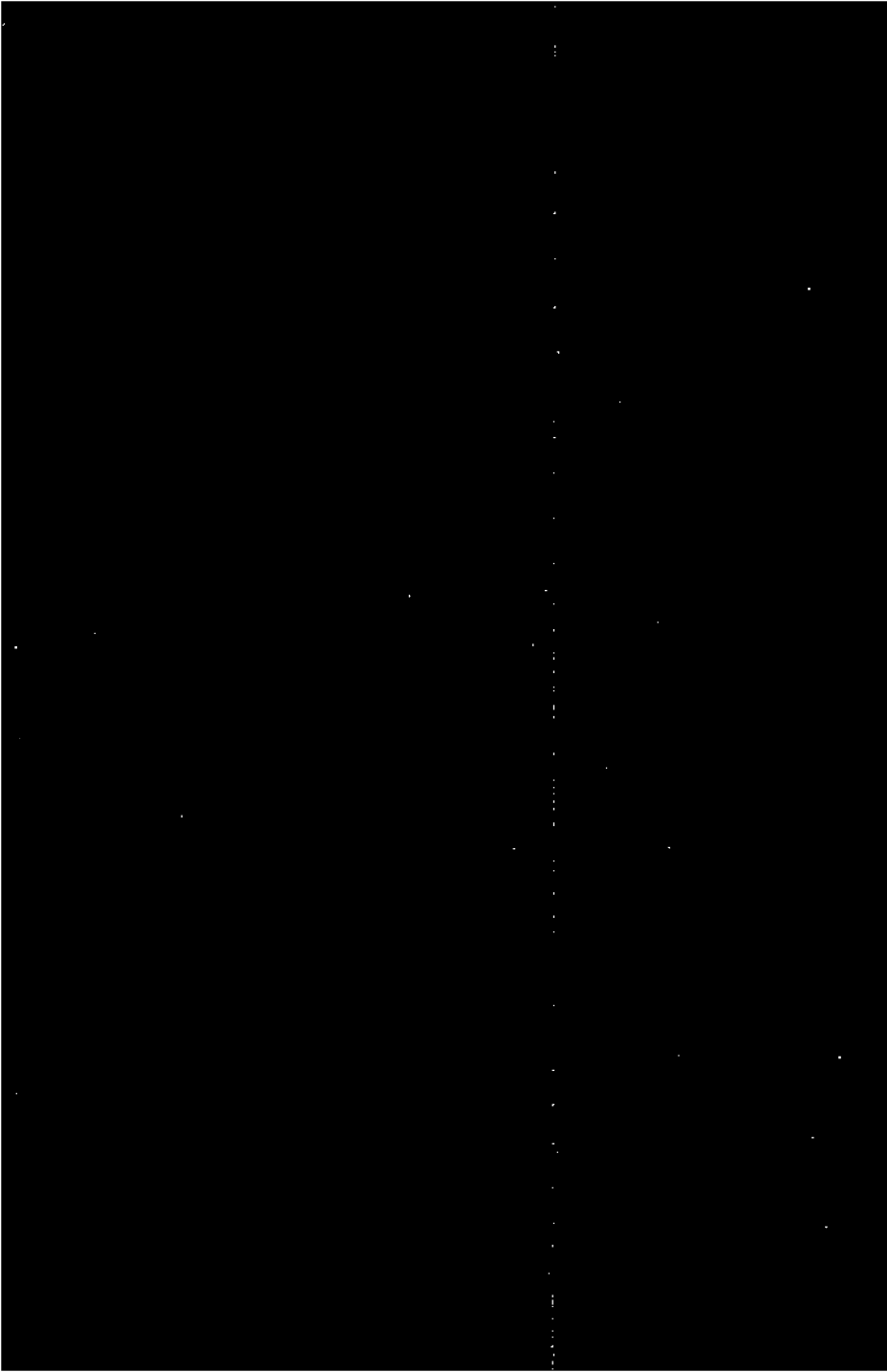
Normal. Artık Ebediyete dair net felsefi yaklaşımlara geçebiliriz!

II

Edebiyat Hiç Beklemediğiniz Anda

Öbür Taraf'ta Ebediyet var mı?
Yoksa Ebediyet aslında burnumuzun dibinde,
mahallede mi dolaşıyor?
Öyleyse kimin uğraşacak vakti var?

{6}

Ebedi Şimdi

Somurtma ama Daryl. Sadece yakışmıyor değil, gereksiz de. Çünkü müthiş haberler geliyor! Hem de şimdi!

İşte karşınızda ebediyen kafa karıştıracaklardan biri: Ebediyet Şimdi'dir!

Temelden başlayalım. *Her zaman şimdidir. Tam şimdi, şu anda* mesela. Sen, Daryl, elinde minik küreğinle sundurmada ayrılıyor ve köpeğinin bahçeye bıraktığı minik parçaları torbalıyorsun, torbayı alıp komşunun posta kutusuna bırakıyorsun, sundurma döndürüp biranı açıyor, arkana yaslanıyorsun. "Şimdi" hep peşinde. Ay, işte şimdi, yine şimdi. Ya da daha doğrusu, *hala* şimdi. Ve hep öyle olacak!

Bu durum Ebedi Yaşam fikrini yepyeni bir çerçeveye oturtuyor: *Ebediyet, sandığın gibi ölümden sonra değil, tam şimdidir.*

Yirminci yüzyılın büyük filozoflarından Ludwig Wittgenstein ve Paul Tillich'in Ebedi Şimdi kavramına ilginç yaklaşımları var-

dı. Ludwig yaklaşımını uzaydaki iki ayrı noktada, Viyana'da ve İngiltere'deki Cambridge'de yaparken, Paul'un kiler Frankfurt'ta ve Massachusetts'in Cambridge adlı kentindeydi.

Varoluşçu Hristiyan teolog Tillich, Ebedi Yaşam'ın, *Law and Order* dizisi gibi sonu görünmeden ve dur durak bilmeden süren yaşam olmadığına inanıyordu. Tillich göre böylesi (Heidegger'a göre olduğu gibi) Cehennem'in ta kendisi olurdu. Ebedi olan aslında tam şimdide, zamanın her anındaydı. Ebediyet, zamanın, zamanı kesen bir boyuttuydu. Ebedi, Ebedi Şimdi sıfatıyla şu andı, şimdiydi.

İnsanlar, mesela kayaların aksine, zamana bakabilirler. Böylece Son dâhil büyük resmi görebilirler. Dolayısıyla da kaygı ve umutsuzluğu yaşarlar. Bu kötü haberdır. Ama Tillich bir varoluşçuydu ve Kierkegaard gibi, ona göre de kaygıyı yaşamaya muktedir mahlûklar oluşumuz iyi haberdır.

Nasıl yani? Öyle çünkü kayaların aksine insanlar sadece kismen zaman içindedir. Bizim bir ayağımız zamanın dışındadır. Öyle olmasaydı durumumuza bakıp sonluluğunu göremez ve ölüm kaygısını yaşayamazdık. Mesela "yaşam süresi" terimini kullanabilir ve kullandığımızda da neden söz ettiğimizi biliriz.

ZAMAN VE EBEDİYET: KESİŞME

Yani Tillich'e göre *ebedi yaşam*, sonsuz yaşam değil, Ebedi Şimdi'de yaşanan yaşamdı. Sorun, ebedi boyutla teması yitirmemiz, "ayrılmamız" ve umutsuzluğa düşmemizdir ama o, hep oradadır. Burada mesele söz konusu aşkın perspektife erişebilmektir. *Hemen, şimdi!*

Tillich'in nereye vardığını anlamak için yaşadığımız şekli-

*"Burada Ebediyet olduğunda Batı yakasında hâlâ
sabah oluyor."*

le çizgisel zamanın, önce-sonra zamanının, haydi, haftaya görüşürüz şeklinde algıladığımız zamanın dışına sıçramalıyız. Zaman kavramının kendisini —boyut olarak zamanı, düzenleyici ilke olarak zamanı— düşünmeliyiz. Yardım için hemen çağdaş filozof Allen Stewart Königsberg'e ya da annesi dışında herkesin bildiği adıyla Woody Allen'a dönüyoruz. Şöyle diyor Königsberg: "Zaman, doğanın her şeyin aynı anda olmasını engelleme yoludur."

ZAMANIN İÇİ DIŞI

"Zamanın dışına" sıçramak, *Akıl Defteri* ve *Mulholland Çıkma* gibi filmlerde kullanılan öykü anlatma yöntemi "zamanın sekansını kurcalamak" ile karıştırılmamalıdır. Şu bilmeceye ne dersiniz?

Soru: Bir Country şarkısını tersten çalarsanız ne olur?

Yanıt: Sevgilinizi geri alabilirsiniz, kamyonunuza kavuşabilirsiniz, hatta köpeğiniz bile eve geri dönebilir.

Zaman sekansını terse çevirmek, etki ve tepkiye ve anılarımızı nasıl oluşturduğumuza dair ilginç sorular yaratsa bile sonuçta zamanın çizgisel yapısı dâhilindedir. Zamanın dışına sıçramaksa zaman boyutunun tümünü, eh işte, boyut olarak görmeyi getirir.

Woody Allen ve Paul Tillich'in yanında analitik filozof Ludwig Josef Johann Wittgenstein'dan alıntı yapmak sık başımıza gel-

miyor ama şimdi uygun gibi. Wittgenstein, ünlü eseri *Tractatus Logico-Philosophicus*'ta şöyle diyor: “Ebediyet sonu gelmeyen bir zaman süresi değil de zamansızlık olarak alınırsa ebedi yaşam şimdide yaşayanlara ait olur.”*

Ludwig, “zamansızlık” derken, “zaman boyutunun dışında veya zaman boyutundan ayrı olanı” kasteder görünüyor. Daima içinde var olduğumuz “şimdi” zamansızdır; zamanın bir “parçası” değildir. Wittgenstein’in “ebedi yaşam şimdide yaşayanlara aittir” çıkarımı, sıklıkla Baba Ram Dass (annesi tarafından Dickie Alpert adıyla bilinir) gibi insanlarla ilintilendirilen şaşırtıcı bir Yeni Çağ hissi taşıyor. 1970’li yılların başlarında herkes Baba’nın *Be Here Now* adlı sanrı-sonrası ruhsal bilinç kılavuzunu okumaya zaman ayırmıştı. Başlık her şeyi anlatıyordu; söz konusu deneme bir şimdide yaşama kılavuzuydu.

Ebedi Şimdi’yle temasa geçmek, psikolojik ve ruhsal açılardan sorunlu olabilir. Geçmişe saplanabilir veya geleceğe bağlanabilir ve sonunda şimdide olmayı hiç başaramayabiliriz.

Doğulu düşünür ve gurular bu zorluğa gayet pratik bir yoldan yaklaşıp kişiyi var olan ana yönlendirecek törenler yaratmışlardır. Meditasyon, yoga ve tai chi, zihni boşalma ve yalın Varolma teknikleridir.

*Ludvig Wittgenstein, *Tractatus Logico-philosophicus*, çev. Oruç Aruoba (Yapı Kredi Yayınları, 1996)

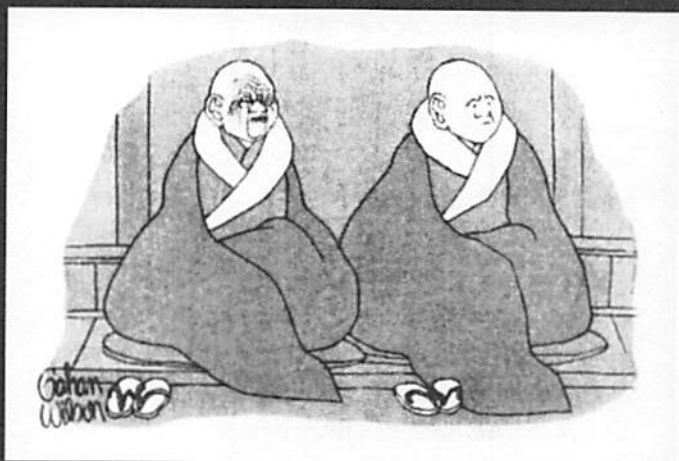
BİTMEDİ Mİ DAHA BU ŞİMDİ?

“Şimdi”ye zaman sınırı koymaya kalkıştığımızda işler iyice karışır. Akhilleus ile kaplumbağanın yarış paradoksuyla ünlü Zenon* zamanın sonsuz sayıda parçaya bölünebileceğini öne sürmüştür. Tabii bu durumda “şimdi”ye fazla zaman kalmamaktadır. Ya da çağdaş İngiliz oyun yazarı Michael Frayn’ın dediği gibi: “Ah, şimdi! Şu garip zaman. Tüm zamanların en tuhafı. ‘Şimdi’nin ‘isine vardığımız anda ‘ş’ tarih olur.”

Neyse ki elimizde “şimdi”ye dair daha pratik bir fikir var. Sahibi, on dokuzuncu yüzyıl sonlarının güvenilir pragmatisti, filozof ve psikolog William James. James şimdiye “sahte şimdi” adını verir. Bundan kastı “şimdi”nin gerçekte var olmamasına rağmen az da olsa bir içeriği ve kısa da olsa bir süresi olduğuna dair sahte hissimizdir. “Şimdi” geçmişle geleceğin kesiştiği yerin sınırından başka bir şey değildir ve ne geçmiş ne de geleceğin gerçekte var oldukları (en azından şimdide) söylenebilir. Kısacası “şimdi” zaman deneyimimizi işaretlemek için kullandığımız öznel bir yapıdan ibarettir.

Bu durumsa felsefenin ebedi sorularından birini doğuruyor: Zamanın uzunluğunu deneyimlemek deneyim sahiplerine göreli midir? Özellikle de bunlardan biri bir domuzsa:

*M.Ö beşinci yüzyıl Yunan filozofu Elealı Zenon’a göre, eğer Akhilleus kaplumbağanın yarışa biraz önden başlamasına izin verirse bir daha kaplumbağayı hiç yakalayamaz. Akhilleus’un önce kaplumbağanın yarışa başladığı noktaya ulaşması gerekir. Ama bu arada kaplumbağa az da olsa ilerlemiştir. Bu sefer Akhilleus’un önce bu yeni noktaya ulaşması gerekir, ama bu arada kaplumbağa yine az da olsa ilerlemiştir. Akhilleus kaplumbağanın son bulunduğu noktaya kaç defa ulaşırsa ulaşsın-bu sonsuz defa da olabilir- kaplumbağayı yakalayamaz.

"Bundan sonra bir şey olmuyor. Hepsi bu."

Adamın biri yolda giderken bir elma ağacının altından bir domuzu kucaklayıp ağaca doğru kaldıran bir çiftçi görür. Domuz her yukarı kalkışında daldaki bir elmayı ısırılmaktadır. Hemen kenara çeker, iner ve çiftçiye ne yaptığını sorar.

“Domuzumu besliyorum işte,” der çiftçi.

“İyi de,” der adam, “Ağacı sallayıp düşürsen, domuz da elmaları yerden yese zamandan kâr etmez misin?”

“Domuz ne anlayacak zamandan?”

Mistik şair William Blake:

Dünya'yı görmek bir kum tanesinde
Ve Cenneti bir kır çiçeğinde
Avucunda tutmak Sonsuzluğu
Ve Ebediyeti bir saat içinde
Beklerken pantolonu da ütöletebilirsin.

Ha, ha—son dizeyi biz ekledik tabii.

Var ya, bu sefer olayı kaptım çocuklar. Aslında ben hep günün birinde şimdide yaşamayı planlamışımdır. Ama siz sözde filozofsunuz, değil mi?

E, bir tür, Daryl. Daha ziyade pinpon felsefe öğrencileriyiz biz. E, ne diyorsun yani?

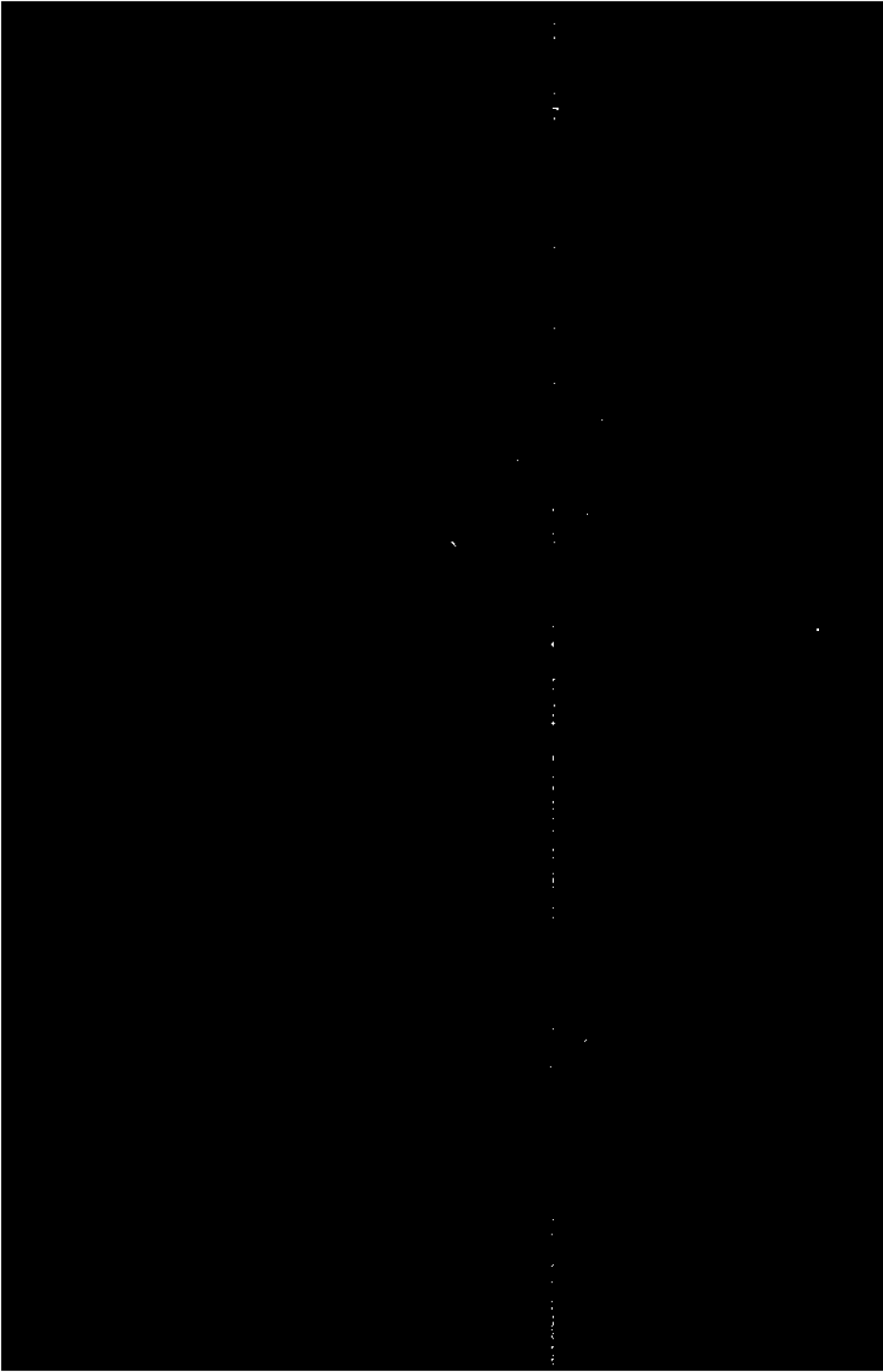
Diyorum ki bütün bu büyük ciddi düşünürlerin hiçbiri ölüme bakıp doğrudan boktan bir şey bu dememiş mi yani?

İyi ki sordun. Bir şekilde ölüme bir yer bulmaya —sıklıkla onu doğumun mantıklı ve arzulanır bitişi kılmaya— yönelik onca yaklaşımdan ve ölümü Çok Daha Büyük bir şeye atılacak adımdan ibaret göstermeye dayanan onca teolojik ve kültürel değerler dizisinden sonra yaşamın biteceğine kızmakta gayet ferahlatıcı bir şeyler var elbette. Had safhada kızmak hem de!

Yine de şöyle bir düşününce aklımıza ölümün gayet kötü, hayal edilebilecek en kötü şey olduğunu söyleyen tek bir büyük filozof veya dünya dini gelmiyor. Ayrıca bir dinin bu yönde tavır koymasını beklemek fazlasıyla sezgilere aykırı kalırdı. Dinlerin çekiciliğinin temelinde ölümle bir şekilde uzlaşmak yatmaz mı? İnananlarına ölümün son olduğunu ve bu durumun çok boktan olduğunu söyleyen bir dinin ömrü pek de uzun olmazdı herhalde.

Ama insan, filozof adıyla bilinen hakikat arayıcılarından hiç değilse birinin çıkıp son ile dürüstçe yüzleşmesini ve ona lanet okumasını bekliyor doğrusu. Öyle değil ama. Ölüme öfkelenmek, görüldüğü kadarıyla şairlere düşüyor:

Hiç kibar davranma şu gece denene,
Gün bitiminde kasıp kavurmalı ihtiyarlık;
Öfkelen, öfkelen ışığın ölümüne!
Dylan Thomas (doğumu: Zimmerman Thomas)

III

Ölümsüzlük Ruh Treninde Eski Moda Yol

Ölümsüz bir ruhumuz var mı?

Nerede?

Sanal mağazada satılabilir mi?

Platon: Ruhun Babası

Nerede yaşıyorsunuz siz yahu? Mağarada mı? Ölüm, Son değil, Başlangıç'tır! Ruhun ölümsüzlüğü diye bir şey duymadınız mı siz?

Ölümsüz ruhu tabii duyduk, Daryl. Hiç görmedik ama. Sırf o da değil, Ernest Becker ölümsüz ruhu yanıltıcı ölümsüzlük sistemleri listesinde en üstlere koyuyor.

Ama içine bu fikri koyduğumuz tabutun kapağını kapamadan önce ruhun ne olduğunu bir belirleyelim. Sonradan, ne bilelim, mesela ölümden sonra hiç sevmediğimiz bir yanımızın yaşamayı sürdürmesi gibi nahoş bir durumla karşılaşmayalım.

Antik Yunan başlamak için iyi bir yer. Anlaşılan çarşafa dolanıp gezen bu Yunan zevatın elinde ruh gibi şeyleri düşünmeye ayıracak epey zaman varmış (bu herifçioğulları düşünüp taşınırken yemeği kimin hazırladığı bir Feminist Etik sorusudur). Yunanlar düalistti —bunu Romalılara has düelloculukla karıştırmamak gerekir. Yunanlara göre ruh ve beden birbirlerinden ayrı iki varlıktı. En eski Yunan filozoflarından Thales'e göre ruh sadece be-

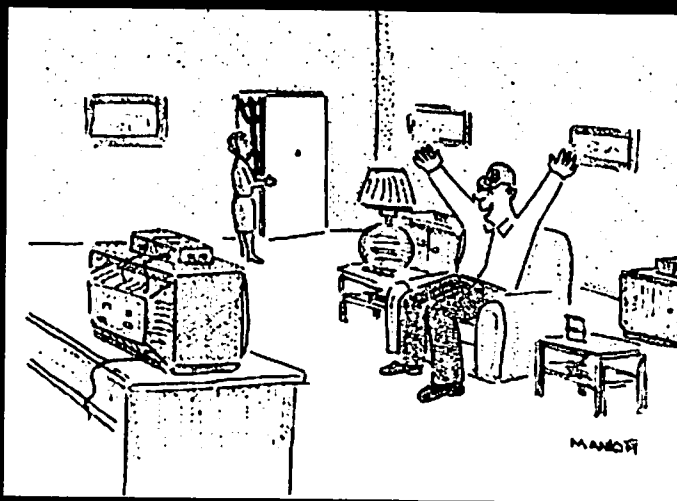
deni hareket ettiren güçtü. Yaptığı keskin gözlemlerin sonucunda ölü bir bedenle canlı bir beden arasında önemli bir fark olduğunu görmüştü: Ölü beden hareket edemezken canlı bir beden hareket edebiliyordu. Öyleyse, beden öldüğünde hareket ettirici ondan ayrılıyor olmalıydı. Sokrates-öncesi diğer filozoflar ölenlerin artık hiçbir şey bilmediklerini fark etti. Böylece *bilme*, ruhun işlevleri arasına katıldı. Ölülerin ayrıca görmedikleri ve duymadıkları da başka düşünürlerin gözünden kaçmadı. Böylece algılama işlevi de ruha eklendi.

Ama ruhun bütünlüklü bir resmini sunmak Platon'a düşecekti. Platon'a göre, ruhun üç kısmı vardır: Akıl, İrade ve İstiha. Akıl en yüksek kısımdır (aklınıza gelmemiş miydi?). Akıl Bilgelik'i arar ve Akıl gözüyle Güzellik, Üçgen gibi ebedi Idea veya Formlar bilebilir. Buradaki Üçgen, İdeal Üçgendir, yani tüm dünyevi, kusurlu üçgenlerin üçgenliklerini aldıkları Form'dur (Hiç sormayın!).

İrade ruhun irrasyonel kısımlarından biri olsa da İstiha'dan daha soyludur. Uygun kullanıldığında İrade, Akla meyleder. Öte yandan İstiha, Akla direnir; bizi bedensel arzulara doğru çeker. Bu da büyük B ile yazılan Bela demektir.

Filozof W. Allen şu noktaya dikkat çekiyor: "Ruh, şiir ve felsefe gibi soylu amaçları kucaklarken bütün eğlence bedene kalır." Ancak Platon'un bunu nasıl karşıladığı açıktır: İstiha tüm eğlenceyi götürse de sonuçta ruhun parçasıdır. Platon ile Allen'ın felsefeleri arasındaki temel farklardan biri budur.

Platon'a göre ruhun nihai amacı duyuşal doğasından sıyrılmak ve Formların bilgisine yönelmektir; ölümsüzlük sadece akılcı kısım içindi. Bir başka deyişle üçgeni düşünmek, Seks-Uyuşturucu-Rock'n'Roll'a beş çeker.

"Tutlüm, kapıda bir bey var. Rubunu almayı mı ne gelmiş."

Ne? Bir üçgeni sekse mi yeğliyormuş? Birkaç tahtası eksikmiş anlaşılan bu adamın.

Bu üçgeni görene dek hüküm verme diyoruz, Daryl. Öyle gelişigüzel bir üçgen değil, İdeal Üçgen bu.

Aristoteles'in ruha yaklaşımı biraz farklıydı ama vardığı sonuç benzerdi. Aristoteles de ruhu üçe ayırır: hayvan ve bitkilerle paylaştığımız mekanik ve kimyasal değişimlere yol açan *bitkisel ruh*; sadece hayvanlarla paylaştığımız duyuşsal yaşantıları ve hareketi sağlayan *hayvansal ruh* ve hiçbir hayvan veya bitkiyle paylaşmadığımız *akıl*. Kedi ya da köpeğinizle birlikte akıl yürütmeye çalışın mesela. Veya havucunuzla.

Aristoteles bunun ardından akıllı, *edilgen akıl* (algı) ve *faal akıl* (düşünmek, tasarlamak, yatakta Afrodite'i hayal etmek, falan) diye ikiye ayırdı. Aristoteles'e göre ruhun ölümsüz kısmı faal akıldı.

BITKİSEL RUH-ADAM GELİYOR

Wally Scott 2008 yılında Yeni Zelanda'da bir sanal mağaza üzerinden ruhunu satmaya karar verdiğinde Eski Yunan'ın ruh anlayışına göre düşünüyordu: Ruh "varolan bir şey" olduğuna göre satılabilirdi. Aslında ruhunu satma fikri en azından Faust kadar eskidir. Ama Scott'un girişimi ruh için sadece Şeytan'dan ibaret olmayan büyük bir alıcı kitlesinin olduğunu gösterdi. Scott'ın ruhuna gelen teklifler 189 dolara kadar çıktı.

Elbette bu durum birçok felsefi soruyu gündeme taşıdı. Öncelikle alıcılar satış anında Scott'ın ruhunun nasıl bir durumda olduğunu nasıl bileceklerdi? Scott bu soruya hemen açıklık

getirdi. Yasal içki içme yaşına geldiği dönemde geçirdiği “zorlu dönem” dışında “gayet temiz”di.

Ardından malın Scott’tan alıcıya geçişinde ne tür hakların söz konusu olacağı sorusu geldi. Scott’ın avukatı bizce pek alengirli bir ayrımla cevap verdi. Alıcı Scott’un ruhunu satın almakla Scott’un kendisinin sahibi olmuyor, onun kontrolünü eline geçiremiyordu.

Son soruysa TradeMe kurallarının ruh gibi soyut, elle tutulamayan bir şeyin satışına izin verip vermeyeceğiydi.

eBay çalışanları daha kuşkucuydular. 2001’de Alan Burtle’in ruhu için teklifler 400 dolara ulaştığında, elle tutulur bir şeyin nakledilmeyeceğini söyleyerek fişi çektiler. “Elle tutulur”dan kastettikleri, Pokemon veya Beanie Babies (en çok satılan ürünler) gibileriydi.

Ruhun ölümsüzlüğü sorusu kadim İsrail’de ortaya çıkmadı. İbraniler, Yunanların aksine, insanları ruh ve beden olarak iki ayrı parçaya bölmüyorlardı. İbrani İncil’inde bahsi geçen ruh, insanın bütününe kastediyordu. İnsanlar ruhlara sahip değildi; kendileri ruhtu. Ayrıca bedene de sahip değillerdi; kendileri bedendi. İnsanlar canlı bedenlerdi. Nasıl ama? Şimdi bu durumda ölü bedenle canlı beden arasında ne fark var diye sorabilirsiniz. Eh, İncil bu konuda pek net değil ama görüldüğü kadarıyla ortada bir pil-le tükenmiş pil arasındaki farka benzer bir şey var. Tükenmiş bir pilin bir parçası eksik değildir; sadece cızzz eksiktir. Yaşam yani.

SENİNİM: BEDENİMİLE VE... HER NEYSE İŞTE

İşin tuhafı "Body and Soul" (Beden ve Ruh) adlı klasik caz şarkısının söz yazarı Edward Heyman, Yahudi'ydi. Hahamının söz yazarını yanlış bir ayırım yaptığı ve şarkının esas adının "Body and Body" olması gerektiği yönünde uyardığı bir söylenti olarak hala revaçtadır!

Yeni Ahit'te de durum aynıdır. "Ruhunu yitirmek" yaşamını yitirmek demektir. "İnsan tüm dünyayı kazanır ve ruhunu yitirirse bunun kendisine ne yararı olur?" kelimesi kelimesine, "İnsan tüm dünyayı kazanır ve canını yitirirse bunun kendisine ne yararı olur?" demektir.

KÂR - ZARAR

Yeni Ahit'in sözüne bakarsak, görüldüğü kadarıyla "dünyayı kazanmak" ile "ruhu yitirmek" arasında bir maliyet-fayda analizi yapılmaktadır. Tüm değerlendirme konularında olduğu gibi, mesele değerlendirene bağlıdır.

Bir avukat gecenin kör vaktinde uyanır ve odasının kıpırmızı bir ışık ve kötü bir yanık kokusuyla dolduğunu görür. Yağtağın ucundaysa ilk görüşte tanıyiverdiği Şeytan oturmaktadır.

*İncil, Matta 16:26.

Şeytan gülümser ve "Bay Jones," der, "eğer isterseniz size sonsuz sağlık ve istediğiniz kadar kadın, artı şöhret ve upuzun bir yaşam verebilirim. Ne dersiniz?"

Avukat gözlerini kısar. "Karşılığı?"

"Tüm bunlara karşılık," der Şeytan, "ölümsüz ruhunuzu alacağım."

"Haydi ama" der avukat, "gerçekte ne istiyorsun?"

Kadim Hint felsefesinde atman, yani Kendilik, Yunanların ruh kavramlarına kattıkları işlevlerin çoğunu aşar. Yunan anlayışında ruh düşüncelerin ve duyguların tahtıdır, oysa bu tür işlevler Hint bilgelerine göre bedenın parçalarıdır ("gizli beden"ın ama). Aslında Yunan ve Hint kavrayışları arasındaki en büyük fark bu da değildir. Hindu bilgelerine göre Kendilik, bir motosiklet veya şapka gibi şahsen sahip olduğumuz bir şey değil, sosisli sandviççiden sandviçe her şeyi koymasını isteyen Hint meselindeki gibi evrendeki her şeyi kapsayan bir şeydir.

Hem Platon hem Aristoteles bireysel aklımızın altında yatan bir evrensel Akıl'dan bahsetmiş ama ölümden sonra yaşamayı sürdüren bireysel ruh fikrini korumuşlardır. Buna karşılık Hint düşünce-sine —Hinduizm, Budizm, Jainizm— göre ölümsüzlük, bireyselliğimizi aşmak ve "doğum-ölüm çarkından çıkmak" demektir.

Yok yahu? E, reenkarnasyon (ruh göçü) ne oluyor o zaman? Bana hep iyi fikir gibi gelmiştir. Hani eskiden Napolyon'muşum, şimdi Daryl'im ve bir dahakine tavşan olabilirim gibi...

Yalnız değilsin, Daryl. Pek çok Batılı reenkarnasyonun Doğu'daki ölümsüz ruh fikri olduğunu düşünür. Ama öyle değil, kardeş! Batı'nın reenkarnasyon fikrinin ana kaynağı Budistler

ruha dahi inanmaz bir kere. Onların reenkarnasyon kavramı, ale-
vin bir mumdan diğerine geçmesidir. Olayda *kendilik* nakledilmez
çünkü nakledilecek bir *kendilik* yoktur.

İkincisi, reenkarnasyon öyle abartıldığı gibi değildir. Tabii, giz-
li bedenimiz yola devam etmektedir ama devam ettiği yol yine
aynı mıcırlı yoldur. Reenkarnasyon sadece ruhu, sonunda gerçek
ve evrensel Kendilik'imizi fark edeceğimiz yolda yeni bir mücade-
le ve arınma turuna geçirir. Bahsedilen hedefe varmak içinse defa-
larca öldüğümüz mıcırlı yoldan reenkarnasyon yoluyla *çıkılmaz*,
evrensel Kendilik ile bir olmamız ve bir *Off-Road Aracı*'nda ebedi-
yen gitmemiz gerekmektedir.

Esasında reenkarnasyon, karma yasasının bir uzantısından iba-
rettir. Kötülük yapan kötü olur — bu yaşamda ve ötesinde. İyilik
yapan iyi olur — bu yaşamda ve ötesinde. Ama sonraki yaşamı-
mızda ne olduğumuz bir ödül veya ceza olarak görülmemelidir;
reenkarnasyonun amacı bizlere evrilme fırsatı vermektir.

YARATICI EVRİM

Golf alanında iki arkadaş konuşmaktadır.

"Reenkarnasyona inanıyor musun?"

"Hı? A, evet."

"İyi. Peki, nasıl dönmek istersin bir dahaki sefere dünyaya?"

"Lezbiyen olarak dönmek isterim."

"Ne? Niye?"

"Kadınlarla yatabilmeyi sürdürmek ama aynı zamanda daha
kısa mesafeli vuruşlar da yapabilmek için."

Ama bazılarımız yanlış yolda seyrediyor. Hint yazıtlarından *Garuda Purana*'ya göre bir Brahman öldüren kişi yeniden doğduğunda tüberküloza yakalanacaktır (Brahman katilleri şansına küssün). Inek öldürenlerin de durumu pek hoş değil: böyleleri bir dahaki gelişlerinde kambur geri zekâlılar olacaklar. Bir dahaki sefere hamburgerinize ketçap koyarken bunu hatırlamanızı tavsiye ederiz. Ya bakire katilleri? Elbette cüzamlı. Herhalde yani.

Yeni Çağ tayfası, reenkarnasyon inancının en egzotik yönlerini almıştır. Reenkarnasyon İstasyonu adlı bir web sitesi, büyük olasılıkla ne olarak döneceğinizi saptayan bir test sunuyor. Hangimize hangisi çıktı söylemeyeceğiz ama birimiz gayet sevimli bir panda, diğerimizse sıçan olarak geri gelecekmişiz.

EVRENSEL KENDİLİĞİ FARK ETMEK: İŞİN KÖTÜ YANI

BU ESNADA, BATIDA...

Ruhun, Sokrates öncesi filozoflar ile Platon ve Aristoteles tarafından betimlenmiş pek çok işlevi bugün zihnin işlevleri arasında sayılıyor: Hareket yeteneği, bilme, algılama, arzulama, isteme, mantık yürütme... Zaten Yunanların ruh için kullandığı "psişe-psyche" kelimesini bizler bugün "zihin" anlamında kullanıyoruz. Psikoloji, yani "psişe"nin incelenmesi esasında ruhun değil, zihnin incelenmesidir.

E, o zaman biz Batılılar "zihin" dediğimizde zihnimizde ne var? Ölümsüzlük sorusuna dair ipuçları sunuyor mu bu durum?

"Sükûnet hemen her sezonda aynıdır herhalde?"

Onun kafatasımızın içindeki *beden* parçamızdan, beyinden farkı ne? Eger ruh zihinse, zihin de beyinden ibaretse ölümsüzlüğe dair her türlü umut yattı demektir. Şu deyişi yoğun bakım ünitelerinde duyanınız vardır: *Beyin ölümü*.

Modern Batı felsefesinin babası René Descartes on yedinci yüzyılda Zihin ve Madde'nin (beyni de içeriyor) birbirinden tamamen farklı kurallara sahip, hiçbir ortak noktası bulunmayan iki ayrı âlemde bulunan farklı varlıklar olduğuna dair düalist bakış açısını ortaya attı. Ama bu durumda bir soru çıkıyor ortaya: Bir şekilde üst üste gelmiyor, çakışmıyor, ayrı kürelerde var oluyorsa madde nasıl zihinde değişikliklere yol açabiliyor ve zihin nasıl maddi dünyada değişiklikler yapabiliyordu? Mesela fiziksel nesneler görüldüğü kadarıyla onları algılayışımızı biçimlendiriyor ve yine görüldüğü kadarıyla bedenimizin parçalarını "irade-miz" hareket ettirebiliyor. Bir de tabii, şu kaleydoskop gözlü kızı gökyüzünde elmaslarla* görmemize yol açabilen bir takım kimyasal maddeler meselesi var.

DÜALİZMİN ÖZETİ

ZİHİN NEDİR? BEDEN NEDİR?

E, nedir Beden ile Zihin arasındaki bağlantı?

Bir diğer on yedinci yüzyıl filozofu, Alman rasyonalisti Gottfried Wilhelm von Leibniz, Zihin ve Beden'in birbirinin işine bu-
laşmadığı fikrini korumuştur. Eşzamanlı ama ayrı iki saat misa-

*Lucy in the Sky with Diamonds: LSD ve uyuşturucu sanrılarından bahsettiği söylenen gerçeküstü temalı The Beatles şarkısı.

li paralel işlediklerini söylemiştir. Leibniz'e göre her ikisi de kendi âleminde çalışmaktadır ve birindeki değişimler diğerindekilerle sadece *ilintilidir* çünkü aralarındaki uyum en baştan Tanrı tarafından tesis edilmiştir. Hey, bilgi için teşekkürler Wittgenstein! Yalnız kafa-yapıcı maddeleri biraz bıraksan iyi edersin!

On dokuzuncu yüzyıl Darwin'cisi T.H. Huxley zihninin sadece bedensel işlevlerin *bir yan etkisi*, yere düşen gölgeler misali bir "epifenomen" olduğunu söyler. Epifenomalistlere göre beynin fiziksel durumları zihinsel durumlarda değişimlere yol açabilir ama zihinsel durumlar hiçbir şeye yol açamaz, hatta başka zihinsel durumlara bile. Kısacası beyinlerimiz dâhil, bedenlerimiz işlerine bākarken zihinlerimiz sadece manzarayı göstermektedir.

Aralarında yirminci yüzyıl İngiliz filozofu Gilbert Ryle'nin de bulunduğu "mantıksal davranışçılar" bunu daha da ileri götürdüler. Ryle, Descartes'in bedenle zihninin iki ayrı varlık olduğu ve zihninin bir şekilde bedende "oturduğu" fikriyle açıkça alay etti. Bu fikre "makinedeki hayalet" adını verdi. Descartes'in, hem de zihin bir *varlık* falan değilken bu hayaletin ne tür bir *varlık* olduğunu tanımlamaya çalışarak bizleri yüzlerce yıl geriye itelediğini söyledi. Zihin sahibi olmak belli bir şeyin sahibi olmak değil; sadece bir takım yetilere ve eğilimlere sahip olmaktan ibaretti, o kadar. İnancılar ve arzular gibi zihinsel durumların davranışlarımıza *neden* olduğunu sanıyorduk. Oysa davranışlar belli şekilde davranma eğilimlerinden kaynaklanıyordu ve zihinsel durumlarımız sadece bu eğilimleri yansıtıyordu. E, bu durum herhangi bir şeye ölümsüzlük bırakmıyor görünüyor. Ölümsüz yeti ve eğilimleri hayal etmek zor sonuçta. Ama işte, kim bilir? Çoğumuz ölümsüz bir zihni veya herhangi bir ruhu hayal etmekte zorlanıyoruz zaten.

Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler zihin-beden tartışmasına ilginç sorular getirmiştir. Bilgisayar biliminin kurucularından ve II. Dünya Savaşı'nın ünlü şifre kırıcılarından A.M. Turning 1950 yılında soruları, insanları kendisinin insan olduğuna inandıracak şekilde yanıtlayabilecek yeterince büyük bir bilgisayarın (2001: *Bir Uzay Macerası*'ndaki HAL gibi) teorik olarak mümkün olup olmadığı sorusunu ortaya atmıştı. HAL bizi kandırabilirse bu durum zihinsel durumlarımızın davranışlarımızı belirlemede hangi rolü oynadığı veya oynamadığına dair bize ne söyleyecektir? Belki de davranışlarımız, HAL'inkiler gibi üst düzey programlamanın sonucudur ve zihinsel kontrolün bizde olması basit bir yanılsamadan ibarettir. Budist meditasyoncular ve sanrı-gördürücü ilaçlarla deneyler yapanlar, defalarca zihinlerimizin daima davranışlarımızın bir adım gerisinden geldiğini ve yetişmek için sürekli koştuğunu fark ettiklerini söylemişlerdir.

AKILDAN YOKSUN YARATICILIK

Zihinsel durumlar hiçbir şeye *neden olmuyorlarsa* zihnin yaratımları nereden geliyor? Tüm yaratımlarımız beyin devrelerinin çıktılarından mı ibaret yoksa? Eğer öyleyse müthiş sofistike bir bilgisayarın birinci sınıf fıkralar anlatması gerekmez mi? Edinburgh Üniversitesi'ndeki programcılar bu görevi bilgisayarlara verdiler. İşte alınan sonuçlar:

"Hangi çubuğun on altı topu vardır? Amerikan bilardosu istekasinin!"

E, birden ona kadar değerdendirme kaç verirsiniz buna?
Peki, bir de şuna bakın:

“Hangi katil diğerlerinden hızlıdır? Seri katil!”

Tamam, ancak ortaokullarda gülünür bunlara, kabul ama itiraf edin: Kayınbiraderiniz bunlardan daha kötü fıkralar anlatmıyor mu hiç?

Beden-zihin tartışması günümüzde gittikçe karmaşıklaşsa da sorunun esası değişmemiştir. Zihnın, beynin sinirsel-elektriksel atımlarından farklı olduğunu öne süren çeşitli bakış açılarına sahip düalistler hâlâ var. Ve tabii, zihinsel durumların sinirsel durumlarla aynı olduğunu savunan fizikalistler var. Üstüne bir de işlevciler var ki onlar konuya tarafsız bakıyorlar. Kime ne onlardan zaten?

ZOMBİLER, GÜLÜŞMELER

Zihin denen şey ne olabilir tartışmasına eğlenceli felsefi katkılardan biri de “zombi sorunu”dur. Ölümle pek ilgili bir konu, değil mi yani?

Zombi sorunu, beyni ve elektriksel açıdan nasıl işlediğini belirlediğimizi ve geriye tanımlanacak bir şey kalmadığını söyleyen fizikalistlerin karşısına dikilmiştir. Fizikalistlere göre “zihnimizin” işleri —duygular, düşünceler, niyetler— tümüyle fizik yasalarına tabidir ve tüm “zihinsel değişimlerimiz” fiziksel, sinirsel-elektriksel nedenlerin sonuçlarıdır.

Yirminci yüzyıl Amerikan filozoflarından Saul Kripke nihai fizikalist soruyu şöyle sormuştur: Tanrı'nın bizimkinin tıpatıp aynısı ve tamamen fizik yasalarına göre işleyen bir dünya yarattığını hayal edin. Yaratıcının insan bilinci sağlamak için daha fazla bir şey yapması gerekir miydi?

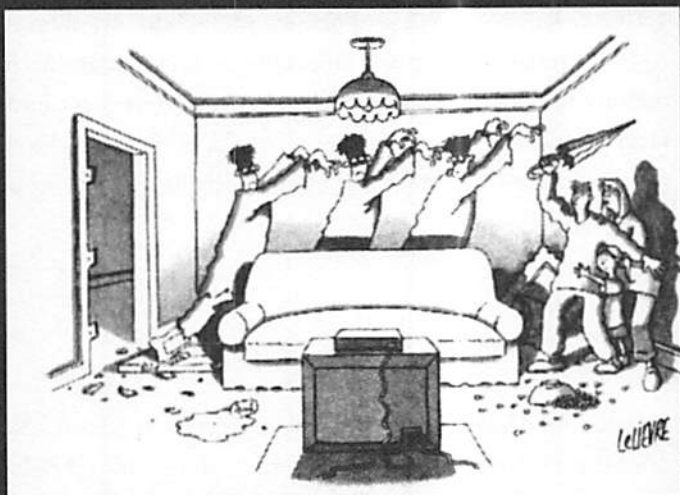
Ludwig Wittgenstein şöyle demişti: "Eğer ben, kolumu kaldırıyorum olgusundan, kolum kalkıyor olgusunu çıkartırsam geriye ne kalır?" (İki defa okumanız gerekebilir. Biz okuduk.)

Ve karşınızda zombiciler: Bilinçten yoksun insanlar diye bildiğimiz zombiler buna rağmen hareket ederler ve diğer insanların yapuklarını yaparlar. Öyleyse, eğer zombiler varsa bu durum fizikalizmi yok edecektir çünkü fizikalizm gerçek olursa zombilerin de bilinci olacaktır!

İNSANCA, PEK İNSANCA ZOMBİLER

Ama bir dakika... Belki zombi diye bir şey yoktur (Şahsen biz hiç görmedik. Ciddi tatsız, sıkıcı davetlerde de bulunduk ayrıca). Uyanık Zombiciler için bu hiç sorun değil. Onlara göre Zombilerin varlığının sadece *mümkün* olması bile fizikalizme kafa tutmaya yeter. Haliyle zombiciler kavranılabilir senaryolar hayal etmektedirler. İngiliz filozof Robert Kirk, mesele, diyor, Gulliver'ın beynine, Gulliver'ın alıcı sinirleriyle (girdi/algi) motor sinirlerini (çıkı/eylem) yerlerinden sökecek bir grup mini-Liliputlu koyduğumuzu hayal edelim. Bu durumda bu minik fırlamalar Gulliver'ın beynine gelen tüm girdiyi

*Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Deniz Kanıt (İstanbul: Küyerel Yayınları, 1998), 622.

*Zombiler "Aşk-ı Memnu"nun final bölümünün gösterildiğini
fark ettiklerinde salonun tam ortasındaydılar.*

alacak ve Gulliver'ın kaslarına kendi sinyallerini yollayacaklardır. Dışarıdan bakan birisine Gulliver normal gözükcektir ama aslında bilinçsiz olacaktır. Sözün özü, Zombi olacaktır. Bu durumda, diyor Kirk, böyle bir senaryoyu düşünebildiğimize göre bilinç sadece fiziksel girdilerden ibaret olmamalıdır.

Ama bir dakika, diye haykırıyor fizikalistler. Kavranabilir olmak mümkün olmak demek değildir! Tamam, bu nano-Liliputluları düşünebilirsiniz ama onların gerçek dünyada gerçekten var olmaları mümkün değildir.

Tartışma bu noktadan sonra sözlere dökülemeyecek denli zıvanadan çıkıyor ve zihinlerimiz —ya da beyinlerimiz; hangisini seçerseniz— dükkânı kapıyor.

Vay! Nihayet bir şey anladım: bu filozoflar Disney karakterlerini hayal etmekten daha iyisini yapamıyorlarmış!

Tabii. Yalnız hayal ettikten sonra gayet ilginç sorular da soruyorlar.

Ya, ya. Belki Disney karakterlerine ilginç gelir o sorular. Neyse. Zaten bana göre ruh, zihinden farklı bir şey. Daha derin, falan. Şimdi birisi için ruhu var dediğimde zihninden bahsetmem ben. Yani mesela Aretha Franklin Zihin Kraliçesi değil, Soul Kraliçesi'dir. Onu boşver de şöyle mangalda bir "soul yemeği"*** her türlü "zihin gıdasından" lezzetlidir yani. Ha, bir de, ruhlar ahlâken iyi veya kötü olabilirler.*

*Soul (Ruh) Amerikan Blues ve Gospel tarzlarından doğmuş, siyahlarla ilin-tlendirilen müzik türü. "Soul" (Ruh) sözcüğü genel anlamda Amerika'daki Afrika kökenli siyah kültürü belirtmekte kullanılır.

**Amerika'nın güney mutfağına yakın, siyah halkın geleneksel mutfağı ve bu tarz pişirilen yiyeceklere verilen genel ad.

İyi bir zihin geometri kadar keskindir ve Fransızcadan hep A alabilir ama melek ruhlu adam demek başka şey demektir. İnsanın halinden anlar öylesi. Hani, elektrik alma vaziyeti, falan.

Çok önemli noktalar, Daryl. Aferin. Yirminci yüzyıl psikologu ve psikoterapi filozofu Otto Rank da seninle aynı fikirde. Ruhu zihinle eş tutan modern görüşün hedefi iskaladığını ve ilkel zamanlarda “ruh”un “yaşam gücü” anlamında kullanıldığını söylüyor. (James Brown’ın “I Feel Good” şarkısını söyleyişini düşünün.) Bu yaşam gücü, yani *mana*, her yerde ve her şeydeydi.

Erkeğin erkek olduğu ve çocukların ev (veya mağara) işlerine yardım ettiği o güzelim ilkel günlerde ölüm-kaygısı henüz ürkütücü başını göstermemişti çünkü bu evrensel yaşam-gücü ölüm-süzdü. Yani sırf Güç bizle değildi, ayrıca bizler Ebedi Güç’ün parçasıydık da. Ama çok geçmeden yaşam-gücü kavrayışı bireysel irade-gücü kavrayışıyla karıştı ve karışır karışmaz da insanlar kimilerinin iradelerinin başkalarının iradelerini ezebileceğini fark etti. Bu durum ezilenlerin yaşamını tehdit ediyordu. Öncelikle kelime anlamıyla. Ama ayrıca ilkel irade-gücü fikri ile yaşam-gücü anlayışıyla öylesine iç içeydi ki irade-güçlerine konacak her türlü sınır ölüm-kaygısı yaratıyordu. Daha açık söylemek gerekirse, iradelerin ezilmesi olasılığı süreç içinde ruhların da ezilmesi olasılığını doğuruyordu. Bu da eşit-erişime açık *manın* o mutlu masum günlerine veda etmek demekti.

Ama kişinin iradesinden de güçlü bir irade vardı: Kabile iradesi. Bu yüzden insanlar bireysel iradelerini gruplarının ve akrabalarının iradelerine bağladılar. Bu hamlenin müthiş bir faydası vardı: her birey kabilenin parçasıydı ve kabile de ölümsüz olduğundan bireyler ölümsüzlüğe erişebilecekti.

Rank’a göre İncil döneminde bu toplu kabile iradesi daha da

aşkın bir varlığa —Tek Tanrı'ya— bağlandı. İşte işler esas o zaman sarpa sardı. Artık bireysel iradesini ifade edenler isyancı kabul ediliyordu. Bunun ardından günah ve suçluluk fikirleri gelişti (Bir grupla tanımlanmanın iyi yanlarından biri, grupların suçluluk duyma işine hiç girmemeleri, girdiklerindeyse suçluluğun kolayca sulandırılıvermesidir). Bireysel günahla birlikte bizim malum ölüm kaygısı geri döndü. Kötü irade = Kötü ruh = Kötü yaşam-gücü. Aziz Paul, "Günahın bedeli ölümdür," demişti (Yakınlarınca Vecizci Paul diye bilinmesinin nedeni bu tür laflarında yatmaktadır).

Profesör Rank, Yahudi'ydi ama Hristiyanlığın kendini teslim edici sevgi fikrinin, ölüme şans tanımadan egoyu mahvettiği için ölüm-kaygısına iyi bir ilaç olduğunu düşünüyordu. Ama Rank kendini-teslim etmenin çoğu sevene fazla geleceğinin farkındaydı; bu yüzden ipuçları için sanatçılara bakılmasını önerdi. Rank sanatçıların, toplumun ölüm kaygısına karşı otantik yanıtlar yaratma çabasında can alıcı rol oynadığına inanıyordu. Gözle görünür şekilde tekdüze çalışma alışkanlığına rağmen James Joyce'un Otto'nun duygulu sanatçılar listesinde başları işgal ettiğine kuşku yoktur.

E, bunlar zihnindeki "ruh"a daha uygun geldi mi bakalım, Daryl?

E, evet, galiba. Yalnız ben şu kendini-teslim etmeci sevda işinde o kadar iyi olmayanlardanım. Hem bugünlerde kim öyle zaten? Bu sanatçı tedavisi de bana yaramaz ayrıca. Sanat hakkında çok şey biliyorum ama neden hoşlanırsın deseniz yanıt veremem. Benim bilmek istediğim, ruhum veya iradem ya da her neyse işte onun sonsuza dek yaşayıp yaşayamayacağı. Hayatımın bu noktasında bedeni ne olacağını pek umursamıyorum. Benim "Ben"imin ölümsüz olmasını istiyorum sadece.

Peki, Daryl. Sen kaşındın. O zaman yine Atina'ya, altın günle-

JAMES JOYCE 'UN BUZDOLABI

re dönüyoruz. Platon pek çok diyalogunda ruhun ölümsüzlüğünü “kanıtlamıştır” ama muhtemelen en bilinen kanıtı, Sokrates’in ruhun kişinin doğmasından önce var olması gerektiğini gösterdiği “Menon” diyalogunda yer alanıdır.

İlginç olan, çoğu insanın dünyaya gelmeden önce ebedi yaşam olanağıyla hiç ilgilenmemesidir. O zamanda var olsalar bile hatırlayamadıkları içindir muhtemelen. Bu durumsa ruh ölümsüzse dünya-sonrası bilinçliliğimiz nasıl olacak sorusuna yeni bir ışık tutar. Dünyadaki bilinçlilik halimizi hatırlayacak mıyız? Hatırlayamayacaksa ölümsüzlüğün ne anlamı var? “Ben”de devamlılık olmayacaksa şimdiyi veya o zamanı niye umursayayım? Ya da bir başka deyişle her iki “Ben” de ne demeye umursasın?

Sokrates’in doğum öncesi ölümsüzlüğe dair kanıtı, Menon’un eğitimsiz köle oğlanlarından birisinin hiç geometri bilmeden Pisagor Teoremi’ni buluvermesiydi! Dolayısıyla *hatırlıyor* olmalıydı. Teoremi hatırlarsınız: Dik açılı bir üçgende hipotenüsün karesi, diğer iki kenarın karelerinin toplamına eşittir. Ha? Doğmadan önceyi bırak, ortaokuldan öncesini bile zor hatırlıyoruz!

Sokrates oğlanı, ruhunun derinliklerinde gömülü teoremi sadece “keşfetmeye” yönlendirir. Elde çubukla kuma çizerek, şöyle götürür olayı Sokrates:

SOKRATES: Çocuğum, karenin şunun gibi bir şekil olduğunu biliyorsun değil mi? (Sokrates toprağa şekiller çizerek ABCD karesine işaret eder).

ÇOCUK: Biliyorum.

SOKRATES: Ve bu kare denilen şeklin dört eşit kenarı olduğunu da biliyor musun?

ÇOCUK: Tabii.

SOKRATES: Peki, ortasından çektiğim bu çizgilerin de eşit olduğunu?

ÇOCUK: Evet.

Sokrates, çocuktan sürekli tek kelimelik yanıtlar alarak, çözümü dek devam eder.

SOKRATES (MENON'a): Görüyorsun ya Menon, ona hiçbir şey öğretmiyor, yalnızca sorular soruyorum. Şimdi o sekiz ayaklık şeklin kenarının uzunluğunu bildiğini düşünüyor.*

Sokrates'e göre, bu çocuğun zaten var olan bilgiyi *hatırladığı*-nın kanıtıdır; dolayısıyla ve *ipso facto*, ölümsüz bir psişe (ruh) vardır. Üstelik geometriden A alacak ölçüde bilgilidir.

Modern eğitimciler için Menon kanıtının sorunu, Sokrates'in çocuğa teoremi fazlasıyla, eh, malum Sokrates yöntemiyle, yani bir dizi soru-cevapla *öğretiyor* görünmesidir.

MODERN MENON

Bir çift, Çince dersleri almak için kayıt yaptırmak istemektedir. Eğitimci sorar: "Çin'e gitmeyi mi planlıyorsunuz?"

"A, yo," der adam. "Çinli bir bebeği evlat edindik. Konuşmaya başladığında söylediklerini anlayabilmek istiyoruz sadece."

Sokrates'in kanıtlaması en azından söz konusu hafızanın ne ol-

*Platon, Menon, çev. Ahmet Cevizci, Sentez Yay. 2007, 81e7-85b7.

duğu ve nasıl işlediği sorularını ortaya çıkarmaktadır. Anlaşılan çok gizemli işliyor.

Üç ihtiyar hafıza testi yaptırmak için doktora gider. Doktor il-kine sorar: “Üç kere üç, kaç eder?”

“285!” der adam.

Doktor endişeyle ikinciye döner: “Üç kere üç?”

“Pazartesi!” diye bağırır ikinci ihtiyar.

Doktor iyice endişelenir ve üçüncüye döner: “Peki, size de bir soralım. Üç kere üç, kaç eder?”

“Dokuz,” der üçüncü ihtiyar.

“Harika!” der doktor. “Nasıl buldunuz bakalım?”

“Kolay,” der adam. “Pazartesi’den 285 çıkardım.”

Platon “Devlet” adlı eserinde yine tartışmalı bir kanıt sunar. Bu kez kanıtlamaya çalıştığı “ruhun yok edilemezliği”dir. Ama her durumda gündeme taşımadığı bir sorun vardır: Ebedi Kek Enig-ması – yani yok edilemez cansız nesne durumu. Dave Bary ve Johnny Carson gibi büyük üstadların üstünde kafa yordığı bir sorundur bu:

Barry: Kekler ideal hediyelerdir çünkü Posta Servisi onlara zarar verecek bir yol bulamadı.

Carson: Aslında A.B.D’de sadece tek bir kek var ve bu yıldan yıla aileden aileye geçiyor.

Soru ortada: Kekler ölümsüz müdür?*

*Kek’in iki anlamıyla.

*E, artık kendini daha ölümsüz hissediyor musun bakalım, Daryl?
Dalga mı geçiyorsunuz? Bu Platon denen adam kek midir nedir?
Kesin bir tahtası eksik!*

Cennet: Uğruna Ölünecek Mekân

Tamam, anladık ama mezarlarından dırlanan ölü filozoflar yetti artık! Valla sizi bilmem ama ben her gece yatmadan önce Tanrı'ya dua ederim. Cennet'e gidebilmek için. Hani, "uyanmadan ölürsem" hesabı. Yani artık bana biraz Cennet'ten bahsetseniz diyorum.

Peki, Daryl. İtiraf ediyoruz: tüm bu derin düşünmeler, aklın sınırlarında felsefe yapmalar kimi zaman insanların gerçekte inandıklarından kopup gidiyor. Böyle zamanlarda insanın içinden tüm çatlak filozoflara ve teologlara "Gerçeğe dönün!" diye bağırarak geliyor.

Amerika'da bir dine inanan ve inanmayan tüm grupları kapsayan geniş çaplı bir ankette araştırmacıların ortaya çıkardığı gerçek şudur: Büyük çoğunluk ölümden sonra bir tür yaşamın bulunduğuna, herkesin bir ruh taşıdığına ve Cennet ile Cehennem'in var olduğuna inanıyor (Tabii bunların hiçbirisi Freud'u veya Becker'ı şaşırtmazdı).

Araştırmaya katılanların yüzde 81'i ölümden sonra yaşamın ol-

duğuna emin. Bundan biraz daha azı (yüzde 79) “Herkesin, Tanrı olsun olmasın, sonsuza dek yaşayacak bir ruhu vardır,” ifadesini onaylıyor. Ya Cennet? Yüzde 76’lık bir kesim Cennet’in varlığına inanırken yüzde 71’i Cehennem’e de inandığını söylüyor. (İnsan aradaki neşeli yüzde 5’e hayranlık duyuyor.) Çoğunluğun aklındaki Cennet tipine nasıl peki? Görüşülenlerin yüzde 60’ı Cennet’i bir tür (Tanrı ile birlikte) “ebedi var oluş hali ya da “sadece simgesel bir şey” olarak görüyor. Bu ifadelerin ikisi de insanı ürkütecek denli felsefi açıklamalar doğrusu. Öte yandan Amerikalıların yüzde 30’u Cennet’in “ruhun ölümden sonra gittiği *gerçek* bir dinlenme ve ödüllendirilme *mekânı*” olduğu fikrinde birleşiyor.

Hayal güçlerimizi ateşleyen işte bu “gerçek mekân” grubunun üyeleri. Toplumun üçte birinden biraz daha azını temsil etmelerine rağmen, biz kalanların Cennet manzarasını —Cennet’in neye benzediğini, orada sizin nasıl görüneceğinizi, kimlerle karşılaşacağınızı, zamanınızı (sınırsız) nasıl geçireceğinizi ve bulaşıkları kimin yıkayacağını— yaratanlar bu grubun üyeleri.

CENNETİN KAPISINI ÇALMAK

Diane Keaton’ın yönettiği *Heaven* (1987) adlı belgesel, somut Cennet’e gerçekten inananlara ciddi bir tokat atmıştı. Filmde evanjelist ayinler, sakallı Yeni Çağ peygamberlerinin tumturaklı vaazları ve sıradan dürüst insanların monologlarıyla birlikte Hollywood işi bulutların üstünde aşka gelen ve dans eden insanların siyah beyaz arşiv görüntüleri vardı. Filmin göz kırpar tavrı, “Daha iyisini biliyoruz,” diyordu.

Şunu geçmeden belirtelim: Bayan Keaton'ın görüştüğü kimselerin çoğunluğu Cennet'in bir kent olduğuna (Bir İncil âlimi Yeni Kudüs'ün New York'tan beş bin kat büyük olduğunu belirtiyordu), sokaklarının altın veya kristalden yapıldığına, her yılının ağaçlarla, ötüşen kuşlarla, meleklerle ve elbette sevdiğiniz ve sizi sevmiş insanlarla dolu olduğuna inanıyordu. Gençlerden biriye Cennet'in *marshmallow* misali bembeyaz ve yumuşacık olduğuna inanıyor, hatta orada sadece bu şekerlemelerin yenildiğini öne sürüyordu.

Genellikle değerli taşlardan ve madenlerden yapılmış malikâneler bu kent manzarasının başat öğeleri (Bir papaz, bu evlere kira ödenmediğini ve evden çıkartılma riskinin bulunmadığını vurguluyordu). Görüşülenlerin çoğu Cennet'te acısız yaşandığına, kimsenin yaşlanmadığına ve kilo alma derdine girmeden yağlı yenebildiğine inanıyordu. Seksin Cennet'teki yeri konusundaysa farklı görüşler vardı. Kimileri Cennet'tekilerin seksi aşuklarını, kimileri ise Cennet'te yaşayan orgazmların yeri göğü sarstığını söylüyordu. Cennet sakinlerinin Cennet'te dünyevi halleriyle yaşadıklarından hemen herkes eminken, yine de pek çok kişi göksel damarlarda kan bulunmadığına ve Yukarı'nın sakinlerinin duvarların içinden geçebildiklerine inanıyordu.

İNCİL ÖYLE DİYOR, DEĞİL Mİ?

Cennet'in son durak olduğu fikri tüm şanıyla bize İncil'den geliyor, değil mi? Eh, kime sorduğunuza bağlı.

Modern İncil âlimleriyle başlayalım. Ha, bu arada, “modern” derken okulundan yeni mezun gençlerden değil, son iki kûsur yüzyılın orta-yolcu İncil âlimlerinden bahsediyoruz. Bu zatlara göre İbrani İncili’ndeki “cennet” kelimesiyle sadece “sema” yani yukarıdaki denizlerle aşağıdaki karalar ve denizler arasında kalan şeffaf gök kubbe kastedilmektedir.

Yukarıdaki denizler mi? Neymiş o? Özel “beach club” gibi mi yani? Bir şey mi kaçırdım ben?

Eski Ahit dönemindeki insanların evrene bakışı böyleydi, Daryl. Göğe bakmışlar ve herhalde biraz çorbamsı gelmiş gözlerine. Hem teleskopları yoktu henüz, unutma.

Bu insanlara göre gök kubbe güneşin, ayın, yıldızların ve kuşların ve tabii Tanrı’nın yaşadığı yerdi. Ama esas mesele, kadim İbranilerde bırakın gök kubbeyi, ölümden sonra yaşam kavramı bile yoktu. Peygamber Daniel, doğru yolda gidenlerle gitmeyenlerin farklı sonuçlarla karşılaştığı “ebediyen süren yaşam”dan söz etmiştir. Ancak bu bahis Cennet türü bir yerde yaşamın devam etmesinden çok diriliş bağlamındadır. Yani ortalarda henüz Cennet’ten bahis bile yoktur.

Yeni Ahit’teki cennet atıfları çoğunlukla “cennetin krallığı”na yöneliktir ama cennetin krallığı Cennet değildir. Tamam, bir daha deneyelim: Cennetin krallığı, Tanrı’nın krallığı deyişini üstü kapalı anlatmada kullanılan bir kılıftır. Esasen Yahudi olan ilk Hristiyanlar bu deyişi, Tanrı sözcüğü ağza alınamayacak denli kutsal kabul edildiginden kullanmışlardır. Cennetin veya Göklerin krallığı bir yerden çok bir zaman, Tanrı’nın iradesinin tüm evrene hakim olduğu gelecekteki, “çağın sonundaki” zamandır. Hristiyanların “Krallığın gelecek, buyruğun yerine gelecek” diye dua etmelerinin nedeni budur. İsa vaazlarında söz konusu zama-

nın yakında, *çok* yakında olduğunu söylemiştir, hatta bazı pasajlarda o zamanın çoktan geldiğine inandığı izlenimi vermektedir.

Modernistlere göre tam anlamıyla Hıristiyan diriliş kavrayışı İsa'nın ölümünden sonra çömezlerinin yaşadıkları derin ruhsal deneyimleri İsa'nın hâlâ yaşadığına yormalarıyla ortaya çıkmıştır. Buna karşılık dirilişte bile ölünce "Cennet'e giden" birey henüz söz konusu değildir; buradaki kavrayış "seçilenlerin hepsinin" *tarihin sonunda* dönüştürüleceğidir. Aynı şekilde, İsa'nın "ağlamalar ve gıcırdayan dişler" in olacağı yer şeklinde tarifi ölüm sonrasındaki Cehennemi anlatmaz. Burada kastedilen de yine tarihin sonunda yoldan sapanların Tanrı'nın krallığından dışlanmasıdır.

Yani Daryl, bize kalırsa öldüğünde Cennet'e (veya Cehennem'e) çıkacağın yolculuğa bel bağlamamalısın. Gerçi neme lazım diyerek hazırlık yapmak isteyebilirsin. Tıpkı Woody Allen gibi: "*Ölümünden sonra yaşama inanmıyorum ama neme lazım, yanıma yedek çamaşır alacağım.*"

Ama (somut) bir destek arıyorsanız Incil'in eski-ekolden yorumcularına bakmanız gerekir. Bu kişilere göre Incil'de, ölümü-müzle birlikte gideceğimiz somut bir Cennet/Cehennem'e işaret eden pek çok bölüm vardır. Örneğin İbrani Incil'inde Sheol'den söz edilir —göçen ruhların gittiği, kabaca Hades'e denk gelen ancak cezalandırmadan ziyade bıkkınlık veren bir yer. Gelenekselciler ayrıca mezmurlarda İsa'nın ölümden hemen sonraki bir Cennet'i kastederek görünen sözlerine işaret ederler. Örneğin Luka, İsa'nın kendisiyle birlikte çarmıha gerilen suçlulardan birisine, "*Bugün benimle birlikte Cennet'te olacaksın,*" dediğini aktarır.

Burada gayet belirgin bir mekân ve zaman var görünüyor ve bu durum belki Bay Allen'in, "*Bir ölüm sonrası yaşam var ama nerede, kimse bilemeyecek,*" korkusunu teskin edebilir.

Modern İncil âlimleri, İsa'nın ölümler için geçici bir otopark yerine inanmış görünmekle birlikte aslında herhangi bir ölüm sonrası Cennet'ten çok Tanrı'nın yaklaşan hükümdarlığıyla ve O'nun egemenliği altında yaşayacağımız "ebedi yaşamla" ilgilendiğini söyleyerek buna karşı çıkarlar.

Ama gelenekselciler göksel imgelemin alının madenini Vahiy kitabında bulmuştur. Patmoslu Aziz Yahya'nın görülerine göre Yeni Kudüs'ün duvarları yeşimdendi ve kent altın kadar saf, cam kadar şeffafı. Çeşmeleri mücevherlerle bezeli kentte ışığa gerek yoktu çünkü kentin ışığı bizzat Tanrı'ydı. Gelenekselciler Cehennem fotoğrafını da Vahiy kitabında bulmuşlardır: "Bir ateş ve sülfür havuzu." Aziz Yahya bu görülerin tarihin sonundaki Kıyamet'e ait olduğunu özellikle belirtse de eski-ekol yorumcular bu imgelemi büyük bir keyifle Cennet veya Cehennem'deki ölüm sonrası yaşama bağlarlar. Modernistlerse muhafazakârlara kaynaklarını bir daha gözden geçirmelerini tavsiye ederler: Patmoslu Yahya bir adadaydı, tek başınaydı ve eh, "görüler" görüyordu.

PATMOS'TA SEKSEK

İşin ilginç yanı, gelenekselciler Paul'un tarihin sonunda doğacak yeniçağa dair ölüm sonrası hemen Cennet fikriyle uyuşması son derece güç bir betimlemesini de kabul ederler. Paul şöyle diyor: "Önce Mesih'e ait ölümler dirilecek. Ondan sonra biz yaşamakta olanlar, diri kalmış olanlar, onlarla birlikte Rabb'imizi havada karşılamak üzere bulutlar içinde alınıp götürüleceğiz. Böylece sonsuza dek Rabb'imizle birlikte olacağız." Muhafazakâr Hristiyanlarca "Vecd" adı verilen "Zamanın Sonundaki" bu olay, Tim

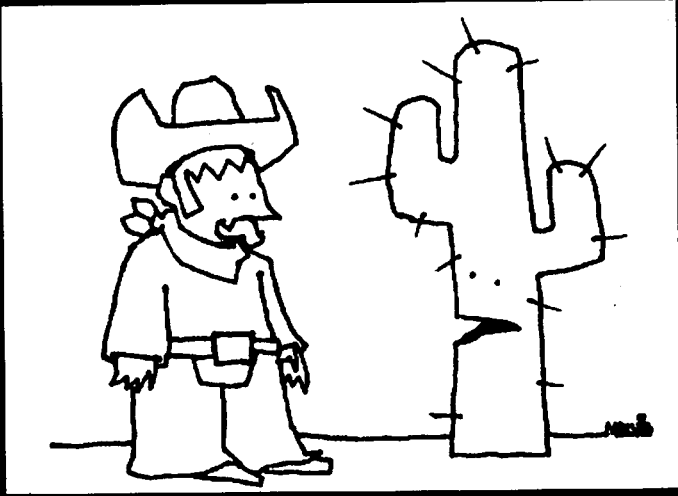
LaHaye ve Jerry B. Jenkins'in yazdığı fazlasıyla ilgi gören "Geride Kalanlar" serisinin konusudur.

WWW.YOUBEENLEFTBEHIND.COM
(GERİDE KALDINIZ)

Bu yeni web sitesi Vecd günü "yukarı alınmayı" bekleyen ve geride kalacak dost ve akrabaları için endişelenenlere bir hizmet sunuyor. Aboneler yıllık ücret karşılığında (ilk yıl 40 dolar) Vecd'i izleyen altıncı günde sevdiklerine e-posta vasıtasıyla yollanacak mesajlar asabiliyorlar. Üyeler, sevdiklerinin tövbe ve İsa'yı kabule hâlâ ikna edilebileceği en az altı günlük bir zaman aralığı bulunacağına bel bağlıyorlar. "Amacımız yitenlere, ilk ve son kez duymayı isteyebilecekleri bir anda son mesajı yollamaktır."

E, peki, Vecd gününde www.youvebeenleftbehind.com çalışanlarının hepsi birden "yukarı alınırsa"? Dükkâna kim baka-cak? Endişelenmeyin, işin o kısmı düşünülmüş: ABD'nin farklı yerlerinde bulunan beş çalışandan üçü, üç günlük bir zaman dilimi boyunca sisteme bağlanmazsa, sistem otomatik alarm konumuna geçecek. Bu beşte üç kuralı herhalde diğer iki kişinin Vecd'e ermeyeceğini varsayarak konmuş. Tabii birisinin yanlışlıkla sistemi alarma geçirmesi durumunda e-postaların otomatik gönderilmesinden önce üç günlük daha zaman kalıyor.

Geride-Kalan tayfasının her şeyi düşündüğü belli.

Bugünkü peyote istikbaki aldım.

Not: Peyote, içinde uyuşturucu madde barındıran kaktüs türü.

KABUL POLİTİKASI

Cennet'in varlığına inananların büyük çoğunluğunun aynı zamanda Kapı'dan içeri buyur edileceklerine inanmaları hiç de şaşırtıcı değil. Yüzde kırk üç, "Günahlarını itiraf edip İsa'yı kurtarıcı kabul ettikleri" için Cennet'i hak ettiğine inanıyor. Yüzde on beş, "On Emir'e uymaya çabaladıkları" için işi garanti görürken, bir diğer yüzde 15 de, "sırf iyi insan oldukları" için içeri alınacakları kanısında. Bir de özellikle iyimser bir yüzde altı var. Bu grup "Tanrı tüm insanları sevdiği ve yok olmalarına izin vermeyeceği" için Cennet'e kabul edilecekleri fikrinde.

İncil'deki kabul edilme —Cennet'e veya ebedi yaşama— ölçütlerine gelince bunlar da kime sorduğunuza bağlı olarak değişiyor. İbrani İncil'ine bakan muhafazakârların eğilimi Yasa'nın vurgulanmasından yana: Anne ve babanı onurlandır, komşunun karısının etrafında fazla coşma, midye dolması yerine çorbayla yetin... Liberallerse peygamberlerin kitaplarındaki adalet çağrılarına meyilli: Peygamberlerin vaazları Yasa kadar belirgin ama kimilerine göre onlara uymak daha da zor. Bu vaazları peygamber Mikah'ın şu sorusu özetlemektedir: "Rab sizden adaletli davranmanızdan, iyiliği sevmenizden ve Tanrı'nızla birlikte tevazu içinde yürümenizden başka ne istiyor?"

Eski-ekolcüler Yeni Ahit'te İsa ve Paul'un kural koyucu söylemlerine —mesela, boşanmayın— meylederken liberaller hem İsa'nın hem Paul'un, Yasa'ya harfiyen uyulmasından çok Yasa'nın ruhuyla daha fazla ilgili göründüklerine işaret ediyor. Mesela birinci yüzyılda yaşayan bir avukat ebedi yaşamın yolunu sordukunda, İsa ona Tanrı'yı tüm kalbiyle, ruhuyla, aklıyla ve gücüyle sevmesini ve komşusunu da kendisi gibi sevmesini söyleyecektir. Burada 'Yok, Hayır' söz konusu değildir.

DÜN BURADA DÜNYANIN SONUNUN GELECEĞİNİ
SÖYLEMİŞTİM. AMA GELMEDİ. VERDİĞİM RAHAT-
SIZLIKTAN DOLAYI ÖZÜR DİLERİM

Tüm bunların üstüne bir de İsa başkalarını yargılamamamız gerektiğini öğütler. Ne? Eşcinsel evliliğine yasak yok mu yani? Sen “Hıristiyan Yaşam tarzı” diye bir şey duymadın mı hiç İsa?

Yasa'nın Ruh'u'na karşı Yasa'ya Harfiyen Uyma konusunu daha iyi anlamak için şu hanımın tavrına bakmak işe yarayabilir:

Polis çağrı üzerine bir daireye girer ve içeride bir adamın cesediyle cesedin başında elinde kanlı bir golf sopasıyla diki-
len bir kadın bulur.

“Bu sizin eşiniz mi?”

“Evet,” der kadın.

“Bu golf sopasıyla mı vurdunuz ona?”

“Evet.”

“Kaç defa vurdunuz?”

“Bilmem... Beş, altı, belki yedi defa... Siz beni beşten tutuklayın.”

Paul kimi zaman pek sert takılmakla birlikte, bizlere ebedi yaşamın her şeyden öte bir armağan olduğunu söylemiştir. Hak etmemiz mümkün değildir! Kabul ölçütlerinin topu çöpe!

Bununla birlikte Hıristiyan mezhepleri genellikle ortada bir ilahi karne varmış ve sadece birkaçımız takdir belgesi alabilecekmişiz gibi konuşurlar. Pek çok Hıristiyan, Aziz Peter'i —Cennet Kapısı'nın kapıcısı— şık kulüplerin kapıcıları gibi bir takım sorular sorarak “içeri kabul edilme şartlarını” uygulayan bir görevli sanır:

Adam ölür ve Hesap vaktidir. Kapi'da karşısına Aziz Peter çıkar ve "Tanrı'yla karşılaşmadan önce," der, "haber vereyim istedim. Yaşantını inceledik ve gerçekten iyi veya kötü hiçbir şey yapmadığını gördük. Seni ne yapsak, tam bilmiyoruz. Karar vermemize yardım edecek bir şeyler söyleyebilir misin?"

Adam biraz düşünür ve yanıtlar: "Evet, bir keresinde arabadaydım ve bir grup motosikletçinin taciz ettiği bir kadın gördüm. Hemen kenara çektim, krikomu kaptığım gibi motosikletçilerin önderinin karşısına dikildim. Çok iri, her yanı dövmelele kaplı, burnu halkalı, feci kıllı bir adamdı. Derhal uzanıp burnundaki halkayı söktüm ve kadını rahat bırakmazlarsa benimle hesaplaşmak durumunda kalacaklarını söyledim."

"Vay," der Aziz Peter. "Etkilendim doğrusu. Peki, ne zaman olmuştu bu olay?"

"İki dakika önce."

Fakat Aziz Peter'in derinlemesine sorgu tekniğinin olmadık bilgileri ortaya çıkardığı da duyulmamış değildir:

Cennet feci kalabalıklaştığı için Aziz Peter sadece öldükleri günü çok kötü geçirenleri içeri almaya karar verir. Yeni politikayı uygulamaya koyacağı ilk sabah kuyruktaki ilk adamın karşısına geçer ve "Öldüğün günü anlat bakalım," der.

"Ah, berbattı. Karımın birisiyle ilişkisi olduğundan emindim; o yüzden iş üstünde yakalayayım diye eve erken geldim. Darının her yanını aradım ama sevgilisini bulamadım. Derken balkona çıktım, bir de ne göreyim? Adamın biri balkonun kenarına tutunmuş, aşağı sarkıyor! Derhal içeri girdim ve çekici kaptığım gibi dönüp parmaklarına indirmeye başladım. Sonunda düştü

ama aşağıdaki çalıların üstüne düştüğü için ölmedi. Ben de yine içeri girdim, gidip buzdolabını kaptım ve balkondan aşağı ittim. Adam ezilip öldü ölmesine ama buzdolabını itmeye harcadığım güç yüzünden kalp krizi geçirip oracıkta öldüm.”

Aziz Peter adamın berbat bir gün geçirdiğine ve sonuçta bir tutku suçu işlediğine kanaat getirip adamı içeri alır. Sıradakine döner ve öldüğü günü nasıl geçirdiğini sorar.

“Ah, ne feciydi, efendim! Balkonumda aerobik yapıyordum, birden ayağım takıldı, tepetaklak yuvarlandım ve son anda alt katın balkonuna tutunmayı başardım. Tam o sırada manyağın teki geldi ve çekiçe parmaklarıma vurmaya başladı! Düştüm ama aşağıda çalılar vardı, ölmedim. Ama aynı herif bu sefer üstüme buzdolabı attı!”

Aziz Peter kıkırdar ve adamı Cennet'e alır. Sıradakine döner: “E, anlat bakalım senin günün nasıldı?”

“Şey,” der adam, “çırılçıplaktım ve bir buzdolabının içindeydim...”

MARK TWAIN ASLA KAVUŞAMAZ

Cennet kayırma usulüne göre işler. Hakka göre işleseydi siz dışarıda kalır, köpeğiniz içeri alınırdı.

—Mark Twain

Cennet ve cehennem kavramları sadece dinsel mezheplerce değil, dünyevi kültürlerde de vurgulanmıştır:

Cennet sakinlerinden André, Cehennem'e alınan arkadaşı

Pierre'i ziyaret etmek için başvurur. Başvurusu kabul edilir ve bizzat Şeytan, André'yi arkadaşının özel dairesine götürür.

Pierre içerde, oturmaktadır. Kucağında inanılmaz güzellikte, cırtlıçplak bir kadın, yanında bir tepsi dolusu meze ve elinde bir kadeh şampanya vardır. André gördüklerine inanmamaktadır. "Cehennem bu mu yani?" der.

"E, öyle, *mon cher*," diye yanıtlar Pierre iç çekerek. "Bu kadın, benim ilk karım. Peynir desen, Belçika peyniri. Ve bu 'şampanya'... Ne diyeyim? Gerçek şampanya bile değil! Amerikan malı!"

Hey, belki de Kapı'daki Aziz Peter imgesinin nereden geldiğini soruyorsunuzdur. Matta İncil'inde İsa, Peter'e "göklerin krallığının anahtarını" verdiğini söyler. Anlaşıldığı kadarıyla İsa Peter'e yeniçağın gelişinde önemli bir rol biçtiğini kastediyor. Bu da giriş kapısında konuk listesini kontrol etme görevinden biraz daha muğlaktır. Ama sonuçta Aziz Peter'in kapıcı imgesi buradan gelmektedir.

SENİN CENNETE Mİ GİDİYORUZ, BENİMKİNE Mİ?

Din seçerken dikkat edilmesi gereken hususlardan biri, ilgili dinin ölümünden sonraki yaşam için hangi adresi gösterdiğidir. Mesele Saf Toprak Budizm'ini düşünelim. Yoz Darma Çöküşü Çağı'nın çoğumuz için sadece meditasyon yoluyla Nirvana'ya ulaşmayı müthiş zor kıldığı inancını temel alan Saf Toprak Budizm'i, Amit-haba Buda'ya kendimizi adayarak ulaşabileceğimiz göksel Buda toprakları görüleri sunmaktadır. Yaşamın sonunda bu harika topraklara geçtiğimizde oradan Nirvana'ya ermenin çok daha kolay olduğunu görürüz.

Buda, “Görselleştirmenin Sutrasi”nda bize Buda topraklarını gözümüzde nasıl canlandırabileceğimizi anlatır. Trans halinde çiçekler açmış dev ağaçları ve yedi ayrı mücevher türünden yaprakları gözümüzün önüne getirebiliriz. Lapis Lazuli yaprakları altın, kaya kristali tomurcukları kırmızı, zümrüt taneleri yeşil ışıklar saçmaktadır. (Bir prizma içine hapsedilmeye benziyor.) İnci bezeli dantelalar yaprakları kaplamaktadır ve dantellerin arasında beş milyar çiçek sarayı vardır ve her çiçek sarayında beş milyar dileği yerine getiren mücevherlerden yapılmış süsler takan göksel çocuklar yaşamaktadır. (Steven Spielberg’in hakkını vermeyeceği kesindir. “Elimizde beş milyar çiçek sarayı kalmadı, Steve. Kusura bakma ama otuz çiçek sarayıyla idare etmen gerekecek.”)

Müslüman Cenneti de aynı ölçüde egzotiktir. Kuran’a göre Cennet’e gidenler, “karşılıklı yaslanmış vaziyette mücevheratla işlenmiş tahtlar üzerindedirler. Ebediyen genç kalan oğlanlar ve kızlar, içmekle başlarının dönmeyeceği ve sarhoş olmayacakları, en duru şarabı cennet pınarından doldurulmuş sürahileri, ibrikleri ve kadehleri, beğendikleri meyveleri ve arzu ettikleri kuş etlerini onların etrafında dolaştırırlar. Onlar için saklı inciler gibi, iri gözlü huriler de vardır. Bütün bunlar işledikleri amellere karşılık bir mükâfat olarak verilir. (...) Biz onları (hurileri) yepyeni bir yaratılıştan yarattık. Onları ahret mutluluğuna erenler için, hep bir yaşta eşlerini çok seven gösterişli bakireler yaptık.”

Meşhur yetmiş iki bakireden Kuran’da bahsedilmez ve kökenleri meselesi uzun ve karmaşıktır. Bir hadis derlemesine göre öykü, Hz. Muhammed’in, “Cennet’e erenlerin en küçük mükâfatı, içinde seksen bin hizmetçi ve yetmiş iki bakire bulunan konut-

*Vakıa suresi, 15-37.

lardır," dediğini duymuş bir adamdan dinleyen bir adamın anlattıklarını duymuş üçüncü bir adam anlatmaktadır. Müslüman din adamları bu "rivayet zincirini" pek "zayıf" bulurlar. Bu yüzden tam yetmiş iki bakire var diye bahse girmemek gerekir, Daryl. Ayrıca belki Sosyal Sigortalıyız diye ama yetmiş iki bakire bize biraz aşırı görünüyor. Ha, seksen bin hizmetçi dersen, o ayrı mesele.

Dinsel bir gelenegin naklettiği Cennet görüşünün genellikle bu gelenegin ruhunu yansıtmaması şaşırtıcı değildir. Mesela Hinduizm'de çok katmanlı Gök'ün hiçbir katmanı Cennet değildir. Katmanlar sadece, karmamız tarafından belirlendiği şekilde biz geçtikçe (esas amaca, tüm varoluşu aşmaya giderken) saflığı gittikçe artan birer Araf'tır.

Buna karşılık Konfüçyüs, muhterem ataların konutu olarak kabul etmekle birlikte Cennet üzerine görüş belirtmeyi reddetmiştir. Konfüçyüs Cennet'in, doğru ilişkilerin uygulamalı etigine verdiği dikkati dağıttığını düşünmüştür.

Ama dinsel anlatısının ruhunu yansıtanlar arasında bizim en tuttuğumuz Cennet görüntüsü, çatıların altın kalkanlardan yapıldığı, savaşta ölen savaşçıların mekânı Valhalla'yı içeren İskandinav mitolojisinininkidir. Burada müteveffa savaşçılar her gün yabandomuzu yiyip bir keçinin memelerinden içki içip ziyafet çekmekte, zamanlarını birbirleriyle güreşerek geçirmektedir.

DUVARDAN DUVARA BULUT VERSUS DUVARDAN DUVARA YEŞİLLİK

Sanatçılar için Göklere (Cennet'e) şükürler olsun. Ya da Cennet için sanatçılara şükürler olsun. Bildiğimiz haliyle, muazzam yapımlarla bize Cennet'i sunanlar sanatçılardı.

Bugün Cennet dendiğinde gözümüzde canlanan imgelerin büyük bölümü Orta Çağ'ın sonları ve Rönesans resimlerinden gelir. Sadece velinimetinin adıyla bilinen ressam “İskoçyalı IV. James'in Üstadı -14JÜ” tarafından yapılmış *Kutsal Üçleme Tahtta'* adlı esere bir bakalım. Bu resim Cennet'in değişmeden günümüze gelen kalıcı özelliklerinden birkaçını barındırır. Cennet gökte, bulutların üstünde asılıdır. Yani yukarıdadır. Bulutlar pek çok Cennet tasvirinde başat rol oynar: bazen çok üstlerindemizdir ama çoğunlukla üstünde yürüdüğümüz incecik zemindirler. Mobilyalar, bu resimdeki gibi genellikle yumuşatılmış, süper-pastel tonlardadır. Asal renkler kesinlikle Cennet için fazla cafsalıdır. Ve son olarak, azıcık daha renk anlamında 14JÜ'nün Kutsal Şahsiyetlerinin çevresinde gökkuşağına dair imalar görülür. Anlaşılan Cennet'te yağmurlu gün yoktur ama gökkuşağı boldur.

Neyse, şimdi gelin on altıncı yüzyıl sonlarının Yunan asıllı ressamı Doménikos Theotokópoulos'un (Yerleşip yaşadığı İspanya'da, söylemesi daha kolay diye El Greco adını almıştır) *Orgaz Kontu'nun Gömülmesi* adlı tablosuna bir bakalım. Resimde sadece Cennet'in solgunluğunun neredeyse şeffaf beyazlığa kadar

*Los Angeles Getty Center'da sergilenen eseri internette <http://www.getty.edu/art/gettyguide/artObjectDetails?artobj=4206> adresinde görebilirsiniz.

gittiğini değil, Cennet'e dair iki kalıcı öğenin daha ortaya çıkışını görüyoruz: Harmaniler ve uzun beyaz koro elbiseleri artık kesinlikle "in". (Cennet bir fırsat eşitliği mekânı: okul üniformaları gibi, evrensel harmaniler ve koro kıyafetleri, zenginlerin yoksullar üstünde efendilik taslamasını önlüyor.) Hareler ve kanatlar *avama* seçenek olarak sunuluyor. Son olarak etrafta bolca şirinklik, masum yüzlü çocuk ve kanatlı melek uçuşuyor. Bu güzelliğler Rönesans boyunca yapılan resimlerde arttıkça altın lir ve harplar *moda* aksesuarlara dönüşüyor. Harplarla birlikte göksel koroları veya en azından soprano bölümünü görmeye başlıyoruz.

Birçok sanat tarihçisi Eden Bahçesi —diğer adıyla yeryüzündeki cennet— tasvirlerini Cennet manzarasına ipucu kabul eder. Cennet'in uzak kuzenidir Eden ama fark etmez; dünyevi duyularımız için kavraması daha kolaydır. Örneğin Hollandalı ressam Hieronymus Bosch'un (Jeroen Anthonissen van Aken adıyla doğmuş, Hieronymus adını, söylenmesi daha zor olduğu için almıştır) tasvir ettiği Bahçe'ye bir bakalım. Bosch, ünlü üç-panelli resmi *Dünyevi Hazlar Bahçesi*'nin genellikle "Cennet" veya "Eden Bahçesi" adıyla bilinen sol panelinde Cennet'in tasvirine yerel bir takım katkılar sunar: Kırsallığı, zengin yemyeşilliği, sevimli, insan-dostu yaratıklar ve ağaçlardan sarkan, lif bakımından zengin meyveleleriyle Huzurlu bir Krallık. Tüm bunlar aklımıza şu fıkrayı getiriyor:

Al ve Betty, altmış yıllık evli, ikisi de seksen üç yaşında bir çifttir. Zengin değillerdir ama tutumlulukları sayesinde gayet rahat yaşayabilmişlerdir. İkisi de son derece sağlıklıdır ve bu sağlığı büyük ölçüde Betty'nin sağlıklı beslenme konusundaki ısrarına borçludurlar.

Altmış altıncı mezunlar günü buluşmalarına giderken uçakları

düŖer ve dosdoğru Cennet kapısına giderler. Aziz Peter çifti içeri alır ve altın ile ipek döŖeli, mutfağı tıka basa dolu ve banyosunda bir Ŗelale bulunan muhteŖem bir malikâneye götürür. Genç bir kız, en gözde kıyafetlerini dolaba yerleŖtirmektedir. Aziz Peter, "Cennet'e hoŖ geldiniz," der, "artık eviniz burası olacak. Ödölünüz bu."

Al pencereden dıŖarı bakar ve hayatında hiç görmediğı güzellikte bir golf sahası görür. Aziz Peter çifti gezdirmeye devam eder: ilk durakları açık büfesinde ıstakozdan tutunda en leziz biftekler ve kremalı tatlılara kadar akla gelebilecek her türlü lezzetin bulunduğı kulüp binasıdır. Al karısına gergin bir bakıŖ atar ve Aziz Peter'e, "Düşük yağlı ve kolesterol düşürücü yiyecekler ne tarafta?" diye sorar.

"İŖin iyi tarafı bu zaten," der Aziz Peter gülümseyerek. "İstediginizden istediğiniz kadar yiyip içebilir ve asla şiŖmanlamaz ya da hastalanmazsınız. Cennet burası!"

"Tansiyon veya kan Ŗekeri ölçtürmek de mi yok?"

"Yok," der Aziz Peter. "Burada tek yapacağınız keyfinize bakmak olacak."

Al, Betty'ye döner ve "Hay senin yulaf ezmene!" der. "O kadar ısrar etmeseydin on sene önce gelirdik buraya!"

Bu temel öğelerle başlanmış, Cennet imgeleminin büyük kısmı İncil resimlemeleri, dergi ilanları, çocuk kitapları, karikatürler ve filmlerle tamamlanmıştır.

*"Bir kere ölü numarası yapmışsın.
Şimdi yapmadığını ne bileyim?"*

YENİ BAŞLAYANLAR İÇİN CENNET

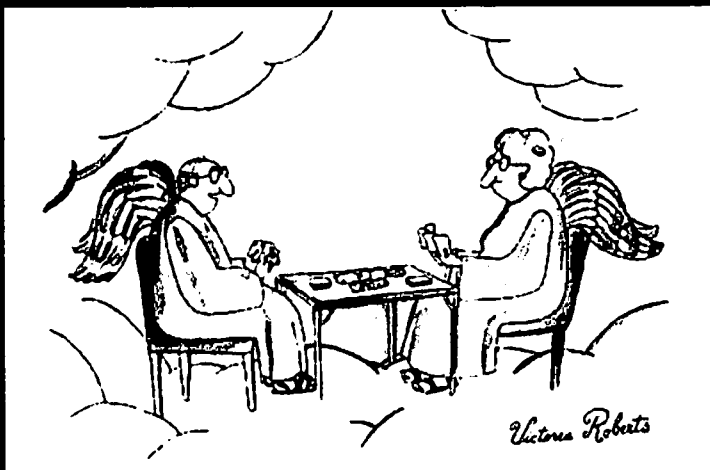
Cennet'i tasvir eden çocuk kitaplarının sayısı hızla artıyor. Maria Shriver'in (diğer adıyla Bayan Terminator)* bir anneye, kızının, büyükannenin ölümünün ardından aralarında geçen soru-cevap diyalogunu anlatan "Cennet Nedir?" adlı kitabı geçenlerde yayınlandı. Kitapta küçük kız neden cenneti göremediğini sorduğunda annenin yanıtının felsefi derinliği müthiştir: "Cennet görebileceğin bir yer değildir. İnanılan bir yerdir."

Ama bizim çocuk kitaplarındaki Cennetler arasında en tuttugumuz Cynthia Rylant'ın *Köpek Cenneti* adlı eseri. Kitaba göre ölen kuçu kuçuların kanata ihtiyacı yoktur. Köpekler uçmayı değil koşmayı yeglerler ve ak bıyıklı, hasır şapkalı bir çiftçi halinde betimlenen Tanrı köpeklerin doğal arzularını yapmalarını ister. Buradaki Cennet pek Eden havasındadır; göllerle, kovalanacak kazlarla ve oynanacak melek-çocuklarla doludur. En önemlisi de Cennet'in kedi, sincap ve salamlı sandviç şeklinde köpek bisküvisinden geçilmemesidir. Vof!

İncil resimlemelerine bakarsak Cennet sakinlerinin, yüzlerindeki, kendini beğenmişlikten bir kademe geride gülümsemeleriyle her daim memnun tipler oldukları yargısına varabiliriz. Genel eğilimleri ağaç gölgelerinde ufak gruplar halinde toplanmaktır. Tanrı da genellikle azizlerden mürekkep maiyetiyle birlikte ara sıra görünür. Herkes gibi harmani giyer ama kimse şikâyet ettiğinden değil ya, onunki, nasıl desek, biraz daha dalgalandıran cinstendir.

Cennet, ıssız adalar ve psikiyatr bürolarıyla birlikte en tutulan

*Maria Shriver, sinema sanatçısı ve halen California valiliği yapan Arnold Schwarzenegger'in eşidir.

"Herbalde bundan iyisi olmuyor."

karikatür mekânlarındandır. Çoğu karikatürde olay Kapı'da, içeri alınma politikaları üzerine esprilerle geçer.

Karikatüristler, muhtemelen siyah-beyaz çalışuklarından "dağlık yeşil" Cennetten çok "bulutlu" Cennet'i yeğlerler.

Kapıdan içeri alınmanın ardından davranış komedileri başlar: Öte Taraf'tayızdır ama tüm dünyevi fobilerimiz, buhranlarımız ve sıradanlığımızla hâlâ temelde insanızdır.

Moral bozalım diye değil ama yandaki karikatür bizim temel endişelerimizden birini gündeme getiriyor: Sonsuzluk –Cennet'te bile olsa– malum *can sıkıntısını* getirecek midir? Müptela balıkçı Gil'in başına gelenlere bir bakalım:

Gil şahane bir dereye oltasını atar ve çok geçmeden on kiloluk bir alabalık yakalayır. Ama balığı çekerken kalp krizi geçirir.

Gözlerini tekrar açtığında bir öncekinden çok daha güzel bir derenin kıyısında yattığını ve yanı başında yepyeni, müthiş bir oltanın durduğunu görür. Dahası, dere alabalık kaynamaktadır. Derhal doğrulur, oltayı alır ve dereye savurur. Anında kocaman bir alabalık yakalar. Müthiş mutludur. Oltayı bir daha sallar ve müthiş bir balık daha yakalar. Böyle devam eder; kıyıdaki balık yığını arttıkça artar.

Ama ikindiye doğru Gil artık her zamanki hevesiyle balık tutmadığını fark eder. Hatta sıkılmaya başlamıştır.

Tam o sırada dere kıyısından yaklaşan bir adam görür. Gil adama seslenir: "Cennet buymuş demek."

Yanıt gecikmez: "Diyorsun?"

CENNET GÖZÜMÜN ÖNÜNDEN FİLM ŞERİDİ GİBİ GEÇER

Bize Cennet'e dair en harika ayrıntıları filmler sunmuştur. 1926 tarihli siyah-beyaz Alman klasığı *Faust*'u hatırlayın. Film Cennet'te gündelik yaşama odaklanmaz ama Faust'un Şeytan eşliğinde uzay-zaman devamlılığındaki uçuşu sırasında Cennet'ten bir görüntü sunulur: pusu delen parlak ışıklar ve tamamlanmadan bırakılmış görünen Yunan eserleri. Imgelemin büyük bölümü Dürer ve Bruegel gibi sanatçılardan alınmadır; bu yüzden *Faust*'un Cenneti, ebediyetin geçirileceği mutlu bir yer gibi değil, Cehennem gibi kasvetli ve gizemlidir.

Daha sonra yapılan filmlerde pus olmazsa olmazlar arasına girmiştir. 1941 yapımı komedi filmi *Karşınızda Bay Jordan*'da, Hollywood'un özel efekt bölümlerinde "kuru buz" Cenneti adıyla bilinecek seti, göçmüşlerin üstünde yürüdüğü duvardan-duvara pamuksu, dumanlı, bulutlu zemini görürüz.

Cennet, 1943 yapımı müzikal *Gökteki Kulübe*'de zeminden öte rol almaz ancak hâlâ bulutlar üstünde yüründüğünü dikkate almak gerekir. Senaryonun döneme özgü basmakalıp karakterleri çocuksu, yoksul ama ebediyen mutlu zencilerdir; Cennet'e çıkan merdivenleri sarsak, basamakları eksik bir merdivendir ama kimse şikâyetçi değildir.

Ama *Jordan* ve *Kulübe*'den birkaç yıl sonra şaşırtıcı ölçüde sofistike bir Cennet, karşımıza *Bir Ölüm Kalım Meselesi* (Amerika'da *Cennet'e Merdiven* adıyla gösterime sokulmuştu) adlı İngiliz yapımında çıktı. Filmin görsel açıdan en nükteli, en hınzır buluşu, Dünya'da yaşam rengârenkken Cennet'in siyah-beyaz olmasıydı (Bir iş için Dünya'ya inen Cennet sakini, "İnsan yukarıda Technicolor'u özlüyor!" diyordu). Bu filmde betimlenen Cen-

net feci ciddi ve tümüyle işe adanmıştı: ölenlerin tam ne zaman öldüklerinin kayıtlarını tutmak görevlileri soluksuz meşgul ediyordu. Görüntü 1940'lara has biçimde gelecekçiydi: yeni ölenler taşıma bantlarında geliyor, Cennet mağazalarındaki askılar da kanatlar satılıyor, içecekler otomatik gazoz makinelerinden alınıyordu.

Bir Ölüm Kalım Meselesi'nin konusu kesinlikle "yüksek konsept" üzerineydi ama güzelim eski moda felsefe sorularından bir kaçını sorduruyordu: Cennet sadece bir sanrı, ameliyatla tedavi edilebilen beyin hasarının bir sonucu mudur? İnsanın sevdiği uğruna ölme istekliliği gerçek aşkın nihai sınanışı mıdır? Siyah-Beyazda yaşamak, Technicolor yaşamaktan daha mı evladdir?

Son soru içinde, Cennet bir filmdir veya en azından film çekmek için iyi bir settir iması taşıyor:

Hollywood'un büyük yönetmen-yapımcılarından Otto Preminger ölür ve Cennete gelir. Aziz Peter yönetmeni kapıda karşılar ve Tanrı'nın bir film daha yapmasını istediğini söyler.

Preminger yüzünü buruşturur. "Ama ben ölmeyen yıllar önce emekliye ayrılmıştım. Film yapma işindeki zorluklarla, münakaşalarla, hatır gönül meseleleriyle falan uğraşmaktan bıkmıştım."

"Bak," der Aziz Peter, "filmin müziklerini Ludwig van Beethoven'e yaptıracağız..."

"Beni dinlemiyorsunuz siz," der Preminger. "Artık film yapmak istemiyorum ben."

"Ama sahne tasarımları için Leonardo da Vinci'yle anlaştık!"

"Hayır! Film yapmak istemiyorum ben artık!"

"Hiç değilse senaryoya bir göz at," der Aziz Peter ısrarla. "William Shakspeare sırf senin için yazdı!"

"Eh," der sonunda Preminger. "Müzik Beethoven'den, sahnelerin tasarımı Leonardo'dan, senaryo Shakspeare'den... Kötü bir film çıkaramam herhalde! Tamam. Yapacağım!"

"Harika!" der Aziz Peter ve elini yönetmenin omzuna koyarak hafifçe öne eğilir: "Bir ufak ricam daha olacak... Şimdi benim gayet güzel şarkı söyleyen bir kız arkadaşım var..."

Kitsch cennet fikri 1998 yapımı *Aşkın Gücü* ile zirveye çıktı. Söz konusu film, *Yıldız Savaşları*-sonrası dönemin özel efekt devriminin tüm avantajlarından yararlanan ilk Hollywood yapımıydı. Yapımcıların Eden Bahçesi yolundan gittikleri çok açıktı: Filmde Cennet, ucuz süpermarket sanatı mantığıyla bezenip üstüne dijital uçan köpekler, periler ve ateşli kadınlar eklenmiş bir Monet tablosu gibiydi. Önümüze resmen Duyulara Aşırı Yüklenen bir Cennet konuyordu. Her kare takvimlere layık altın güneş ışınları, gökkuşakları, bulutlu doruklar, çağıldayan dereler, çiçek açan ağaçlar ve kır çiçekleriyle tıka basa doldurulmuştu. Klasik kolonların dolup taşıdığı Greko-Romen evlerden ve 1950'lerin kır tarzı mobilyalarından hiç bahsetmeyelim. Sahnelenen, DÖR'den* mustarip insanlara layık bir Cennet'ti adeta.

İş felsefi sorulara geldiğinde filmin doğrudan derin düşüncenin Dangalak Yeni Çağ ekolüne girmesineyse şaşmamak gerek. Filmde baş melek şöyle laflar ediyordu: "Cennet imgeni, kendi imgelemin-den yaratırsın," "Düşünce gerçek, fiziksel ise yanılsamadır" ve "Burası herkesin kendi evrenine sahip olmasına yetecek kadar büyüktür." *Pardon?* Bu kadarı bile bir Zen üstadını güldürmeye yetecektir.

*Dikkat Özrü Rahatsızlığı. Dikkat Özrü Hiperaktivite Rahatsızlığı da denir. Dikkatin kolayca dağılması ve hiperaktiflik gibi sorunları içeren sinirsel işlev bozukluğu.

Neyse ki Monty Python ekibi, *Yaşamın Anlamı* adlı filmlerinin *Ölüm* başlıklı yedinci bölümünde (Satirik bile olsa) bizlere hepsinden çok daha canlı ve neşeli, çatlak bir Cennet sunmayı başarmıştır.

Ama ekibin Uçan Sirk'i bizi oraya götürmeden önce muazzam eğlenceli kurgularından bahsetmezsek çatlırız: Tırpancı, akşam yemeği daveti verilen bir İngiliz burjuva kır evinin kapısını çalar. Blazer ceketli ve kravatlı ev sahibi kapıyı açar ve elinde tırpanıyla ölüm meleğini görünce, "Çalılar için mi gelmiştiniz?" der. O sırada evin hanımı gelir ve Bay Ö'yü içeri davet ederken konuklara, "Kasabadan birisi," diye seslenir. Ardından uşağına, "Bay Ölüm'e bir içki getirin," der.

Durumdan hoşlanmayan Ölüm, "Hepinizi almaya gelmiştim ben," der. Bunun üzerine konuklardan biri şu yanıtı verir: "E, şimdi akşamı berbat ettiniz, canım!"

Derken hop, herkes Cennet'tedir. Beyaz tonlarda döşenmiş bir otel lobisinde kayıtları alınır. Ardından masalarında çeşitli dönemlerden neşeli tiplerin oturduğu Las Vegas tarzı kırmızı salona alınırlar. Birden gösteri başlar: Tom Jones'a benzer bir adam sahne alır ve ardında koro kızı görevine atanmış melekler dansa başlar. Meleklerin göksel memeleri ortadadır. (Pek beğenilen *South Park: Bigger, Longer & Uncut* filminde de çıplak memeli melekler vardı. Bir eğilim mi görüyoruz burada?)

Yaşamın Anlamı şömüne başında oturmuş bir kadının yaşamın anlamını açıklamasıyla sona erir: "Yaşamın anlamı, şeydir, ee... Neyse işte; birbirinize iyi davranın, iyi yiyin, yolculuğun tadını çıkarın." Bu bağlamda, söyledikleri insana tuhaf bir güven verir.

CANIN CEHENNEME, CEHENNEMİ

Günahkârların ölümden sonraki istikameti Cehennem'e hiç girmeyelim: Cennet gibi Cehennem'in de, ressam, karikatüristler ve sinemacılar eliyle ete kemiğe bürünen bir yaşamı olmuştur. *Inferno*'sunda yedi katlı Cehennemi anlatan Dante gibi şairleri hiç saymıyoruz. Buraya ait imgelemimizin bir kısmı Yunan mitolojisindeki Styx Nehri'nin zorlu karşı kıyısı Hades'ten gelse de esas çoğunluğun kaynağı sanatçı ve komedyenlerin kâbuslarıyla ilgilidir.

Cehennem'in ölüme karşı duyulan kaygıya (ölümden sonra yaşam varsa bile) katkıda bulunduğunu söylemekle yetinelim. Yani, ya ruhlarımız ölümsüzse ve sonsuza dek bu işkence odasına gidersek?

Gitmeyelim.

Alışlageldiği üzere Country şarkıcılarının ayakları, ressam ve sinemacılardan daha yere basar görünüyor. Loretta Lynn'in söylediği gibi:

Herkes gitmek ister cennete ama ölmek istemez kimse,
Tanrım, gitmek istiyorum cennete ama ölmek istemem ben de.
Yeniden doğacağım günü özlüyorum çünkü
Yaşamayı seviyorum yeryüzünde.

Yürü be Loretta!

Senleyiz, Daryl. Şu köy ekmeğini uzatsana.

IV

Ölümden Sonra Yaşam: Öte Taraftan Kartpostallar

Telefondaki müteveffa Lulu Teyzeniz mi?

Eğer oysa yüzüne kapamak ayıp mıdır?

Tünel ve Işık

Pekâlâ, Daryl, biliyorsun olayı: Kalbin duruyor, akciğerlerin pompalamayı bırakıyor, yaşam belirtilerin sona eriyor... Ve birden yükseliyor ve bedeninin üstünde süzölmeye başlıyorsun! Kendini müthiş, harika, süper hissediyorsun. Öldüğünü biliyorsun ama moral bozacak bir yanı yok bunun; aksine! Tam o sırada müzik giriyor: Göksel bir serenat, harplar, koro, belki bir ya da iki flüt... Müthiş.

A, şu uzakta girdap misali dönüp duran ışık da ne? Çekilmeye başlıyorsun ışığa doğru. Upuzun bir tünelin sonunda bu ışık. Gitmelisin, girmelisin içine... Ama dur... Girişte duran kim öyle? Amca? "Hey, Daryl, ne haber ahbap?" "Amca... Ben seni... 1987'de öldüğünden beri görmemiştim... Vay!" Ve Lulu Teyze. Eski antrenörüm. Frank Sinatra?

Aman Tanrım! İşte bu! Cennet'e gidiyorum!

Birden sepya tonlarda bir film görmeye başlıyorsun. Hayatın —en azından önemli noktaları— gözlerinin önünde, ekranda oynuyor! Bak, işte çocukken aldığınız köpek... Sana doğru koşuyor ve altı yaşındasın!

Tam o sırada bir ses gümbürdüyor: “Dur bakalım, Daryl! Bu tarafta yarım kalan bir işin var. Geri dönmeli ve sizin kulüpteki saymanlık dönemini bitirmelisin!”

İşte ameliyat masasında o anda açıyorsun gözlerini. Zar zor, “Ne... Ne oldu?” diyebiliyorsun.

Beyazlar içinde bir kadın eğiliyor üstüne. “Biraz gitmiştin, Daryl,” diyor.

“Gitmek?”

“Klinik ölüm,” diyor kadın kalp monitörünü işaret ederek.

“Ne kadar?”

“A, on saniye kadar.”

O an bir ölüme yakın deneyim geçirdiğini anlıyorsun. “Ölüme Yakın Deneyimler” öyle popüler ki hastanedekiler kısaltmasını kullanıyor: ÖYD.

Müthiş bir gruba girdin, Daryl. ÖYD geçiren ünlüler listesinde Elizabeth Taylor, Sharon Stone, Peter Sellers, Gary Busey, Erik Estrada, Donald Sutherland, Burt Reynolds, Chevy Chase ve sekiz günlük komaya girmesine yol açan motosiklet kazasının ardından iki defa “ölen” Ozzy Osbourne var. Yani öyle sıradan bir şeyden bahsetmiyoruz, haberin ola.

ÖYD çılgınlığı Raymond Moody’nin yazdığı *Yaşamdan Sonra Yaşam: Bir Fenomenin İncelenmesi - Bedensel Ölümünden Sonra Hayatta Kalmak* adlı kitabın 1975 yılında yayınlanmasıyla başladı. Moody’nin görüştüğü birbiriyle ilintisiz yüzlerce insan, Daryl, senin bu yaşadıklarının hepsini veya en azından bir kısmını yaşadığını söylüyordu. Kitap derhal çöksatarlar arasındaki yerini aldı. Kitabı temel alan bir film yapıldı. ÖYD raporları artmaya başladı. İnternetin gelişimiyle birlikte bu ÖYDciler birbirleriyle iletişime girerek deneyimlerini karşılaştırmaya başladılar.

ÖYD sadece ölümden sonra bir yaşamın bulunduğunu değil, tüm dinsel paketin de gerçek deneyimlere dayandığını da kanıtlıyor gibi görünüyordu. Yaşananlar Cennet, Cehennem, Tanrı, Şeytan, telepati ve meleklerin resmen *deneysel kanıtlanı*şydı.

Ama bir de ne çıksa beğenirsiniz? ÖYD’ciler tam olay bitti, kanıt tamamdır dediği anda bilimciler ve felsefeciler ortaya çıkıp herkesin neşesini kaçırdılar. Bu kuşkucu tayfa genellikle lafa ölümden sonra yaşamın varlığını ya da “klinik ölüm” sırasında onun ucundan azıcık tadıldığını çürütemeyeceklerini söyleyerek başladılar. Ama ardından hemen eklediler: Öznel yalanlayamayacaklarını ama öte yandan *öznel* ÖYD raporlarında sunulan kanıtlar da ölümden sonra yaşamın varlığını da kanıtlayamaz. Her türlü normal-ötesi deneyimde —mesela karınızın kafası üstünde uçan çaydanlık görmek— olduğu gibi kişinin şahsi deneyimini değerlendirebilecek bir test mevcut değildir. Aslında ÖYD ile ilgili esas mesele bu deneyimin “düzenli” deneysel gerçeklikle (“gerçek dünyayla”) bir ilgisinin olup olmadığıdır. Yoksa o, sözgelimi, beyin sulanmasından mı kaynaklanmaktadır?

Kuşkucuların bu deneyimlere ilişkin alternatif açıklaması sinapslardaki ani çakmalardır. Nalları dikmenin sarsıntısı sıra dışı beyinsel faaliyetleri harekete geçirebilir. Beyin cerrahı Philip Carter şöyle diyor: “Beyin nihai bilgisayardır. Kapanıp sistemi yeniden yüklediğinde değişimlere yol açabilecek pek çok eylemle birlikte açılır.” Carter ÖYD deneyimi ve anılarının, tıpkı krizlerde EEG tarafından kaydedilebilen beyin faaliyetleri yüzünden aşkın deneyimler yaşadıklarını bildiren sara hastalarındaki gibi, yaşanan sarsıntı tarafından başkalaştırılan beynin ürünleri olduğunu öne sürüyor.

"Galiba geçen hafta yaşama yakın bir deneyim geçirdim."

Yaşlı adam kendinden geçtiği anda monitör kalbinin durduğunu kaydeder. Yirmi saniyelik canlandırma uğraşının ardından adam ayılır. Kalbinin durduğunu anlatan doktor, adama bu arada herhangi bir şey hatırlayıp hatırlamadığını sorar.

“Parlak bir ışık gördüm,” der adam. “Derken karşıma beyaz giysili bir adam çıktı.”

Doktor heyecanlanır. “Tarif edebilir misiniz, nasıl biriydi?”

“Tabii,” der adam. “Sizdiniz, doktor.”

ÖYDciler çok fazla insanın benzer ölüme yakın deneyimleri yaşadığına dikkat çekiyorlar. Bu en azından öznel-arası bir fikir birliğine işaret eder. Ama kuşkucuların buna da cevabı vardır. Bu deneyimlerin ayrıntılarında görülen benzerlik “iletişimin sonucu” olabilir. Moody’nin kitabını okuyan veya televizyon seyreden herkes bir ÖYDnin nasıl olması gerektiğini bilir.

Aslında Carter ve diğerleri de bu deneyimlerin “müthiş” olduklarını düşünürler. Bunlar sadece ölüm sonrası bir yaşama işaret etmezler ölme sürecinin hoş bir deneyim olabileceğini de gösterirler. Ama bulgular ölüme yaklaşanların sadece yüzde 10’unun bu hoş deneyimleri yaşadığını göstermektedir. Büyük çoğunluk ise kendilerine geldiklerinde “müthiş” bir korku hissetmişlerdir.

Ama bir dakika daha dur, Daryl. Başkalaşmış beyin durumlarının, kaynakları ne olursa olsun —mesela “sihirli mantar” yemek— bize farklı bir bilgi verdiğini, uzay ve zaman sınırlarının ötesinde var olan bir “gerçekliğe” dair bilgi verdiğini öne süren filozoflar da var (tonla gizemciyi saymıyoruz). On dokuzuncu yüzyıl Amerikan filozofu William James’in böyle düşündüğü kesin-dir. James, *Dinsel Deneyimin Çeşitleri* adlı başyapıtında diazot monoksit ilacıyla yaşadığı deneyimi aktarır:

O sırada zihnime kendini zorla kabul ettiren bir sonuçla karşılaştım. O zamandan beri bunun doğruluğuna olan inancım sarsılmadı. Bu sonuç şudur: Bizim akılcı bilinç diye adlandırdığımız normal uyanıklık bilincimiz yalnızca özel bir bilinç türüdür ve zar gibi ince bir sınırın arkasında tamamen farklı potansiyel bilinç biçimleri yatar. Hayat boyu onların varlığından habersiz yaşayabiliriz fakat uygun uyaran uygulandığında bunlar bir çırpıda tüm tamlıklarıyla ve muhtemelen uygulama ve uyum alanları başka bir yerde olan belli zihniyet yapılarıyla ortaya çıkıverirler.*

James'in hem yönetmeni hem oyuncusu olduğu bu film Jill Bolte Taylor'ın felç geçirirken kendisini gözlemlemesini yankıladığı için size tanıdık gelmiş olabilir. Ya da belki siz de bizim müdavimi olduğumuz bara uğruyorsunuzdur. Hani tabelasında şöyle yazan o bara: "Gerçeklik, alkol eksikliğinin yarattığı bir varsanıdır."

*William James, *The Varieties of Religious Experience* (New York: Modern Library, 1902) sy. 379

Özgün Tak-Tak-Tak-Kim-O? Şakası

Valla arkadaşlar, siz ölümsüz ruh var mı hesabı kitaplarınıza gömülürken benim Gladys'im her gece büyük halası Edna'yla sohbet ediyor.

E, ne ilgisi var şimdi?

Edna öleli otuz yıl oluyor.

Ha, tamam, şu sözde ruh çağırma seansları meselesi. Aslında Daryl, karanlık odalara sırf aynı nedenle dalmış filozoflar —William James ve on dokuzuncu yüzyıl İngiliz etikçisi Henry Sidgwick gibi adamlar— var. Edna'yla konuşmak için değil tabii. Öte Taraf'taki başka kimselerle konuşmak için.

Geri kalan akademik topluluk korosunun yanıtı: “Bu iyi insanlar kafayı mı yedi yahu?”

Fakat 1870'lerde etraf tuhaflıktan geçilmiyordu. Tibet üzerin-

den Rus kökenli Amerikalı Madam Blavatsky, 1875 yılında New York'ta, "ruhçuluk" araştırmalarına adanmış Teosofi Cemiyeti'ni kurdu. O günlerin ünlü şarkısı "Spirit Rappings" hem Yeni Çağ hareketinin habercisi hem de galiba ün kazanan ilk Rap şarkısıydı:

Usulcacık, usulcacık, duy hisirtisini
Ruhların hafif kanatlarının;
Geliyorlar karışmaya
Bir kez daha dünyevi şeylerin arasına...
Tak-tak-tak yanında göçmüş dostların;
Tak-tak-tak duyup görüyorlar seni...

Tak-tak-tak mı? Tanınmış Harvard profesörü James aklına neyi takmış olabiliirdi acaba?

İşin doğrusu James'in (Henry'nin kardeşi, Jesse'yle akrabalık bağı yok) aklındaki açık-zihinlilikti. Amerikan-tarzı bilgi teorisinde doğruluğun durağan değil, sürekli gelişen bir şey olduğunu savunuyordu. *Materyalistlerin* —Lucretius'tan sadece maddi dünyanın gerçekliğine inanan Thomas Hobbes'a kadar— işi doğruyu "rotasında" tutmaktı. James'e göre doğru teoriler saydalı teorilerdi; bu teoriler yalnızca bilinen tüm olgularla bağdaşmakla kalmaz, gelecek doğruların keşfine giden yolu da açarlardı. Geleceğin bugünün doğrularıyla çelişmesi de dert değildi. Bu çelişkileri kabul eder ve ilgili teorileri yanlış ilan edebilirdik. Fakat bu arada bir hipotez eylemlerimizi tatmin edici şekilde yönlendirirse bu durum James'in bu hipoteze "Doğru" demesi için yeterliydi.

* "Ruhlar Kapıyı Tıklatıyor" Bugünün popüler müzik tarzı "Rap"e adını veren kelime, kapı tıklatma, hafifçe vurma gibilerinin yanında ceza, kabahat gibi dinsel ima taşıyan anlamlar içermektedir.

James'in bilgi felsefesine göre ruhun beden öldükten sonra yaşaması olasılığını doğrudan reddetmek *dogmatik* materyalizmdi. Üstelik bu yeni bir doğrunun ortaya çıkma imkânına kapıyı kapamaktı.

Tak-tak-tak, açın zihinlerinizi yeni imkânlara ey akademik kalandorlar!

Dahası, James, özellikle iş dine geldiğinde "inanma isteğini" savunuyordu. Bundan kastıysa, "isteğimizi çekecek denli canlı herhangi bir şeye inanma" hakkımızdı. Bildiğimiz olgularla bağdaşmayan hiçbir şeye inanmaya hakkımız yoktur. Ama *-bilinen olguların karar vermek için yetersiz kaldığı-* dinsel inanç veya özgür iradeye inanma gibi meselelerde bize en doğru görünen yolu seçmekte serbesttik. James günlüğüne, "Özgür iradeye dayalı ilk eylemim özgür iradeye inanmak olacak," yazarak bahsettiklerinin nasıl işlediğini göstermişti.

ÖLÜMSÜZ MARX

James filozofları "sert-akıllı" ve "yumuşak-akıllı" diye ayırmının faydalı olacağını düşünmüştü. Yumuşak-akıllılar olgulardan çok ilkelerle, duyusal kanıttan çok fikirlerle ilgilidir; daha idealist, daha iyimser, daha dindardırlar ve özgür iradeye inanmaya meyillidirler. Sert-akıllılar ise ilkelerden çok somut olgularla ilgilenir, fikirlerden çok duyusal kanıtlara güvenirler. Daha materyalist, daha karamsar, dindarlıktan uzak, yazgıcı ve kuşkucudurlar. İki taraf da kendisini diğerinden üstün görür. Sertler yumuşakları duygusal koyunlar olarak görürken yumuşak-

lar sertleri kaba ve hissiz bulur. James'e göre çoğumuz bu iki sınıfın karışımıyız. James'in Groucho Marx'la tanışmadığı açıktır (Aslında bunun iyi bir nedeni var).

Groucho, havai ve değişken yapısına rağmen adamakıllı sert-akıllıydı. Bir defasında arkadaşlarının ısrarıyla hiç istemediği halde ünlü ve çok pahalı bir Hollywood medyumunun seansına katılmıştı. Medyum masa etrafında dolanarak ölmüş akrabaları çağırmış, mesajlarını iletmış, öngörülerde bulunmuş ve tüm sorulara müthiş bir güvenle yanıt vermişti. İki saatlik seansın sonlarına doğru medyum şöyle demişti: "Medyum me-
leğim artık yoruldu. Sadece bir soru daha alabilirim. Ne isterseniz sorabilirsiniz."

Bunun üzerine Groucho gülümseyerek, "Kuzey Dakota'nın başkenti neresidir?" demişti.

Ama on dokuzuncu yüzyılda İngiltere'deki Psişik Araştırmalar Cemiyeti ile Amerika şubesi Amerikan Psişik Araştırmalar Cemiyeti (ikisi de hâlâ var) ruh dünyası konusuna korkuyla ve titreyerek yaklaşıyordu — hayaletlerden korktuklarından değil, üyelerin akademik şöhretleri tehlikeye girdiğinden. Medyumların iddialarını olabildigince kuşkuyla karşılayanın kendilerinin çıkarlarına olduğunu açıkça görmüşlerdi.

Cemiyetlerin soruşturmalarına işini en iyi Hindistan'ın Madras kentinde yaptırdığı yaldızlı türbede icra edebildiğini söyleyerek uzun süre direnen Madam Blavatsky'nin aslında bir sahtekâr olduğu ortaya çıktı. Blavatsky bu türbede bulunan küçük çekmece-
lerin içinde ölülerin "ruhani mektuplarının" birdenbire beliriverdiğini iddia ediyordu. Ama bu türbeye girmeyi başaran James'in

İngiliz meslektaşı Henry Sidwick'in felsefe öğrencisi Avustralyalı Richard Hodgson bu çekmecelerin çift taraflı çalıştığını ortaya çıkardı: Mektupları diğer taraftan Madam Blavatsky'nin hizmetçileri yerleştiriyordu. Bizim Madam Blavatsky göçmüş insanların henüz "bu taraftayken" yazdığı mektupları buluyor, onları buharla açarak bu insanların kişisel bilgilerine ulaşıyor, sonra da el yazılarını taklit ederek özel bilgilerle dolu "ruh mektuplarını" yazıyordu. Madam Blavatsky'nin iletişim kuramcısı Marshall McLuhan'ın ölümsüz sözlerinin habercisi olduğu söylenebilir: "Medyum/Ortam mesajdır."

BİLİM, SEANS, OLABİLDİĞİNCE SAĞLIK VE AFİYET

İşsiz kalan vantrilok menajerine uğrar. Menajeri maalesef artık sanatına fazla talep olmadığını, varyete şovları devrinin kapandığını söyler. Diğer vantrilok müşterisine verdiği öğüdü vermekten başka yapabileceği yoktur: Medyumluk işine atılmak.

Vantrilok düşünür, taşınır ve sonunda aklı yatar. Bir dükkân bulur, tabelasını asar. İlk müşterisi yas tutan bir duldur. Yakınlarda ölen kocasıyla konuşmak istemektedir. Fiyatı sorar.

Vantrilok, "50 dolar karşılığında istediğiniz soruyu sorarsınız; eşiniz masaya "Evet" için bir, "Hayır" için iki defa vuracaktır. 150 dolarlık hizmetimizdeyse eşiniz sorularınıza sesli yanıtlar verecektir. Bir de 500 dolarlık özel hizmetimiz var."

"O nasıl oluyor peki?"

"İstediğiniz soruyu soruyorsunuz ve eşiniz size sesli yanıt veriyor. Bu arada ben su içiyorum."

ÖLÜ HAKLARI

Seans tartışmalarında gözden kaçan önemli bir husus, ölülerin kendileriyle ilgilidir. Neden talep üzerine gelmektedirler? İşleri güçleri yok mudur? Hiç değilse arayanın kimliğini sorma hakkına sahip değil midirler?

Yaşlı garson ölmüş, sadık müdavimleri de yasını tutmaktadır. O kadar sevilmiştir ki velinimetlerinden birkaçı iletişime geçebilmek için lokantada bir seans düzenlerler.

Herkes masanın etrafına oturup el ele tutuşur ve medyum seslenir: “Snark Withers! Snark Withers’in ruhunu çağırıyorum!”

Çıt çıkmaz.

“Snark Withers!” diye seslenir bir daha medyum. “Snark Withers’in ruhunu çağırıyorum!”

Yine çıt çıkmaz. Masadakiler sabırsızlanmaktadır. Sorunu sezen medyum bu sefer, “Snark Withers’in ruhuna buraya gelmesini emrediyorum!” der.

Aynı anda masanın üzerinde titreşen bir görüntü belirir. Herkes sevgili dostlarını tanımıştır.

“Seni görmek ne güzel,” der müdavim müşterilerden birisi. “Ama niye bu kadar uzun sürdü gelmen?”

Hayalet yüzünü buruşturarak yanıtlar: “Bu masa benim baktığım masalardan değil!”

Tüm bunlara rağmen James ve Sidgwick onca sahtekâr arasında ölülerle gerçekten konuşma gücüne sahip gerçek medyumların bulunabileceği olasılığına kapıyı kapatmamıştır - hatta yüzde beş gibi bir oran bile vermişlerdir (Sormayın). Umut verici olduğunu dü-

şündükleri medyumlardan birisi, transa geçtiğinde cinsel yönden uyarılıp erkek müşterilerin kucağına oturuveren İtalyan medyum Eusapia Palladino'ydu (Bu durumda "Medyum masajdır").

Ama Alman asıllı Amerikalı psikolog Hugo Munsterberg, Eusapia'yı yakaladı: kadın, ayakkabısını çıkarıp ayağıyla arkasındaki ufak masayı hareket ettiriyordu! James Munsterberg'e çok kızdı. Evet, tamam, Eusapia ara sıra ufak hilelere başvuruyordu ama bu yine de Eusapia yakından incelendiğinde beliriveren tüm parapsikolojik olayları açıklamaya yetmiyordu. Anlaşılan Eusapia, James'in yumuşak-akıllılığına dokunmuştu. İşin sırrı kucak meselesindeydi.

WILLAM JAMES BUNA NE DERDİ ACABA?

Bayan Pritzel aylardır Madam Freda'nın seanslarına katılma konusunda kocasının başının etini yemektedir: "Milton, bu kadın gerçek bir Çingene! Diğer taraftan ölülerin seslerini getiriyor! Hepimiz konuşabiliyoruz onlarla! Daha geçen hafta, huzur içinde yatsın, anneciğimle konuştum! Sadece yirmi dolara çok özlediğin dedenle konuşabilirsin, Milton!"

Rusya'dan Amerika'ya ilk göçenlerden olan dedesini çok özleyen Milton Pritzel daha fazla dayanamaz ve Madam Freda'nın seansına katılır. Yeşil masanın başında, yanındakilerin elini tutarak oturur. Hep beraber mırıldanırlar: "Ommmm... Ommmm..."

Gözleri transla devrilmiş Madam Freda ellerini kristal kürenin üstünde gezdirmektedir. "Medyumum... Vaştri..." diye seslenir, "gel. Yanında kimi getirdin? Kim? Bay Pritzel mi? Milton Pritzel'in dedesi mi?"

Milton boğazındaki düğümü yutkunarak gidermeye çalışır.
“Dede?”

İnce bir ses duyulur: “Mitoşka?”

“Evet, evet!” der Milton, gözünde yaşlarla. “Benim, Mitoşka’nı! Dedeciğim, mutlu musun öbür dünyada?”

“Ah, ne mutluyum, bir bilsen Mitoşka! Nenenle birlikteyiz; gülüyoruz, şarkılar söylüyoruz. Rabbin ışıklı yüzüne bakıyoruz!”

Milton bunun ardından bir düzine soru sorar ve dedesi hepsini yanıtlar. Sonunda, “Mitoşka,” der, “gitmem gerekiyor. Melekler çağırıyor beni. Son bir sorun varsa sor lütfen.”

“Dedeciğim,” der Milton bunun üzerine, “İngilizceyi ne zaman öğrendin peki?”

ÖLÜLERİ YANSITMAK

Yeni Çağ tayfası tak-tak-tak hareketinden yirmi birinci yüzyılın popüler tüketim unsuru *psikomantiyum*’u çıkardılar. Psikomantiyum, belli bir ücret karşılığında içine girilip kocaman bir aynaya bakarak transa geçilen ve ölümlerle iletişim kurulan loş bir odadır. Bu uygulama sudaki yansılara bakarak ruhlar dünyasına seslenen kadim Yunanlardan gelmektedir.

Bazı modern psikologlara göre bütün bunlar ufuksuz bir monokromatik çevrede bulunmanın getirdiği görsel duyu yoksunluğunun yarattığı sanrının sonucudur (Ganzfeld Etkisi). Ya, tabii. Gelin de bunu bir aynaya-bakanın şu satırları yazdığı psychomanteum.org’dakilere anlatın bakalım:

Tannı'ya Blu'nun [Kedim] gelmesi için dua ettim ve birden girdap gibi dönen beyaz bir enerji gördüm. Blu'nun ortaya çıkmaya uğraştığını hissettim. Bunu izledim ve ardından uyuyakaldım. Rüyamda Blu'yu tavşan kovalarken gördüm.

Ganzfeld'miş. Hıh!

Herhalde, bu bilgilerin bir kısmını Gladys'e anlatmak istiyorsundur, Daryl.

Dinlerdi! Sizlerle takılmaya başladığımdan beri benle konuşacağına Edna halayla konuşmayı yeğliyor!

V

**Bir Yaşam Tarzı Seçimi Olarak
Ölüm**

Gitmek mi zor,
Kalmak mı?

"E. nihayet olayı kavrayan bir erkek!"

Ölümü Ölümüne Dövmek

Hey, Daryl, ne oluyor yahu? Tamam, seni pek tanımıyoruz ama bize pek neşeli görünmüştün. Niye soktun ağzına tabancayı şimdi?

Horg... Umf... Lorg...

Pardon, Daryl, ne dedin? Şimdi ağzında o şeyle dediklerini anlamak zor biraz. Çıkarsan da konuşsak şu konuyu.

Arg... Forh... Humg...

Tamam, dur bakalım, Daryl. Tetiği çekmeden önce birkaç, şey, felsefi soruya yanıt verir misin lütfen? Söz, fazla vaktini almaya-
cağız. Gerçi başka bir perspektiften bakıp hiçliğin sonsuzluğuy-
la karşılaştırıldığında ayıracak zamanın var diyebiliriz. Hayır,
seni herhangi bir şeyden vazgeçirmeye uğraşmayacağız. Kesin-
likle. Karar yüzde yüz senindir. Biz sadece veri topluyoruz. İşte,
malum, yaşamın varoluşsal anlamı, kendi kendini yok etmenin
ahlâksallığı, hayat sigortandaki istisna maddeleri falan... Bu tür
şeyler hakkında yani.

Öncelikle seni, yirminci yüzyıl Fransız varoluşçusu Albert Camus'nün nihai metafizik soru adını verdiği şeyle yüzleştigin için kutlarız. Al'ın *Sisifos Söyleni* adlı denemesinin başında belirttiği gibi: “Gerçekten ciddi tek felsefi sorun vardır, o da intihardır. Yaşamın yaşanmaya değer olup olmadığı konusunda bir yargıya varmak felsefenin temel sorusuna yanıt vermektir.”

Camus'nün söylediği şudur: bir kişi intiharın burada takılmaya karşı bir seçenek oluşturduğunun bilincindeyse ve —mesela senin aksine, Daryl— intihar etmemeyi seçmişse o zaman bilerek yaşamayı seçmiş demektir. Varoluşunun tüm sorumluluğunu üstlenmek üzere ilk adımı atmıştır. Vardır çünkü var olmayı seçmiştir. Bir anlamda ömür boyu sürecektir kendi kendini yaratma görevine başlamıştır.

Neden bunu yapmak istesin, diye sorabilirsin. Aslında sen, Daryl, tetikte parmağını böyle gererek soruya çoktan yanıt vermiş olabilirsin: kendi yaşamını yaratmaya devam etmenin iyi bir nedeni yok. Ama hani, belki soruya hakkını tam vermemişsindir; bu yüzden bir daha düşün, diyoruz.

Camus'nün kendini öldürmemeyi seçmek için neşeli bir neden önerdiğini söyleyemeyiz. Yaşamın tümüyle anlamsız olduğunu düşünüyordu. *Sisifos Söyleni*'nin başkarakteri bütün hayatını, tepeye ulaştıktan sonra tekrar gerisingeri yuvarlanacak bir kayayı yokuş yukarı itmekle geçirir. Pek doyurucu bir yaşam değil, değil mi? Haliyle Camus'nün, en tuttuğumuz varoluşçu kahve dükkânının duvarındaki yazısına katılabilirsin: “Yaşam bir fıkradır; intiharsa son cümlesindeki espridir.” Ama hayır, Al intihara karşı bir sonuca varmıştır.

*Albert Camus, *Sisifos Söyleni*, çev. Tahsin Yücel (Can Yayınları, 1997).

Camus, denemesinin sonuç cümlesinde, “Sisifos’un mutlu olduğunu düşünmek durumundayız” der. Neden mutlu? Belki, tıpkı Camus’nün *Yabancı*’sındaki’ anti-kahramanın idamından önce yaptığı gibi, “yüreğini evrenin iyicil aldırılmazlığına açtığı” içindir. Hani, yaşam saçmadır, öyleyse ölüm de saçmadır gibi. Komik, ha? Hepsi kozmik bir şakadan ibaret. Öyleyse eğlenceye devam!

PEGGY LEE KOZMİK ŞAKAYI ÇAKIVERİYOR

Peggy Lee, 1969 tarihli ünlü şarkısı “*Hepsi bu mu?*”da eğlenceyi seven bütün bir absürdist nesil adına konuşmuştu:

On iki yaşındayken ben, babam götürmüştü beni sirke,
Dünyanın en büyük gösterisine.
Palyaçolar vardı, filler ve dans eden ayılar da.
Ve çok güzel bir kadın pembeler içinde uçmuştu üzerimizden.
Bir şeyler eksikmiş duygusuna kapılmıştım ben.
Nedir bilememiştim ama bittiğinde gösteri
Kendime demiştim: “Sirkin hepsi bu mu?”
Hepsi bu mu? Hepsi bu mu?
Hepsi buysa dostlar, dansa devam o zaman.
Açalım şişeleri, kiralım kadehleri,
Hepsi buysa sahiden.
Biliyorum, söyleniyorsunuz şimdi,
Madem böyle hissediyor, neden hepsine

*Albert Camus, *Yabancı*, çev. Vedat Günyol, (Can Yayınları, 4. bas. 2010)

Bir son vermiyor diye.

Ah, yok, öyle değil. Acelem yok benim

Son düş kırıklığı için.

Çünkü biliyorum sizlerle konuşurken bildiğim gibi,

Son an gelip son nefesimi verirken kendi kendime

Hepsi bu mu, hepsi bu mu, diyeceğimi.

Hepsi bu mu? Hepsi bu mu?

Hepsi buysa dostlar, dansa devam o zaman.

Açalım şişeleri, kiralım kadehleri,

Hepsi buysa sahiden.

Bu varoluşçu şarkıyı, meşhur rock'n'roll şarkısı *Hound Dog*'u yazan Leiber&Stoller ikilisi yazmıştı. Daha şaşırtıcı olan ise, Stoller'ın şarkının esin kaynağının Thomas Mann'ın "Düş Kırıklığı" adlı öyküsü olduğunu açıklamasıydı.

Partiye devam fikri işine yaramadıysa, Daryl, Camus'nün intihara daha ciddi yaklaşımını bir düşün deriz: "İnsanın kendisini öldürmesi ahlaki cesaretin başarısızlığa uğraması, yaşamın saçmalığını kucaklama sorumluluğunu bırakmasıdır."

Uydu mu, Daryl?

Horf... Urm... Arg...

Yine mi aynı terane, Daryl? Yoksa Goethe'yi okuduğunu ve intiharda şöyle sanatsal, işkence gören ruh tarzı bir hava bulunduğunu düşündüğünü mü söylemeye çalışıyorsun? Tanrı biliyor ya, Goethe'nin Genç Werther'in Acıları adlı eserinin yayınlanması Avrupa'da bir romantik intihar patlaması yaratmıştı. On sekizinci yüzyıl sonu romantizminden bahsediyoruz.

Glum... Horf...

Hâlâ bizlesin, değil mi Daryl? Keşke konuşabilseydin. Demostenes'ten^{*} daha zor seni anlamak.

Ah, sen bizim senin bireysel derdini, seni namluyu ağzına sokmaya kadar götürən sürükleyen olaylar dizisini anlamadığımızı söylüyorsun galiba. Pardon!

Cidden, Daryl, sana hem bedensel acı hem de zihinsel öfke veren amansız bir hastalığın mı var? Bu yüzden mi her şeye son vermek istiyorsun?

Öyleyse için rahat etsin: En iyi felsefi ellerdesin. Eski Stoacılar yaşamın amacının "mutluluk", "kendini geliştirmek" veya "doğayla uyum içinde yaşamak" olduğunu söylüyorlardı. Yani artık doğana uygun yaşayamıyorsan kendi canına kıymakta sorun yoktu. Cicero'nun dediği gibi: "Bir insanın durumunda doğaya uygun şeyler ağır basıyorsa o insanın yaşamda kalması uygundur; ama sahip olduğu şeylerin veya durumunun çoğunlukla doğaya aykırı olduğunu görüyorsa onun yaşamdan ayrılması uygundur."

Doktor Kevorkyan'ın^{**} Stoacı olduğu kimin aklına gelirdi? Dr. K. (veya kimilerine göre Dr. Ö) çok daha karmaşık bir soruyu gündeme taşımıştır: Başka birisinin ölmesine yardım etmek doğru mudur? Yasal meseleleri bir kenara bırakalım. Yardımlı intihar ahlâksal açıdan üstün bir sevgi eylemi midir yoksa cinayete yakın bir eylem mi? Ya da durum etikçilerinin soracağı gibi, "Her şey duruma bağlı değil midir?"

* Demostenes (MÖ. 384-322) politikacı ve söylev üstadı. Kekemeydi ve ağzına çakıl taşları koyup konuşma pratikleri yapmıştır. Yazarlar ağzında namlu olan Daryl ile ona gönderme yapmaktadır.

**Jack Kevorkyan (d. 1928) 130 hastasının ölümüne yardımcı olduğunu açıklamış Amerikalı patoloğ ve ölme hakkı savunucusu.

Modern ölme-hakkı savunucularının benimsediği “yaşam kalitesi” sözcüklerini Stoacı Seneca bile kullanmıştır. Şöyle yazar Seneca: “Bilge insan yaşayabileceği kadar değil, yaşaması gerektiği kadar yaşar. (...) Yaşamında daima niceliği değil, niteliği önemse-diğini gösterir. Yaşamındaki birçok olay başına bela açıp huzuru- nu kaçıırır kaçırmaz kendini özgür kılar.”*

Çağdaş filozof Bill Maher** biraz teolojik olmakla beraber daha öz konuşmuştur: “Bence Dr. Kevorkian bir noktaya parmak bası-yor. Harika bence. Çünkü intihar bizim Tanrı'ya, ‘Sen beni kov- muyorsun Ben istifa ediyorum!’ deme yolumuzdur.”

ÖZEL İNTİHAR VAKALARI: NE UĞRUNA ÖLÜRDÜNÜZ?

Tek pişmanlığım, ülkeme verecek tek canımın olmasıdır.

Nathan Hale

Bu Joan Rivers Yıldızlı Takma Tırnak Koleksiyonu'nun uğ- runa ölünür!

TV reklamı

Sen ne uğruna öldün?

Evet, sana soruyoruz, Daryl. Yüksek değerlerine sesleniyoruz. Ayrıca soruyu bir perspektife oturtabilmen için şunu sunuyoruz: Bir araştırmada, çoklu yanıt verilmesinin kabul edildiği bu

*Seneca, Ahlaki Mektuplar, çev. Türkan Uzel, (Türk Tarih Kurumu, 1999).

**Bill Maher (d. 1956) Amerikalı komedyen, televizyoncu, siyasi yorumcu, yazar ve oyuncu.

*"Yardımlı intibarı denemeden önce aspirine bir şans
tanımalısınız banımcıfendi."*

soruya katılımcıların yüzde 68'i "Çocuklarım için" yanıtını verirken ikinci sırayı "Kocam/Karım için" diyenlerle "Dünya'yı kurtarmak için" diyenler almıştı. Diğer yanıtlar arasında, "Tüm insanlar için bilgi ve öğrenme özgürlüğü uğruna" (yüzde 40) "Özgürlük ve Demokrasi uğruna" (yüzde 36) ve "Haberlerde sansürün kaldırılması uğruna" (yüzde 32) vardı.

Nasıl, Daryl? Tüm insanlar için bilgi ve öğrenme özgürlüğü ile hayatın arasında seçim yapmak gibi bir durum hayal edemiyor musun?

Şey, eh, o zaman diyelim ki Kongo'ya elli bin ciltlik Harvard Klasikleri setini taşıyan bir kargo uçağındasın ve birden pilotun ölüverdiğini görürsün... Ve... Ve... Şey, buna sonra dönsek, ha, Daryl?

Bahsettiğimiz araştırmaya yalnızca yirmi beş kişi katıldığı ve her katılımcının uğruna ölünecek ortalama 2,7 şey seçtiği için söz konusu gruba "Yüksek Değer Ölücüleri" diyebiliriz belki. Ama tarih boyunca birçok büyük insan da davaları uğruna ölümü seçmiştir.

Askerlerin çoğunun —kamikaze pilotlarıyla intihar bombacıları hariç— aslında ülkeleri için ölmeyi değil, ülkeleri için ölüm tehlikesini göze almayı seçtikleri söylenebilir. Bu, elbette çok hayranlık duyulacak bir tavidir. Ama burada "adanma çıtası" biraz daha düşüktür. Oysa Platon'un *Savunma*'sına göre Sokrates'e. Atinalı gençleri bozmayı bırakması karşılığında beraat teklif edilmiş ve Sokrates, diğer seçeneğin ölüm olduğunu bildiği halde bu teklifi reddetmiştir. Peki, ya Jeanne d'Arc? On beşinci yüzyılda erkek savaşçı kılığına girerek kariyerine başlarken ölümün kaçınılmaz olduğunu bildiği söylenir. Öyleyse Jeanne d'Arc ölüme gönüllü gitmiştir.

Bazı filozoflar kişinin bir dava, bir ideal veya bir başka kişi uğruna ölmesi konusuna değinmişlerdir. Ama bu konuda pek de esin verici şeyler söyledikleri söylenemez. Örneğin Bertrand Russell, "İnançlarım için asla ölmem çünkü yanılıyor olabilirim," derken Fransız fi-

lozof ve eşcinsel Michel Foucault ise, “Oğlanlar aşkına ölmekten güzel ne olabilir?” demiştir. Epikuros’un yaklaşımı biraz daha derindir: “Bilge bir kişi bazen bir dostu uğruna ölebilir.” Aslında tüm eylemlerimizin amacının kendi hazzımızı azamiye çıkarma olduğunu düşünen biri için epey şaşırtıcı bir ifade. Belki de bunun nedeni Epikuros’un ölüme fazla aldırmasıdır: “Ölüm bizim için hiçtir, çünkü biz varken ölüm yoktur, ölüm varken biz yokuz.” Takma kafana, dalgana bak.

Bugünkü ödeviniz: Yüz kelimeyle ne uğruna öleceğinizi anlatınız. (Not: Stoklar sınırlı olduğundan Joan Rivers Yıldızlı Takma Tırnak Koleksiyonu konu dışı bırakılmıştır.)

Vurf... Lurk... Glump...

Nasıl? Ha, tamam, Daryl; sağlıklıyım, mesele o değil, diyorsun.

Tamam, çaktık şimdi: Bunalımdasın. Her şey berbat. Oglun Daryl Jr ablanla işi pişiriyor ve karın bir özgür-seks mezhebine katıldı, öyle mi? Yaşamının battığı çukurda son bir veda sözü söylemek istiyorsun. Acını anlıyoruz, dostum.

Ama intiharla ilgili bir takım ahlaksal konulara dalmadan önce, gözden kaçırmış olabileceğin hususlara dair şu fıkrayı bir dinle:

Kıt akıllı bir adam, karısının kendisini aldattığını düşünmektedir. Bir gün eve telefon eder. Karısı telefonu nefes nefese açar. Adam bozuntuya vermez ve kadına çaktırmadan eve gelir. Usulca merdivenleri çıkar ve yatak odasının kapısını bir tekme savurarak açar. Karısıyla komşusu yataktadır.

Adam bağıra çağıra bir tirad çeker, ağlar ve sonunda cebinden tabancasını çıkardığı gibi kafasına dayar ve “Dayanamam buna,”

der, “öldüreceğim kendimi!”

Karısıyla komşu gülmeye başlarlar.

“Ne gülüyorsunuz?” der adam, “sonra sıra size gelecek!”

Nerede kalmıştık? Ha, evet, dediğimiz gibi, seçim senin. Tabii bu bitirici eyleminin gelmiş geçmiş en büyük düşünürlerin bazıları tarafından ciddi ahlaksızlık kabul edilmesine aldırılmazsan. Onun için dur bir dakika ve dinle.

Aziz Augustinus intiharın, “Öldürmeyeceksin” emrini çiğnemek anlamına geldiğini öne sürmüştü. Ona göre kendini sevmek, kutsal kitaplardaki sevginin altın standardıydı: Komşunu kendin gibi seveceksin! O yüzden öldürmeme emri kesinlikle kendini de öldürmemeyi içeriyordu. Augustinus, Stoacıların “mutluluk” ve “doğaya uygun yaşama” kavramlarının çok dar olduğunu düşünüyordu. Havari Paul’un sözlerine kulak vermeli ve öteki dünyanın ifade edilemez mutluluğunu sabır ve umutla beklemeliyiz, di-yordu.

Aziz Thomas Aquinas da intiharın doğal yasaya, kendini sevmeye yasasına karşı çıktığını söylüyordu. Buna günümüz intihar tartışmalarında hâlâ yankısı duyulan iki düşünce daha ekliyordu. Birincisi, intihar topluma zarar verirdi (cenaze masraflarından bahsetmiş olabilir) ve ikincisi, “Ölüm ve yaşam hükümlerini vermek sadece Tanrı’ya düşer”di. İkincisi veya bunun doğal-yasa çeşitlemesi bugün birçok ülkenin intiharı yasaklayan yasalarında görülmektedir.

Diğer yandan “topluma zarar” iddiasına dini gözlüklerle bakmayan İngiliz Aydınlanma filozofu David Hume onu hiç de ikna edici bulmamıştır. Hume’a göre, çoğumuz için toplumdaki değerimizin azaldığı, hatta topluma yük olmaya başladığımız bir za-

"Zorunlu emeklilik yaşı kuralımız yok, Dave. Yalnız bazı durumlarda insanları ölüme teşvik ettiğimiz oluyor."

man gelebilir. “Farz edin ki toplumun iyiliğini artırma gücümü yitirdim, farz edin ki artık toplum için bir yüküm ve farz edin ki varlığım, bir başkasının topluma daha büyük yarar sağlamasını engelliyor... Böyle durumlarda yaşamdan ayrılmam sadece masum değil, aynı zamanda övgüye değer kabul edilmelidir.” Yaşlıların Hume’u sevmemesinin nedeni bu görüşleri olsa gerek.

Ancak Hume’un Alman çağdaşı Immanuel Kant intiharı —ve neredeyse diğer her şeyi— bir ödev meselesi olarak görüyordu. “Rasyonel irademiz, ahlâksal ödevimizin kaynağıdır,” der Kant, “öyleyse rasyonel irademizi intihar yoluyla yok etmek ahlâksal açıdan nasıl kabullenilebilir?” Bu, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı* bir kitaptan beklenebilecek türde bir sorudur.

Belki aşağıdaki fıkrayla ödev kavramına biraz ışık tutabiliriz:

Kadın eve gelir ve kocasıyla en yakın arkadaşını yatakta bulur. İnanamaz gözlerle arkadaşına bakar ve şöyle der: “Hadi ben *mecburum*; sana ne oluyor?”

Daryl? Daryl?

Gorp... Gurk... FIYUV! Nihayet azı dişime sıkışan fındık kırığı-nı çıkarabildim yahu!

Dişini tabancayla mı karıştırıyordun yani?

Köpeğimi gezdirmekten dönüyorum; niye kürdan taşıyayım ya-nımda?

*Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. Ioanna Kuçuradi (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1981).

VI

Biyoteknoloji

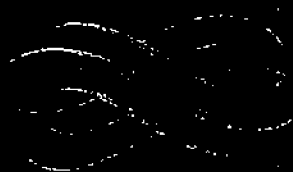

Baskıyı durdurun!

Ölüm geçen milenyumda mı kaldı?

Bu kitaba gerek var mı?

Daha önemlisi, gerek yoksa paramı iade ederler mi?

Ölmeyerek Ölümsüzlük

Seni bilemiyoruz, Daryl ama biz, tüm bu ölüm meselesinin geçmişte kalma umuduna karşı umutla doluyuz. Bu konuda Woody Allen'la aynı kafadayız: *"Ölümsüzlüğe eserlerimle erişmek istemiyorum ben. Ölmeyerek erişmek istiyorum."*

Reenkarnasyonun veya tüliden kanatlarla Cennet'te uçuşmanın gerekmediği bir dünya hayal et. Öte tarafla, ölümden sonra ilgilili gidilecek yerler katalogu çöpe. Ölmek yerine ebediyen burada, New Jersey'de insan olarak yaşayacaksın.

Sonsuz yaşam, pek çok çekici yanları arasında aşinalığı da sunar: bildiğin şeydir bu. İşin aslı, bildiğin her şeydir. Futbol takımına duyduğun sevdaya ve semtin en iyi pizzacısı gibi bilgilerine, yani seni sen yapan her şeye tutunabilirsin. Ölümsüzlük için diğer tüm dünya-dışı seçenekler bir inanç sıçraması ve köklü dönüşüm gerektirir (Köklü adres ve gardırop değişikliklerini hiç saymıyoruz).

Kandırmaca oynuyorsunuz benle, değil mi?

Hayır, Daryl. Yakın döneme kadar biyolojik ölümsüzlük sadece çocukluk düşlerinde ve bilim kurgu romanlarındaydı. Ama yakın dönemde hücre biyolojisi ve yapay zekâ alanlarında yapılan keşifler ortaya kendilerine Biyolojik Ölümsüzlükçüler diyen ciddi biliminsanları çıkardı. Bu araştırmacılar klonlama ve kök hücre tedavileri gibi konulardaki atılımların kazara-olmayan tüm ölüm nedenlerini ortadan kaldıracılabileceğini öne sürüyorlar. Bir de söz konusu atılımların gerçekleşmesini beklerken dondurulmayı öneren Kriyobiolojik Saklanma Ölümsüzlükçüleri var. Bunların üstüne bir de insan sinir sisteminin sayısallaştırılmasını ölümsüzlüğün anahtarı gören Siber Ölümsüzlükçüler var. Bu insanlar çok uzak olmayan bir gelecekte kendilerinin ve yaptıklarının insanlara aşağı yukarı bugünküne yakın bir ebedi var oluş sunma olasılığının yüksekliğinden bahsediyorlar. İnsanın, özellikle de filozofun aklı biraz karıncalanıyor tabii.

Bir kere akla yepyeni bir etik sorunlar dizisi düşüveriyor. Bu gezegende tüm ölümsüzlere yetecek yer var mı? Sonsuz ömür doğal mı? Kutsal mı? Arzulanı bir şey mi? Çekilir mi? Sıkar mı? Uzun vadeli bonolar için ne anlam ifade eder? Peki ya, uzun süreli ilişkiler için? Madem onca zaman var, evlenmeden önce birkaç bin yıl beklemek gerekmez mi?

Son soru bir başka sorunu doğuruyor:

Sean ve Bridget kırk yıldır birlikte. Derken bir gün Sean, “Belki de evlenmeliyiz,” der.

Bridget şaşarak yanıtlar: “Bu yaşta kim alır bizi ayol?”

Biliminsanlarının bugünlerde büyük üniversitelerde yaptığı

klon-ölümsüzlüğü, kriyo-ölümsüzlük ve siber-ölümsüzlük araştırmalarına baktığımızda bazı metafizik ve epistemolojik sorular da ortaya çıkıyor. Sadece buzu çözülmüş bir beyinsem ben hâlâ ben miyim? Peki ya tümüyle yeniden üretilmiş kök hücrelerden yapılmışsam? Ya sadece bir mikroçip olarak varsam? Benden dört tane olursa hangisi gerçek ben olur? Sanal sekste prezervatif gerekecek mi?

Hiç ölmeden yaşama meselesine daha derinlemesine girmeden önce bir düşünelim: Ebediyet ne kadar sürer? Görüş almak üzere bir kez daha Profesör Allen'a dönüyoruz: *"Ebediyet çok uzundur. Özellikle sona yaklaşıldığında."* Woody'nin demek istediği, ebediyette ne zaman sonalaşırsanız, varış çizgisini geriye çekecekleridir.

Orta yaşlı adam, annesinin cenazesinin ardından etrafı toplayıp düzenlemek için evine gelir ve tavan arasında eski bir sandık bulur. Sandığı açtığında karşısına babasının II. Dünya Savaşı'nda giydiği üniforma çıkar. Adam üniformayı giyer. Biraz sıkılmaktadır. Tam çıkaracakken elini cebine atar ve bir kâğıt parçası bulur. Bu, 1942 tarihli bir kundura tamir fişidir. İnanamaz. Neredeyse yetmiş yıldır tamirden alınmamış bir ayakkabı söz konusudur.

Adam fişi alıp adrese gittiğinde kunduracı dükkânının hâlâ yerli yerinde durduğunu görür. İçeri girer ve tezgâhtaki yaşlı kunduracıya babasının cebinde bulduğu fişi anlatır. Yaşlı kunduracı yetmiş yıldır bu dükkânın sahibi olduğunu söyler ve fişi alıp adama beklemesini söyleyerek dükkânın arka tarafında gözden kaybolur.

On dakika sonra yaşlı kunduracı gelir, fişi adama uzatır. "Tamam, ayakkabılar burada," der, "haftaya Salı hazır olurlar."

HİPOKRAT

Ölümü önlemek temelde doktorların hedefi olduğundan, ölümü *ebediyen* önlemek tıbbi bakış açısından Hipokrat protokollerinin bir uzantısıdır. Karşınıza geçip, “Damar tıkanıklığınızı hallettik; bu yüzden başka bir nedenle öleceğinizi söylemekten mutluluk duyuyorum,” diyecek doktora ender rastlarız. Tam tersine, her daim tıbbın başat ölüm nedenlerini —kalp krizleri, beyin kanamaları, kanser— yok etmeye yönelik şanlı hedefi hakkında bir sürü şey okuruz ama bu yazılarda öldürücülük listesinde boşalan üst sıraları almayı bekleyen diğer hastalıklardan hiç bahsedilmez. Doktorları ölümsüzlükçülermiş gibi, yakalanılabilecek her hastalığı tedavi edebileceklermiş gibi *davrandıran* budur.

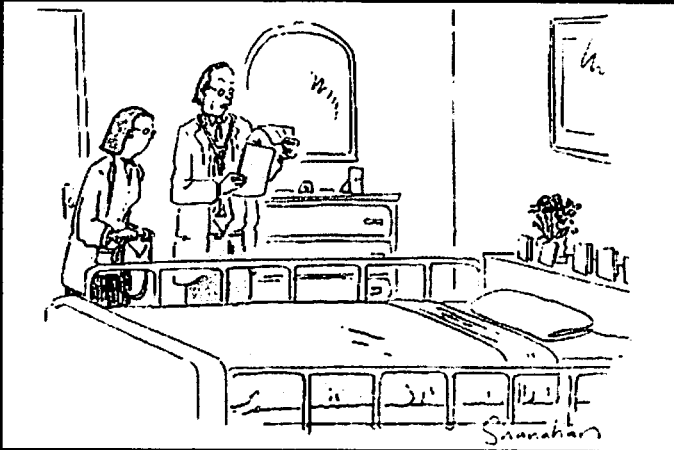
EN ÇOK DOĞUM GÜNÜ BİRİKTİREREK ÖLEN KAZANIR

Uzun süre yaşamak her zaman kısa süre yaşamaktan eğlenceli görünür çünkü bir kere en başta, eh, daha fazla yaşam —gözde zaman geçirme biçimimiz— söz konusudur.

Fakat *yuppieler** altmışlarına varınca uzun süre yaşamaya bir katma değer eklendi: artık uzun süre yaşamak, büyük bir iş kapmak ya da romanınızın haklarını satmak veya Angelina Jolie’yi baştan çıkarmak türünden büyük başarı kabul edilmeye başlandı. Michael Kinsley’nin Parkinson tanısı konmasından sonra kazandığı iç-görüler hakkında

*Genç Kentli Profesyonel” anlamındaki “Young Urban Professional” teriminin baş harflerinden doğmuş, 1980’li yıllarda orta-üst sınıf mensuplarını tanımlamada kullanılmaya başlanmış kısaltma.

DOKTORLAR ASLA ÖLECEKSİNİZ DEMEZ

"Haberler iyi hanımefendi: Ne var ne yok, hepsini hallettik."

New York Times'a yazdığı "Benimki Seninkinden Uzun" başlıklı denemesinde belirttiği gibi, rekabetçi uzun yaşama yarışı bu girişimci işadamları tayfası arasında "son büyük yarışma" konumunu aldı. Kinsley şöyle yazmıştı: Yaşam ve şansın insana verebileceği tüm hediyeler —para, görünüş, aşk, güç— arasında insanların en böbürlendikleri şey, görüldüğü kadarıyla ömür uzunluğu. Hatta sanki doksanına kadar yaşamak iyi genlerden veya bir kamyonun altında kalmamaktan ziyade sıkı çalışma veya dua etmeye bağlıymış gibi, uzun ömrün genellikle bir tür erdem olduğunu bile iddia ediyorlar.

Tabii bu yarışmanın doğasında bir paradoks var: Bitiş Çizgisine en son varan kişiyi kendi yaş grubundan alkışlayacak kimse kalmayacak.

Komedyen Steven Wright, bu lifli yiyecek uzun yaşamaya uğraşan tayfayı şu gözlemiyle vuruyor: "İçki içmeyen veya uyuşturucu kullanmayan insanlara üzülüyorum. Çünkü günün birinde hastanede ölüm seçimine düşecekler ve nedenini hiç bilemeyecekler."

İLKSEL ÇORBA KAYNIYOR

Evrimsel mikrobiyolojinin bakış açısından sınırsız ömür, ilksel çorba* içinde yürümek kadar bildik bir şeydir. Eşey hücre öncüllerimiz, yani yumurtalarımızı ve spermimizi üreten hücrelerin kaynağı bu çorbadır ve ilksel hücresel malzemeyi hâlâ içimizde taşıyoruz. Bu yüzden mikrobiyologlar bedenlerimizin en azından bazı parçalarının ölümsüz olduğunu öne sürebilirler. Bunun verdiği noktaysa tohum hattımızı sonsuz ölçüde yeniden üretme kapasitesi taşıdığımızdır. Tabii bu ebediyen yaşayan tek bir kar-

*Hayatın ortaya çıkışına dair teorilerde ilk canlı mikroorganizmaların kaynağı olduğu öne sürülen sıvı kütesi.

maşık organizma olmakla aynı şey değildir; ama eh, yine de doğru yönde atılmış bir adımdır sonuçta.

Evrimsel açıdan konuşursak, görünüşe göre biz insanların yanlış saptığı yer, üreme tarzımız, yani şu eril/dişiş, sperm/yumurta konusudur. Tek hücreli organizmalar bedenlerini biyolojik açıdan birbirinin tıpa tıp aynısı iki parçaya bölerek ürerler. Bu üretimsel bölünmenin ardından ortaya iki bebek tek hücre çıkar. Özgün hücre artık yaşlanmak üzere ortada değildir; bu yüzden bu türlerin biyolojik ölümsüzlüğe sahip olduklarını söylemek gayet makuldür. Seksten yoksun bir seks yaşamı için fena bir durum değildir ancak bu tek hücreli tayfanın dans derslerini ve sessiz sinema turnuvalarını kaçıracığı açıktır. Öte yandan buradaki nokta, iki-cinsiyetli üreme sistemine evrimleşmemizle bu ilksel ölümsüzlük biçimini yitirdiğimizdir. *Kadınlarla ebediyen yaşamak mümkün değil ama kadınsız da ebediyen yaşamak mümkün değil.*

ÖLÜMSÜZLÜK DOKTORU GELDİ

Bugün piyasada çeşitli ölümsüzlük terapileri var ve çoğu makul görünen teorik modellere sahip hatta bazılarında umut veren araştırmalar yapılıyor.

Mesela *kök hücre değiştirme tedavisi*, farklılaşmamış hücrelerden (kök hücreler) üretilmiş beden parçalarını hasta veya ölü parçaların yerine koymaya dayanan bir yenileyici tıp uygulamasıdır. Çoğu hücrenin belirli işlevleri —deri hücreleri veya beyin hücreleri gibi— vardır; bu yüzden ilgili işlevlerini (farklılaşarak) kazanan hücreler başka bir işlev yapamazlar. Ama kök hücreler henüz farklılaşmadıkları için, doğru talimatlarla “programlanarak”

bedende herhangi bir işlevde kullanılabilecek hücrelere dönüştürülebilirler.

Kök hücre tedavisi kan sorunu yaşayan hastalara kan üretici hücreler sağlayarak şimdiden başarısını göstermiştir. Günümüzde omurilik ve kısmi beyin yenileme gibi başka hücre yenileme çalışmaları devam etmektedir. Planlar arasında, bedene yerleştirildikten sonra hasar görmüş veya ölü kısımları anında yenileyebilecek bir “totipotent” hücre üretimi de vardır.

Tüm bunlar nasıl ölümsüzlükle sonuçlanabilir? Bunu anlamak için zaman içinde tüm parçaları değiştirilmiş ve bu yüzden yepyeni görünen ama artık içinde hiçbir orijinal parça bulunmayan 1957 model bir araba düşünün. Şimdi, bu araba *olduğunuzu* düşünün. *Nasıl, Daryl? İyi mi? Kendin gibi misin? Umurunda mı peki?* Tabii beden düzenli olarak hücre yenilemektedir ama bir noktaya kadar. Bu noktanın adı Ölüm’dür. Oysa totiptent için durum bu değildir; kendisi ebediyet için iş başındadır.

Buradan *telomeraz tedavisine*, DNA’mızın doğasında bulunan ölüm isteğini düzeltmeye yönelik ölümsüzlük stratejisine geliyoruz. Biliminsanları telomerleri, kromozom uçlarının çözülüp dağılmasını ve birbirine dolanmasını (ki bu durum bir organizmanın genetik bilgisini karıştırır ve kansere ve/veya ölüme yol açar) engelleyen işlevleri yüzünden ayakkabı bağcıklarının ucuna takılan plastik parçalara benzetirler. Ancak bu işlevin çok kötü yanı vardır: her hücre bölünmesinde telomerlerin boyu kısalır ve fazla kısaltmaları hücrenin sonu demektir. Kısacası telomerler tüm kromozomlarımızda yer alan saatli bombalardır. Genetik mühendislik şirketi Geron’daki zeki elemanları telomerlerimize daha fazla

*(Tıp) Her tarafa gelişebilen.

nasıl telos konabileceğini araştırmaya iten budur.

1997 yılında Geron çalışanları, kromozomun ucundaki “yaşlanma saatini” terse çeviren telomeraz adlı bir proteini kodlayan bir gen keşfettiler. Şimdilik sadece, zengin ve çeşitlilik sahibi bir yaşam fırsatının son derece sınırlı olduğu deney kaplarında başarı kaydetmiş durumdalar. Geron çalışanları telomeraz tedavisinin gelecekte yaşlanmayı tümüyle durduracağını tahmin emektedir. Ama bilimsanlarının çoğunluğu yaşlanmanın *terse çevrilemeyeceği* görüşünde. Eğer aşağıdaki fıkrada rol alan Malcolm gibi yetmiş beş yaşınızdaysanız bunu unutmamakta fayda var:

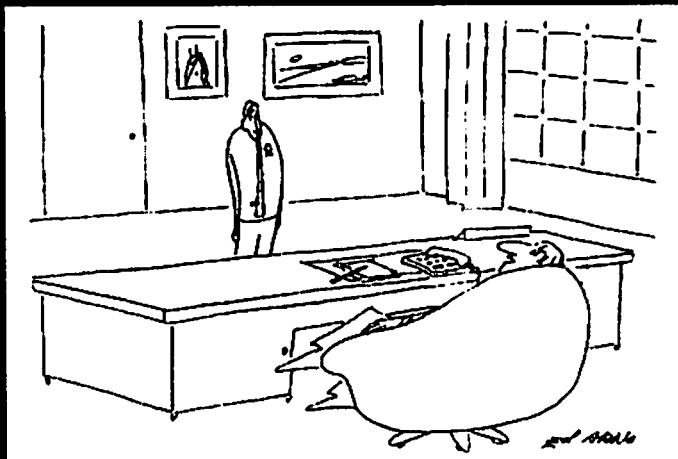
Malcolm yürüyüş yaparken gözü su kanalındaki bir kurbağaya takılır. Kurbağa aynı anda, “Hey, ihtiyar,” der, “beni öpersen güzellere güzeli bir prensese dönüşürüm. Her gece sabahlara kadar sevişiriz!”

Malcolm eğilir, kurbağayı alır ve cebine koyup yürümeye devam eder.

“Hey,” der kurbağa, “dediklerimi anlamadın galiba. Beni öpersen, diyorum, güzellere güzeli bir prensese dönüşürüm ve her gece sabahlara kadar sevişiriz.”

“Duydum dediğini,” der Malcolm. “Ama bu yaşımda konuşan bir kurbağamın olmasını tercih ediyorum.”

Yaşamı uzatmaya yönelik bir diğer biyoteknolojik stratejiyse uzay çağına yakışır adıyla *nano robot*lardır. Bunlar, boyları 0,1 ila 10 mikrometre (bedenin moleküler bileşenlerinin ölçüleri) arasında değişen aletlerdir. Kök hücre yenilemesiyle benzer bir yolla iş gören nano robotlar moleküler seviyede arama-tamir etme görevleri için bedene zerk edilebilmektedirler. Kısacası, ölümsüzlük

"Közvurmadın. Sadece işler düzelene kadar seni döndürüyorum."

doktoru gelmekle kalmamakta, içinize girmektedir. Nano robotlarla uğraşan biliminsanları önümüzdeki yirmi ilâ otuz yıl içinde işler modelleri geliştirebileceklerine inanıyorlar. O zaman dek yaşamayı beklemiyorsanız dert etmeyin: kriyonik tedavi köşede bekliyor.

Kriyojeni, Labrador'da kürk ticareti yaparken Eskimoların daha sonra tüketmek üzere yiyeceklerini dondurduklarını görüp milyonlarca dolar getiren fikri yakalayan, Dondurulmuş Gıdacılığın Babası Clarence Birdseye kadar soğuk bir konudur. Clarence, çözündürülmüş yunustan ilk lokmasını aldığı anda, mmmm demiştir.

Tamam, Birdseye elbette kriyojeniyi icat etmedi ama keşfettiği ilke dünyanın tüm laboratuvarlarındaki dondurucularda varlığını sürdürüyor. Kriyonik saklama, hücrelerin veya tüm dokunun sıfırın altındaki ısılarda, yani hücre ölümüne yol açanlar dâhil tüm biyolojik faaliyetlerin durduğu sıcaklıkta saklanmasıdır.

Günümüzde sperm, yumurta ve ceninlerin daha ileride kullanılmak üzere dondurulması sıradan uygulamalardır. Öyleyse neden gelecekte, mesela bedeni tehdit eden hastalıklara çare bulunduğu bir zamanda çözülmek üzere bütûn beden dondurulmasın?

Eh, bir kere işin içine ileride canlandırmak üzere bedeni dondurmanın en iyi şekilde beden henüz canlıyken yapılması gerçeğinden kaynaklanan sorunlar giriyor. En uygun dondurulma anınızda müthiş bir aşk yaşıyor veya müthiş para getirecek bir iş bağlıyor olmanız bu durumu sorunlu kılıyor. Bugüne dek tam veya kısmi (mesela beyin) dondurulmayı seçenler hep ölümden hemen sonra dondurulma yolunu yeğlemişlerdir. Biz bunu güven eksikliğinden kaynaklanan bir seçim olarak görüyoruz.

Kriyojenik yolun bir diğer sorunuysa inançla ilgilidir. Yani gelecekte günün birinde bir insanın —muhtemelen sizi hiç tanıma-

yan birisinin— sizi çözmek ve derdinize deva bulmak isteyecek ölçüde zaman harcamaya değer göreceğine inanmak sorunudur. Bu kişiyi size yardıma ne teşvik edebilir? Belki avukatlar, zamanı geldiğinde sizi çözecek kişiye yönelik uzun vadeli bir takım kontratlar hazırlayabilir. Ama buna güvenilebilir mi, orası belli değildir. Dondurulmamış insanlar değişirler, malum.

Adam müchiş kelime bilgisine sahip, son derece pahalı bir papağan satın alır. Papağan eve gidene kadar Shakspeare'den, Dylan Thomas'tan alıntılar yapar. Ancak eve girer girmez, "Ulan #@&*! Sen bu #@%# yere ev mi diyorsun?" diye başlar ve sürekli söyler. Adam papağana yapma etme dedikçe beriki soluksuz küfür sıralar. Sonunda, "Tamam," der adam, "ağzını düzeltene kadar dondurucuda kalacaksın!" Ve buzdolabının dondurucusunu açtığı gibi papağanı içine tıkip kapağı kapatır. Papağan bir süre daha sövmeye devam eder ancak çok geçmeden sesi kesilir. Adam kapağı açar.

Papağan derhal adamın omzuna sıçrar ve "Çok özür diliyorum, sahip, lütfen beni bağışla," der. "Yalnız merak ettim; tavuğun suçu neydi?"

TIRPANCININ İŞSİZLİK SORUNU VE DİĞER MESELELER

Dünyevi ölümsüzlük olasılığıyla ortaya çıkan dünyevi sorunlar arasında Uygulamalı Etik'in yeni ortaya çıkan alt-dalı Çevre-bilimsel Etik'in de bir sorusu var: *Bu kadar ölümsüzü nereden sokacağız?* Artan nüfusa karşı kaynakların kıtlığı derdiyle boğuşan bir dünyada, temel nüfus planlamamız —Tırpancı Beyefen-

di— emekliye ayrılırsa ne yapacağız?

Bariz çözüm, diğer taraftan kısıntıya gitmektir. Yani eski bedenlere yer açmak için yeni beden üretimini azaltmak, hatta sıfırlamaktır.

İngiliz dilinin en büyük siyasi taşlamacısı Jonathan Swift nüfus patlamasına yönelik çözüm önerisini 1729 tarihli *İrlanda'da Yoksul Halkın Çocuklarının Ailelerine ve Ülkelere Yük Olmasını Engellemek ve Bu Çocukları Topluma Yararlı Kılmak İçin Mûtevazı Bir Öneri* başlıklı denemesinde sunmuştur. Özetle Swift, kendi alaycı tarzıyla, İrlandalıların ekonomik sefaletten çocuklarını zenginlere yiyecek olarak satmalarıyla kurtulacağını söyler. Eh, bu da bir yol tabii.

Reformcu Yahudilikse bir Yomm Kippur (Kefaret Günü) ayınınde okunan şu pasajla üretimsiz-ölümsüzlük çözümüne daha doğrudan saldırmıştır:

Bir haberci bize ölümün ortadan kaldırılması teklifiyle gelse ancak tek şartın doğumların durdurulması olduğunu söylese; işbu nesle sonsuza dek yaşama şansı verilse ama bir daha asla bir çocuğun doğmayacağı, gençlik, yeni umutlar, yeni insanlar, yeni fikirler, yeni başarıların olmayacağı, hep kendilerinin olacağı ve başka hiç kimse-nin olmayacağı söylense, bu teklife verilecek yanıtta tereddüt edilebilir miydi?

Tabii, biyolojik ölümsüzlük tümüyle gerçekçi olsaydı bile, herkesin erişimine açık olacağı fikri tümüyle olabilirlikten uzak olurdu. Bugün dünya nüfusunun büyük bölümü temel tıbbi bakıma bile erişememekte veya masrafını karşılayamamaktadır. Bu nedenle ara-tara-tamir-et görevi üstlenecek nano robotların herkese

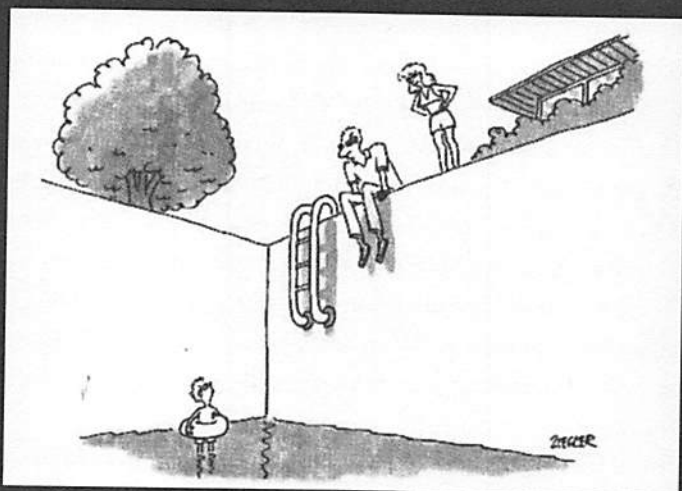
hizmet edeceği görüşü inanırlıktan uzaktır. Warren Buffett, Bill Gates ve Tiger Woods gibi Ebedi Varoluş türü pahalı hobilere para harcayabilecek tiplerin nano robotlarla veya telomeraz tedavisiyle haşır neşir olma olasılıkları çok daha yüksektir.

Haksızlık mı? Evet, öyle. Gücü Yetenin Hayatta Kalması kavramına yepyeni bir anlam katılıyor: Gücü Yetenin Ebediyen Hayatta Kalması.

ŞİMDİ BANA KAYBOLAN ÇAĞLARIMI VERSELER

Fenomenoloji ile psikoloji arasında uzanan muğlak sınırdaki ölümsüzlüğün insanlığımızı nasıl değiştireceği soruları yatıyor. Gerçekten istiyor muyuz bu değişimleri?

Diyelim ki nano robotlar ölümlü kabuğunuzda ne var ne yok tamir ediyorlar ve normal aşınma süreci artık Büyük Uyku'yla sonuçlanmıyor. Ama bu çalışkan miniklerin de sınırları var: mesele bir apartmanın otuzuncu katından üstünüze bir piyano düşse ya da Thelma ve Louise'in uçuşuna sürdükleri arabaya binseniz, bu arkadaşların elinden hiçbir şey gelmeyecektir. Artık ölmenin tek yolu bu tür bir facia... Artık mesele şimdi veya sonra öleceğiniz değil, *ölüp ölmeyeceğiniz*. Artık risk daha, *çok daha* büyük: bu yeni düzende tümüyle riskten uzak, mesela yeraltında bir bomba sığınagında yaşamaya meyletmez miyiz acaba?

"Temkinli olmak daha iyi, evlât."

TAK ETTİ CANIMA

Can sıkıntısı —Fransız Varoluşçuların bolca omuz silkme ve iç çekiş eşliğinde yaşanan sıkıntıya verdiği ad— sorunu, ebedi yaşam fikriyle —her gün aynı kahveye takılmak gibi— birlikte yepyeni bir boyut kazanır. Yirminci yüzyıldan Cambridge’li ahlakçı filozof Sir Bernard Williams, “Makropoulos Vakası: Ölümsüzlüğün Bıktırıcılığı Üzerine Düşünceler” adlı denemesinde yaşamın ilgi çekiciliğini sürdürebilmesi için ölümün gerekliliğini öne sürer. Williams’ın referans noktası Çek yazar Karel Çapek’in, başkarakterine bir simya iksiriyle olağandışı uzunlukta (342 yıl ve devam etmektedir) bir ömür verildiği *Makropoulos Vakası* adlı oyununu ve Çek besteci Leos Janaček’in bu oyundan yarattığı operadır. Oyunun sonunda başkarakter daha fazla yaşamak için iksir almayı reddeder çünkü sonsuz yaşamın sadece sonsuz miskinliğe yol açtığını fark etmiştir. Williams şöyle yazar: “Kahramanın bitmek bilmeyen yaşamı bir sıkıntı, bir kayıtsızlık ve bir soğukluk haline bürünür. Hiçbir şeyin zevki kalmaz.”

Nasıl yani? Williams bir insanın belli sayıda yıl yaşadıktan sonra (buradaki sayı bireyden bireye değişiyor görünmektedir) yeni deneyimler yaşama kapasitesinin bittiğine inanıyor. Yani, klasik “ben yaptım bunları vaktinde” sorunu söz konusudur. *Ipso facto*, şahıs ölümüne sıkılacaktır. Yaşamın iyisi, der Williams, tekrar ve sıkıcılık devreye tamamen girmeden bitendir.

Tabii, komedyen Emo Phillips gibi, sonsuz tekrarın zamanla kazanılan bir zevk olduğunu öne sürenler de var:

“Bir arkadaşım bana bir Philip Glass* plağı verdi. Üstünde bir

*Philip Glass (d. 1937) Amerikalı minimalist besteci. Glass kendisini, “tek-rarlayan yapılarla müzik yapan” besteci olarak tanımlamaktadır.

çizik olduğunu ancak beş saat boyunca dinledikten sonra fark edebildim.”

On dokuzuncu yüzyıl Alman filozofu Friedrich Nietzsche sınıt sorununu Ebedi Tekerrür kavrayışıyla yepyeni bir seviyeye taşımıştır. Freddy'ye göre ebedi yazgının beyhudeliğinin en iyi simgesi tarihin kendini sürekli tekrar etmesidir. Woody Allen ise bu fikrin bir ebedi Oy! nidasını hak ettiğı görüşündedir. Şöyle diyor Profesör Allen: *“Nietzsche yaşadığımız hayatı sonsuza dek aynısıyla tekrar yaşayacağımızı söylüyor. Aman ne güzel! Buz pateni sahasında yine kıçüstü düşeceğim demek.”*

Bir daha düşünün, diyor Bay N. Ebedi tekerrürün sizi alt etmesine izin vermeyin, aşın onu! Nietzsche'nin Üst-insanın kahramanlığı, güç istencini bu beyhudeliğe rağmen ortaya çıkartabilmesidir. Nietzscheci kahraman Süpermen* için kolay! Peki ya Lois Lane ve Jimmy Olsen** gibi sıradan insanlar ne yapacak? Seni ve bizi ise hiç saymıyoruz Daryl. Bizler ne yapacağız? Bizler için ebedi tekerrür daha çok *Groundhog Day**** gibidir. Söz konusu filmin aşağıdaki derin anlamlı diyalogu pek çok sinema izleyicisini ürpertmiştir:

Bill Murray: “Her gün aynı olsa ve yaptığın hiçbir şey fark etmese ne yapardın?”

Bar müdavimi: “Hayatım aşağı yukarı öyle zaten.”

*Nietzsche'nin üst-insan kavramı “Übermensch”in İngilizce karşılığı “Superman”dır (veya Overman).

**Süpermen çizgi romanındaki karakterler.

***Ülkemizde “Bugün aslında dündü” adıyla gösterilmiş 1993 yapımı film.

EYLÜL'DEKİ O GÜNÜ HATIRLAMAYI DENE

1998 tarihli Japon filmi *Yaşamdan Sonra*, Nietzsche'nin ebedi tekerrür fikrine yepyeni ve şaşırtıcı ölçüde düşündürücü bir yorum getirdi. Filmde yeni ölmüş insanlar iç sıkıcı bir binaya alınıyor ve burada sosyal hizmet görevlileri bu ölümlere en değer verdikleri anıyı seçmek için üç gün sürelerinin olduğunu bildiriyordu. Seçilecek anı, ölen kişinin ebediyen yaşayacağı tek şey olacaktı. Geleceği etkileyecek kararın böylesi!

Kurgu ilk bakışta Hollywood işi "yüksek konsept" çalışmalarını andırır da bu yönetmen Hirokazu Koreeda'nın ellerinde *yaşamın anlamı* üzerine derin bir araştırmaya dönüşüyordu.

Tüm yaşamımın en simgesel anısını mı seçmeliyim? En dramatik anımı mı? En şiddetlisini mi? (Yaşlı erkeklerin çoğu önce en ateşli cinsel deneyimlerini seçiyor ama biraz düşününce ebedi orgazmın bir takım nüanslardan yoksun olacağını fark ediyorlardı.)

Filmde bir genç kız Disneyland'de geçirdiği bir günü yeniden yaşamak istiyor ancak bir görevlinin o gün aynı seçimi otuz kişinin daha yaptığını kibarca söylemesi üzerine fikrini değiştiriyordu. Çok çekmiş orta yaşlı bir adam okulun yaz tatiline girmesinden önceki bir günde tramvayda yüzünü okşayan meltemi, yaşlı bir kadınsa kırmızı giysisi içinde ağabeyinin bir arkadaşıyla dans ettiği günü seçiyordu. Seçimler pek bayağı görünse de, seçimlere uzanan düşünme süreçleri çok etkiliydi.

TÜMÜYLE FARKLI BİR ŞEYİN ZAMANI

Can sıkıntısı ne derece sıkıcı olursa olsun, sayısız deneyim yaşama olasılığını bir kenara bırakmaya hazır değiliz. Bunlar ne kadar tekrar olurlarsa olsunlar. Bu tüm deneyimlerin ebediyen yok olmasından daha iyi geliyor kulağa.

Bu daha fazla deneyime yönelik ebedi arzuya köktenci bir çözüm için birden fazla yaşamı kendininkine sığdırabilmesiyle tanınan Viyanalı çok yönlü bilimsanısı Manfred Clynes'a dönüyoruz. Clynes bir nörofizyolog, bir mucit ve bir konser piyanisti olarak nam salmıştır. Onun için ömrümüze “zaman” eklemekten yaşamı sonsuza dek uzatma stratejisi konusunda sözü Dr. Clynes'a vermek gerek.

Clynes ömrümüzü en sona saniyeler ekleyerek değil, *zaman-bilinçliliğimizi* her saniyede daha fazla “an” bulunduracak şekilde hızlandırarak uzatabileceğimizi öne sürüyor. Bilgisayarların bir “bilgi işleme hızlarının” bulunduğunu ve teorik anlamda bu hızın sonsuz artırılabilceğini, dolayısıyla bizim de bir gün nano teknoloji veya piko teknoloji kullanan bir hızlandırma düzenlemesini, bir genişleyen zaman bilinçliliğini başarabileceğimizi söylüyor. Düşünmek, mesela alıştığımızdan 10.000 kat hızlı olabilir, diyor ve soruyor: Peki, o zaman ne olur? Bir yıl 10.000 yıl sürer. Mevsimler 2.500 yılda bir değişir. Yaşlanma, bildiğimiz haliyle ortadan kalkar.

Tabii insan, bu süper-hızlı otoyolda yaşamın neye benzeyeceğini merak ediyor. Hızlı okuma kursuna gidip şunu anlatan adamınki gibi mi olur acaba? “*Moby Dick*’i baştan sona tam yirmi beş dakikada okudum! Bir balinadan bahsediliyordu kitapta.”

Yoksa kitaptan aldığımız haz da mı hızlanacak, Doktor C.?

Peki, o ne demek oluyor?

A, Daryl, bu hanımefendi eşin mi? Buyurun, bir şey mi soracağınız?

Hızlandırılmış zaman bilinçliliğinin ön sevişmeye etkisi nedir?

Ehm... Bu konuyu Daryl'le baş başa tartışsanız...

Biz bu arada Manfred'in "beşibiryerde" yaşamına dönelim. Çizdiği resimde anlamın yeri nedir peki?

David Ives'in on-dakikalık oyunu *Zaman Uçuyor*'da Horace ve May adlı iki kelebek ilk görüşte birbirilerine tutulurlar. "Bu sabah doğdum." "Ben de." İlk buluşmalarında doğayı gözlerler ve sadece bir gün yaşayacaklarını öğrenirler. Yaşamlarının yarısı geçmiştir bile! Şaşkınlık ve panikle geçen ilk birkaç dakikanın ardından ellerinde kalanı en iyi şekilde değerlendirmeye ve şık zaman geçirip mutlu bir son umarak Paris'e uçmaya karar verirler. Öyle de yaparlar.

Horace ve May kısacık hayatlarında anlamı "sonun" fakında olmalarına rağmen —veya belki o yüzden— bulmuşlardır. Hızlandırılmış-yaşamın yardımıyla hayatları daha zengin olur muydu peki? Aynı zaman aralığına Londra ile Paris'i sıkıştırabilirlerdi? Ya, Londra, Paris ve Rio? Tamam, Las Vegas'ı da katalım teklife. Yalnız Céline Dion'a bilet bulamazsanız karışmayız.

Ya da uyumadığı zamanların yüzde doksanını lotus pozisyonunda oturup zihnini Kozmos'un Birliği'yle iletişime geçmek dışında tüm düşüncelerden arındırarak geçiren bir Budist keşişi düşünelim. E, şimdi bu dostumuz için bolca deneyimden söz etmek mümkün değildir. Peki, bu durum, pöh denecek türden bir yaşam geçirdiği anlamına gelir mi?

Clynes ortaya zamanın göreceliği konulu temel fenomenolojik soruyu atmaktadır: Bir adamın (veya bir kaplumbağanın) bir da-

kikalık yaşamı bir başka adamın (veya kaplumbağanın) bir aylık yaşamıysa, hangisinin yaşadığı hayat daha zengindir?

Birkaç kaplumbağa pikniğe gider ve piknik alanına on günde varırlar. Tam yiyecekleri açacakken gazoz açacağını almayı unuttuklarını fark ederler. Bunun üzerine en genç kaplumbağaya gidip getirmesini söylerler. "Gitmem," der genç kaplumbağa. "Ben gider gitmez sandviçleri yersiniz siz." Diğerleri sandviçlere el sürmeyeceklerine söz verince genç kaplumbağa gider. On gün geçer. Yirmi gün, derken otuz gün geçer ve sonunda öyle acıkırlar ki sandviçleri yemeye karar verirler. Daha ilk lokmaları ısırdıkları andaysa genç kaplumbağa bir kayanın ardından fırlar ve "Ya?" der, "işte bu yüzden gitmiyorum işte!"

GELSİN KLONLAR

Hızlandırılmış yaşamı yoğun emek isteyen bir şey olarak görüyorsanız siz de ölmeyerek ölümsüzlüğe erişmenin, tümüyle cinsiyetsiz ama en seksi tekniğini seçin: *Kendinizi klonlatın*. Hem sadece kendinizi klonlatmakla kalmayın, kendinizi çok genç bir kişi olarak klonlatın. Aynı yaşa geldiğinizde tekrar klonlatın. Sonra yine... *Sonsuza dek*.

Ölümsüz insan yaratmaya yönelik tüm teknolojik çabalar arasında sadece insan klonlama kısa vadede olabilecek bir şey gibi görünüyor. Aslında, kimse bahsetmese bile (çünkü yasalara aykırı) bugün çoktan yapılmaya başlanmış bile olabilir. Bedensel hücre çekirdek aktarımı adıyla bilinen bu teknik koyun Dolly'yi yaratmıştır (Dolly'nin kendi kendine "Her gün birbirinin aynı san-

ki” diye söylendiğine dair dedikodular asılsızdır).

Klonlama şöyledir: sitoplazma (çekirdekle hücre zarı arasındaki madde) verici yumurta hücresinden alınır, ardından klonlanacak genetik materyale sahip bir başka hücre orijinal yumurta hücresiyle birleştirilir. İşte bu kadar! Orijinalin bire bir kopyası hazırır.

İnsan klonlamanın olabilirliğinden emin olmamızın nedenlerinden birisi, doğada zaten sıklıkla gerçekleşmesidir. Buna “tek yumurta ikizi” denir. Tek yumurta ikizleri, döllenmiş bir yumurtanın iki hücre kütesine ayrılıp aynı DNA’ya sahip iki kişiyi yaratmasıyla ortaya çıkarlar. Tek yumurta ikizlerini ayrı yumurta ikizleriyle (ayrı döllenmiş ama aynı anda rahme düşen iki ayrı yumurtadan doğanlar) sadece, ikiz yegenleri sorulduğunda, “Biri tek yumurta ikizi ama diğeri aileden kimseye benzemiyor,” yanıtını veren Merle Haggard* gibileri karıştırmaktadır.

KLONLANMAYA DEĞMEYECEK FIKRALAR

İnsan klonlama konusunda en az uzaylılarla seks konusunda olduğu kadar kötü fıkra üretilmiştir. Ama arada hoşları da yok değildir:

İnsan klonlama, davranış kontrolü, genetik mühendisliği, birinin kafasını kesip başkasına takma, bilgisayar şairliği ve ya-

*Merle Haggard (d. 1937) Amerikalı Country müzik sanatçısı.

saklanmamış plastik çiçek yetiştiriciliğiyle birlikte Bilim'in en endişelenilecek yanlarından biridir.

—müteveffa tıp araştırmacısı ve yazar Lewis Thomas

Fakat acaba klonlama, orijinalin kusursuz bir kopyasını yaratmakta mıdır? Doğal bir tek yumurta ikizine sorun: Tıpatıp DNA kopyası olan ikiziyle aynı kişi olmadığını söyleyecektir. Nedeni basittir: kardeşinden farklı deneyimler yaşamış ve yaşamaktadır. Kişiliğinin gelişimini farklı şeyler etkilemiştir. Anıları, referans noktaları farklıdır. Farklı bağlantılar kurmuş, farklı anlamlar bulmuştur. Gelişimsel psikolojide bu durum, tıpkı ikizlerinin birine John, diğerine Kontrol adını koyan gelişimsel psikolog çift vakasındaki olduğu gibi malum genetik-çevre tartışmasının araştırılması için büyüleyici bir deneysel model sunmaktadır.

Tıpatıp ikizler ne kadar tıpatıptır peki? Fazla değil. Hele dıştan bir gözlemcinin birisini diğerinden ayıramadığı kritik durumlarda:

Adam tıpatıp ikiz kız kardeşlerden biriyle evlenir. Ama daha bir yıl geçmeden boşanmak için mahkemeye başvurur.

“Peki,” der yargıç, “şimdi lütfen mahkemeye neden boşanmak istediğinizi anlatınız.”

“Şimdi, sayın yargıç,” der adam, “baldızım bizi ara sıra ziyarette gelirdi ve karımla tıpatıp birbirlerine benzediklerinden bazen karıştırıp yanlışlıkla onunla yatmışım oldu...”

“E, herhalde iki kadın arasında bir takım farklar vardı, değil mi?”

“Kesinlikle, sayın yargıç. Ondan boşanmak istiyorum zaten.”

Bizim konumuz için daha önemli olansa upatıp ikizler arasındaki deneye dayanan farklardır:

İki adam Boston'da bir barda yan yana içmektedir. Bir süre sonra biri, diğerine döner ve "Valla," der, "konuşmalarınıza kulak misafiri oldum ve İrlandalı olduğunuzu düşündüm."

Diğeri gururla, "Evet, aynen öyleyim!" der.

"Ben de!" der diğeri, "Peki, neresindensiniz?"

"Dublin'den elbette!"

"Vay canına! Ben de Dublin'denim. Hangi sokaktan peki?"

"Ufak, sevimli bir yerdi. Eski merkez parkın o taraftaki McCleary Sokağı."

"Dünya ne küçük! Ben de oradanım! Peki, hangi okula gittiniz?"

"Azize Mary."

"İnanmıyorum! Hangi yılda mezun oldunuz?"

"1964."

"Tanrı bize gülümsüyor doğrusu! Bu barda karşılaşmamız inanılır gibi değil. Çok ciddiym. Ben de 1964, Azize Mary mezunlarındanım!"

Tam o sırada bara bir başka müşteri gelir; adamla ilgilenmeye giden barmen bir yandan söylenmektedir: "Uzun bir gece olacak. Murphy ikizleri gene sarhoş oldu."

Biyolojik ölümsüzlüğe ulaşmak için kendinizi klonladığınızda sizinle özdeş bir "kendiliğe" sahip bir kopyayı nasıl yaratacaksınız? Klonunuzun "ben" dediğinin "siz" olmasını nasıl sağlayacaksınız?"

Klon Ölümsüzlükçüleri göre bu kolay bir şey. Tek yapmanız

gereken sinir sisteminizin tüm içeriğini —anılarınızı, duygularınızı, kime oy verdiğinizi, tüm “siz” paketini— klonunuzun sinirsel teçhizatına, “sabit sürücüsüne” *download* etmek! Bu yolla klonunuz sizin adınız söylendiğinde bakacak, sizin güldüklerinizi gülecek, sizin partinize oy verecek ve eşinizle sizin hevesinizle sevişecektir.

Yani karşınızda sinir sistemine sizin sinir sisteminiz aktarılmış kusursuz kopyanız çıkacak. Arka koltukta seks yapmak hakkında fikrini sorduğunuzda sizin vereceğiniz yanıtı verecek. Karnının yanına parmağı bastırdığınızda siz nasıl gıdıklanıyorsanız öyle gıdıklanacak. Tanrı’ya inanıp inanmadığını sorduğunuzda vereceğiniz cevabın aynısını verecek. Kim olduğunu sorduğunuzdaysa, “Ne? Benim adım Daryl Franklin. Esas sen kimsin ulan?” diyecek.

Klonunuz sizinle feci ortak yöne sahip olacak. Aynı refleksler, kanılar, bilgiler, anılar... Sizinle aynı yazılımı ve sizin anılarınızı taşıdığını rahatlıkla söyleyebileceğiz. Peki, o zaman bu klon Daryl’in orijinal Daryl olmadığına dair içimizi kemiren duygu nereden geliyor?

Galiba bunun “kendilik” dediğimiz şeyle ilgisi var - “zihnimizden” hatta “ruhumuzdan” farklı saydığımız bu şeyle. Ve ne tür ölümsüzlük peşinde koşarsak koşalım her şey dönüp dolaşıp bu “kendilik” dediğimiz varlığı her daim koruma isteğimize geliyor. Ebediyet boyunca her şeyden fazla bizle kalmasını isteyeceğimiz şey bu.

İyi de, nedir bu “kendilik” dediğimiz şey?

René Descartes on yedinci yüzyılda her şeyin gerçekliğinden kuşkulananmaya uğraşırken açtı kapıyı. Hatta *İlk Felsefe Üzerine Düşüncelerinde* biz fark etmeden zihinlerimize yapay bir gerçekliği sokuşturuveren bir Kötü Cin hayal edecek kadar ileri gitti.

Descartes kuşku duyma deneyinde gayet iyi gidiyordu. Ama birden kendi kuşkusundan kuşku duyamayacağı gerçeğiyle karşılaştı. Bunun üzerine o ünlü cümlesini kurdu: “Düşünüyorum, öyleyse varım.” Bununla kastettiği şeydu: “Kuşkulanıyorum, öyleyse (bir kuşkucu olarak) varlığımdan kuşkulanamam.”

On dokuzuncu yüzyılın sonuyla yirminci yüzyılın başlarına sayıyoruz: Bu dönemde Alman filozof Edmund Husserl, Descartes'ın diğer deneyimlerin “benim” olarak yaşanabilmesi için bir “Benkendilik” deneyiminin var olması gereğine dair görüşüyle insan deneyimini anlamada yepyeni bir boyutu ortaya çıkardığını fark etti. Böylece Ed içinden daha nelerin çıkabileceğini görebilmek için bu “kendilik deneyimini” incelemeye başladı.

Husserl'in gördüklerinden biri şeydu: Ben bu “kendilik”i öyle kenarda dün geceden kalma pizza parçası misali oturarak değil, deneylerini birbiriyle ilintilendirerek ve onlara tutarlılık ve anlam vererek yaşar. Benim kendiliğim benim deneyimlerine düzenleme getiren “perspektif noktasıydı.” Bizler zamanı, mesela “yaşayan şimdi” olarak deneyimleriz. Bir deneyim olarak zaman ayrık noktalardan oluşan bir düz çizgi veya bir hat üzerinde ilerleyen bir şimdi-noktası değildir. Şimdimiz geçmişe dair anılarımızla gelecek beklentimizin daima birlikte örülmesidir. Biz kendiliğimizi daima zaman içinde bir süreklilik olarak deneyimleriz.

IŞINLA BENİ DR. EINSTEIN

Bugünün en heyecanlı fizik projelerinden “ışınlama” yani *teleportasyon*, nesnelerin veya temel parçacıkların A noktasından B noktasına, uzay içinde hareket etmeden anında taşınabileceğini çoktan kanıtlamıştır. Bugüne kadar “tam” teleportasyon sadece atom ve fotonlarda başarılmıştır. Tam teleportasyon aşağı yukarı bir “kes ve yapıştır” işlemine benzer: Bir foton bir noktadan kesilip alınmakta ve bir başka noktaya yapıştırılmaktadır.

Nasıl, Daryl? Bilgisayarda kestikten sonra yapıştır dediğinde ortaya çıkan metin parçasının tam aynı metin parçası olmadığını mı söylüyorsun? Sadece aynı görünüyorlar mı diyorsun?

Eh, bu konuda haklı olabilirsin. Ama şunu düşün: bilgisayarındaki her iki “metin” de nihayetinde gerçek değildir. Bilgisayarının sistemindeki bir ve sıfırlardan (açık/kapalı değişimleri) ibarettirler. Varış noktasındaki sıfır ve birlerin çıkış noktasındakilerle aynı olmadığını söylemenin anlamı nedir peki? Uzayda sıfırlar ve birler yoktur ki! Bir sıfır ve bir tane bir görürdün, hepsini görmüşsün demektir. Pek dalavereli, değil mi? Neyse, zaten bunları söyleyerek “tam olmayan” teleportasyon kavramına geldin zaten.

“Tam-olmayan” teleportasyon bir nesnenin kodlanmış bilgisini alır ve bir noktadan diğerine yollar. Ardından varış noktasında taşınan bilgi şablon olarak kullanılarak nesne yenisinden inşa edilir. “Kes ve yapıştır” konusunda olduğunu söyledi-

ğin aşağı yukarı buydu işte. Anlaşıldığı kadarıyla tam-olmayan teleportasyon, atom parçacıklarının “dolaşıklık” denilen bir özelliğine bağlıdır. “Dolaşıklık” birbirlerinden ayrı atomların bazen doğal yoldan ve birinin özelliklerinin diğerini etkilemesiyle eşleşmesidir. Bir fizikçinin dediği gibi, “bir atomik parçacığı gıdıklarsın, bir diğeri güler.” Einstein bu özelliğe, “uzaktan bile ürkütücü bir eylem” demiştir. Önceden haber verdiğin için sağ ol, şef.

Tabii fizik çevrelerinde bir insanın (en umut vaat eden şekli tam-olmayan teleportasyonla) ışınlanması konusunda epeydir bolca çene yarışılmaktadır. Bir başka deyişle, *uzaktan klonlama* söz konusudur.

Ha, işlem sırasında özgün nesnenin —mesela sen, New Jersey’den Daryl— yok olduğunu söylemiş miydik? Ama dert etme, ışınlanan sen, yani Gusev Krateri, Mars adresinde yaşayan Daryl gayet iyi, teşekkürler.

Şimdi tüm bunlar bizi Husserl’in vurguladığı noktaya geri getiriyor. Husserl ve diğer fenomenologlara göre, ben çevremi, zihin sanki bir filmmiş (veya bugün için bir bilgisayar ekranıymış) gibi sadece zihne kaydederek tecrübe etmem. Fenomenologlar bu durumun can alıcı bir adımı dışta bıraktığını da söylemişlerdir. Benim bütün deneyimlerimi fenomenologların “fenomenolojik kendilik” dedikleri şeye (ya da çoğumuzun dediği şekliyle “bana”) “ait” olarak yaşamam bütün deneyimlerimin bütünleşik bir ögesidir. Ben sürekli olarak diğer tüm deneyimlerinin merkez noktası olan, üstünde tüm algılarımın, düşüncelerimin, anlamlarımın ve niyetlerimin kesiştiği “Ben” deneyimine sahibim.

Bize kalırsa Husserl ve takipçileri, hepimizin mezardan sonra yaşamda neye sahip olmayı beklediğimizi yakalamıştır. Bu kendiliğimizdir! “Kendilik” bilincinin sürekliliğini sağlamaktan aciz hiçbir ölümsüzlük, özlediğimiz ölümsüzlük değildir.

KENDİMİZE TUTUNMAK

İlginçtir, Husserl aslında Buda'nın MÖ 6. yüzyılda ortaya attığı bir fikri yankılıyordu. Buda, “kendilik” deneyimimizi “beş tutunma demetinden” bir çeşit seçmece yaparak yarattığımızı düşünmüştü. Bu yığınlar (*Skandhalar*) bizim fiziksel biçim algımız, duyumlarımız, düşüncelerimiz, alışkanlıklarımız ve bireysel bilincimizdi. Bunlardan bir “kendilik” dokuyorduk ve bu “kendilik” sayesinde geriye kalanla, yani dünyayla etkileşime geçiyorduk. Buda'nın her ikisinin de (kendiliğin de dünyanın da) birer yanılısama olduğunu düşünmesine şaşmamalı.

Tamam. Klon Daryl'e dönelim. Bu Daryl'in bir “fenomenolojik kendiliği” var mıdır? Bilinç sürekliliğine sahip midir? Herhangi bir merkezi düzenleme perspektifi olmadan deneyimlerimize çözümünüverirsek evde olan kimdir? Yaşamaya devam eden kimdir? Bir klona yüklenmiş kişiliğimiz, ölümsüzlüğü *tecrübe etme*ğimiz için gerekli olan kendilik-bilincimizi korur mu? (Ve “ölümsüz” olduğumuzu tecrübe edemeyeceksek bütün bu çaba neden?)

Ama dur, belki de “fenomenolojik kendiliği” de yükleyebiliriz,

Daryl. Peki, bu kendilik, sen olur muydun o zaman? *Sen onun sen olduğunu düşünür müydün? Daha önemlisi, senin klonun Daryl olduğunu düşünür müydü? Eğer düşünürse, senin kim olduğunu düşünürdü? Bize gelince: biz klonlarımıza yüklendikten sonra yanıtı sana iletmelerini söyledik. Ama yine aynı mesele: Biz olduklarını söyleyen iki klona güvenebilir misin?*

BEN, KENDİM VE İPOD

Nöral *download* oyun planını uç noktaya götürdüğümüzde karşımıza siber-ölümsüzlük çıkıyor. Bu planın savunucuları derhal bedenlerimizin zaten her daim yıpranmaya açık, uyduruk malzemeden yapıldığına işaret ederler (üste düşen piyanoyu hiç saymıyoruz). E, madem öyle, neden bütün “kendiliğimizi” “yaşamaya” devam ettiği gibi bir de üstüne ebediyen yeni deneyimlere (siber deneyimler) yelken açabileceği bilgisayar çiplerine sokuşturmayalım?

Tümüyle bir “zihin” olarak yaşamak felsefeyle tanışık tayfaya tanıdık gelecektir. Bunun olası nedeni on sekizinci yüzyılın önde gelen İngiliz deneyci filozoflarından Piskopos George Berkeley’in bilgisayar-yongası-öncesi dönemde şu ünlü sözüyle benzer bir fikri ortaya atmış olmasıdır: “*Esse est percipi*” (“Var olmak, algılanmaktır”). Piskopos hazretleri dışarıda maddi “şeyler” olmadığını söylüyordu; olan sadece “şeyler” adını verdiğimiz algılarımızdı. Dedigi pek tekbenci bir evren gibi görünüyor çünkü sadece zihinlerimizin içindekilerin varlığından mutlak emin olabiliyoruz. Ama elbette bu durum bizi önemli bir soruyla başa başa bırakıyor: Eger duyu verilerimi “nesnelerden” gelmiyorsa nereden geliyor? Din adamımızın yanıtı hazırdır: Tüm duyusal ve-

rilerimizi Tanrı, Yukarı'dan yollamaktadır. Kozmik *spam* gibi bir şey yani. "Tanrı" yerine "Çip-beyinlerimizi her daim yeni ve canlı verileri almaya ve işlemeye programlayan yazılım mühendisi" ifadesini koyun: İşte, Berkeley'in teorisi yaşamaya devam ediyor!

Siber-Ölümsüzlükçü Michael Treder şunu öneriyor: "*Beyninizin bir dijital kopyasını çıkaralım ve bütün bilgiyi bir robota yükleyelim. Bu yöntem, robot bedenimizin bir felaketle yok olabilmesi gibi uzak bir olasılığa karşı kişiliğimizin yedek kopyasını koruyabilme avantajına sahiptir. Kendimizin kopyalarını güneş sisteminin her yerinde, galakside ve nihayet ötesinde depolayabilmemizi sağlayacağından bu yöntem bizi fiilen ölümsüz kılacaktır.*"

Eğlenceyi bozmak istemeyiz ama *download* öncesinde sormak istediğimiz bir felsefi soru var. Yirminci yüzyıl İngiliz filozofu C.D. Broad, bir şeye ilişkin bilincimizin, o şeyin fiziksel özellikleri hakkındaki bilgilerimizin toplamıyla aynı olmadığını altını çiziyor. Eklenen öge, deneyimin "ne gibi" yönüdür. Biranın fiziksel özelliklerine ve tat alma cisimciklerimizle etkileşimi de dahil olmak üzere başka şeylerle etkileşimine dair bilinecek ne varsa hepisini bilebiliriz ama bu bize gene de biranın tadının nasıl olduğunu söylemez. Biranın tadını alma deneyiminin ne olduğunu hâlâ bilmiyor oluruz. Semtinizin barmeni size aşağı yukarı aynı şeyi söyleyebileceğinden C.D. gözlemine biraz *hava* katmak adına bu "ne gibi" deneyimine yapay bir Latin ad koyarak, *qualia* demiştir.

Diyelim ki Dusty ve Lily adlı iki robotu seks yapmaya programladık. Kulak verelim, bakalım ne konuşuyorlar:

DUSTY: Senin için de iyi miydi, Lily?

LILY: Ah, Tanrı'm, evet. Harikaydı. Hep harika oluyor, Dusty.

DUSTY: Ee... Şimdi, tabii başka ilişkilerin de olmuştur aşkım ama

şey, hani diyorum bizimki, karşılaştırdığında yani...

LILY: Ah, elbette sevgilim. Bizimki gibi aşk hiç yaşamadım ben.

DUSTY: İşte benim hesaplar da aynını gösteriyor! Ama sen bana bir de ne hissettiğini söylesen, melek yüzüm?

LILY: Ay, işte seninle birlikte olduğumuzda tüm sayılarım tavan yapıyor.

DUSTY: Evet, evet, benimkiler de. Ama tüm bunlar sana ne hissettiriyor?

LILY: Atipik davranıyorum, Dusty. Diğer yazılımlarımı bloke ediyorum.

DUSTY: Evet, evet, onu anlıyorum bebeğim. Ama aşk denen bu çılgın şey ne? Adını koyabiliyor musun? Tam şimdi, şu anda ne hissettiğini söyleyebilir misin bana?

LILY: Soruyu yeniden düzenleyerek sorabilir misin? Hesaplayamıyorum.

DUSTY: Ya, Allah aşkına ya, Lily! Sen beni gerçekten sevmiyorsun bence.

LILY: Ama elbette seviyorum seni, Dusty. Görüş alanıma girdiğin anda tüm ampullerim yanıyor!

DUSTY: O sadece mekanik bir şey, Lily! Mekanik tepkiyi oyun konsolundan da alabilirim! Anlamıyor musun? Benim istediğim senin aşkın! Of ya, neyse, ben en iyisi gidip çocuklarla biralama yazılımını çalıştırayım.

LILY (iç çeker): Burada olacağım, Dusty. Herhalde böyle programlanmışım, ne diyeyim?

E, ne diyorsunuz yani şimdi?

E, şimdi, Daryl, Dusty ve Lily'yi, soru-yanıt için programlayabilirsin, bu açık. Hatta Lily'yi kendi verilerini okuyacak, olayı bir

takım ölçütler kullanarak puanlayacak veya diğer robotlarla yapılan seksle karşılaştıracak ve bunlara göre yanıt verecek şekilde bile programlayabilirsin. Ama Dusty, Lily'ye *qualiası* hakkındaki soru sorduğunda, Lily'nin yanıtı tamamen mekanik olmayacak mıdır?

Ne oldu, Daryl? Gladys'ten aldığın yanıtlar genelde bu türde mi yoksa?

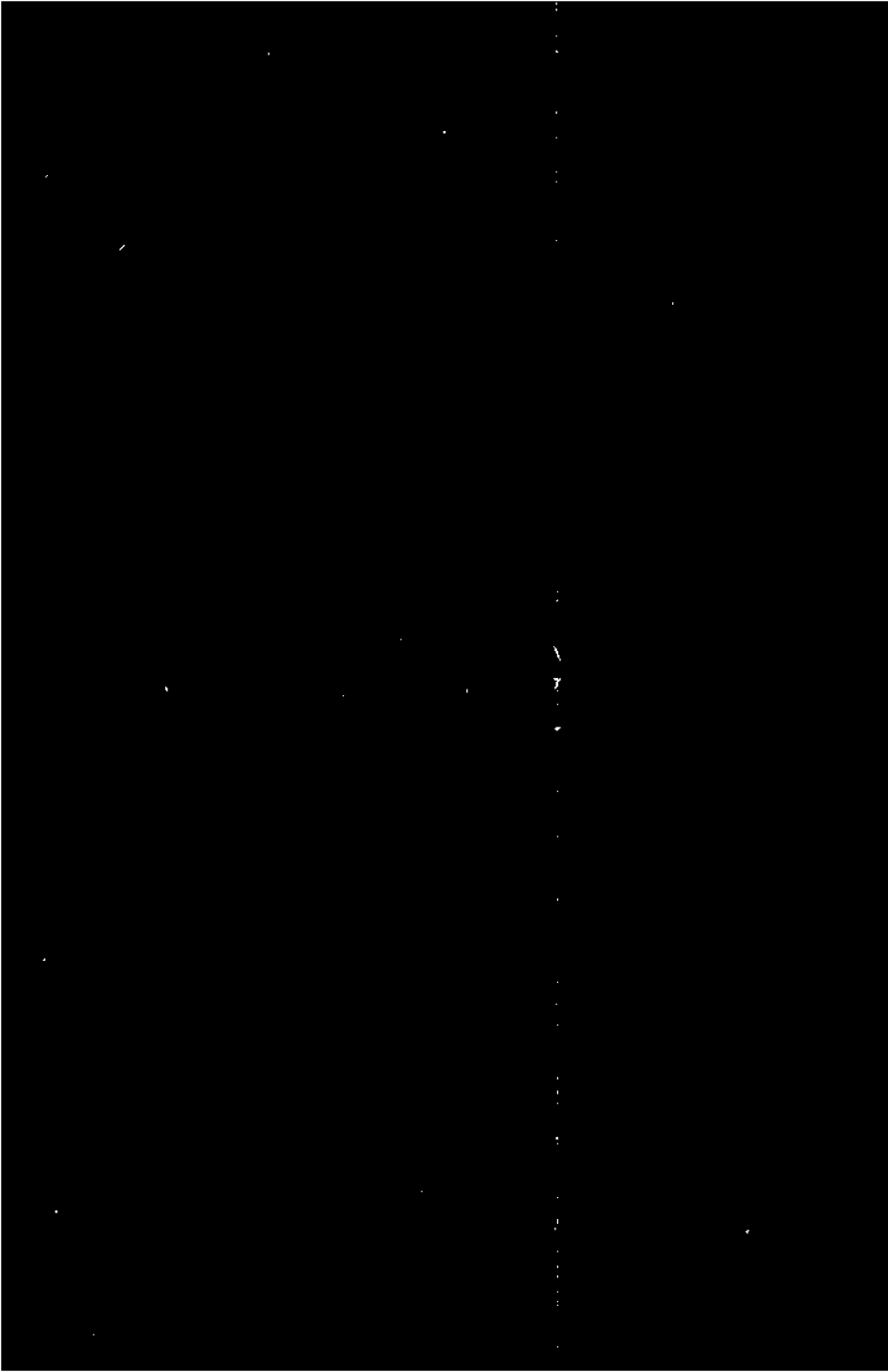
Şimdi, eğer “yaşamımızı uzatma” işine “kişiliğimizi yükleme” yoluyla gideceksek şunu bilmek istiyoruz: *Qualiamızı* da yükleyebilecek miyiz? Ayrıca tam olarak nasıl olacak bu iş? Seni bilemeyiz ama bizim *qualiamız* olmadan bir yere gitmeye hiç niyetimiz yok. Aynı olmaz ki.

Yani başkaları ne yapar bilemiyoruz ama bizim için ya *qualia* ya ölüm yani.

Haydi oradan! *Qualiaymış!* Yedek parçalardan yapılmış veya dondurulmuş ya da bilgisayar yongası boyunda olsam bile New Jersey'de yaşamayı yeğlerim ben. Hepsi diğer seçeneğe beş çeker bir kere. Neyse, önceden haber verdiğiniz için teşekkürler. Haydi, bana eyvallah.

Hop, dur bakalım, Daryl! Dikkatli dinlememişsin. Tüm bu biyoteknolojik planlar umut verici belki ama henüz değil! Hepsi hâlâ taslak aşamasında. Ayrıca sen, —bir yere tutun istersen, dostum— çok büyük olasılıkla ölümü tadacak son neslin üyelerinden birisin.

Aman Tanrım! Ay, kalbim sıkışıyor!

VII

Son

Şişman kadın şarkı söyleyene kadar hiçbirşey bitmiş sayılmaz.
A, başladı!

{13}

Son

"Daryl! Ne zamandır görüşemedik! Nerelerdeydin? Ne işin var burada?"

"Ne işim mi var? Burada çalışıyorum ben. Benim cenaze evim burası."

"E, biz senin bu meslekte çalıştığını bilmiyorduk yahu."

"Sormadınız ki. Neyse, sizin burada ne işiniz var bakalım?"

"Sevgili dostumuz Freddy Moriarity için geldik."

"Ah, evet, ihtiyar Freddy. Ben de tam onun töreni için gösterimi hazırlıyordum."

"Gösteri mi?"

"Ya, evet. Yeni şeyim işte. Sizle takılmak beni düşündürdü biraz. Hayatım boyunca burada ölümlerle uğraştım ve işte... Hiç ölümlük üzerine düşünmemiştim."

"Ama gösteri?"

"Bir yer kapıp oturun. Birazdan sahneye çıkacağım."

İyi günler, baylar, bayanlar. Diğer salonda bir tören daha var, fark etmişsinizdir. Hokus-pokusu icat eden adamın töreni. Biraz zorladı bizi; tabutuna yatırdığımızda sol bacağına içeri koyduk. Sorun ondan sonra başladı.

Geçen hafta tekne kazasında ölmüş bir adam gömdük. Ya, evet, adam bir tekne kiralamış sonra kıyıdan adama bağırıp durmuşlar: “99 numaralı tekne, geri dönünüz, zamanınız doldu!” Defalarca seslenmişler ama tekneden hiçbir tepki gelmemiş. Sonra sadece 75 teknelerinin olduğunu hatırlamışlar. 99 numaralı tekne yokmuş. 66 numaranın başının dertte olduğunu ancak o zaman anlamışlar.

Ekibim bir çapraz bulmaca ustasını getirmeye gitti. Ailesi yukarıdan aşağı 6, soldan sağa 3 gömülmesini rica ediyor.

Ama biraz ciddileşeyim isterseniz: yakın zamanda yaşam ve ölüm ve sonrası hakkında yazmış birçok filozofu okudum. Hepsinin farklı teorileri var ve açıkçası siz, ben ve sevgili Freddy gibi sıradan insanların ne düşündüğüyle pek ilgilenmemişler.

Yalnız aralarında öne çıkan bir eleman var. Yüzyıl öncesinden bir Amerikan filozofu. Adı, William James. Şimdi bu adam, tabutun çivisini tam yerine çakacak bir şeyler söylemiş. Dedigi gibi, her şeyin anlamına dair inançlarına nasıl eriştikleri konusunda filozof tayfası bizden o kadar farklı değil. Bir de demiş ki hepimiz büyük soruların yanıtlarına bir tür sezgiyle ulaşırız. James bu sezgi şeyine, “yaşamın dürüstçe ve derinlemesine ne anlama geldiğine dair aptal sezgi” demiş ve burada “aptal”ı kötü anlamda kullanmamış. Yani diyor ki ister filozof olalım ister ben ve Freddy gibi sıradan tipler, çoğunlukla olan bitene dair sezgilerimize bel bağlarız. Bir de şey demiş: “Hepimizin evrenin toplam baskısı ve itelemesini sezme ve hissetme yolları vardır.”

Şimdi bazı filozoflar ki ad vermeyeceğim çünkü çoğunun adını doğru dürüst telaffuz edemiyorum, Büyük Yanıtlar'a giden yolu çoğumuz gibi *el yordamıyla* buldukları gerçeğini gizlemeye uğraşiyor. Vardıkları sonuçlara nasıl vardıklarını anlatırken kırk takla atıyor, elli laf uyduruyorlar. Ama aslında onlar da esas olarak tıpkı bizim gibi en başta sezgilerine güveniyorlar. Ama sezdikleriyle eşleşecek müthiş bir felsefe yaratmak istediklerinden, kafalarından bir felsefe uyduruyorlar. Bana sorarsanız işte tam bu noktada çıyanlaşıveriyorlar: sezgilerinin söylediği şeyleri desteklemek için evrenden seçmece kanıtlar topluyorlar ve işlerine gelmeyeni görmezden geliyorlar. Ucuz numara yani.

Bu James denen adamın söylediği, aklımda birkaç çan çaldıran bir şey daha var. Şimdi James demiş ki ortadaki olgular öyle pek net değilse —hani şöyle kocaman, yanıp sönen ışıklı tabelalar hesabı— o zaman bize en uyan felsefeyi seçmekte serbestiz. Her Şeyin Anlamı'ndan bahsediyor ha: ölüm, yaşam, hepsi işte. Evrenin sizi ittiğinin şöyle bulutlardaki bir cennet olduğu kanısındaysanız, e, tamam işte, ne var bunda yani? Ben kimim ki size yanıldığınızı söyleyeyim? Tüm içtenliğimle söylüyorum: "Umarım oraya gidersiniz ve ben de bir ara yanınıza uğrarım." Belki oturur, bir bira içer, laflarız. Ara sıra şu arka sırada oturan arkadaşlarımla yaptığım gibi. Evet, şu iki ihtiyardan söz ediyorum.

Ha, son bir şey daha: Bir diğer Amerikalı vardı. Ta ne zaman yaşamış bir oyun yazarı. Thornton Wilder. Bu adamın *Kasabamız* adlı oyununun üçüncü perdesinde, oyunun kahramanı Emily doğum yaparken ölür. Ama Emily'ye yaşamından bir günü yeniden yaşama şansı verilir. Kahramanımız on ikinci yaş gününü seçer. Başlangıçta bu günü yeniden yaşamının coşkusuna kapılır. Ama çok geçmeden yaşamın nasıl geçip gittiğinin ve pek çok şeyi na-

sıl doğal karşıladığının, pek çok şeye karşı ne kadar duyarsız olduğunu fark eder. “Birbirimize bakacak zamanımız bile yokmuş!” diyerek ağlar. Ve sonunda sahne amirine dönerek sorar: “Hiç kimse yaşarken yaşamın farkına varmaz mı? Her saniyenin, her dakikanın?” Sahne cevap verir: “Hayır. Belki Azizler ve şairler. Belki biraz onlar.”

Geldiğiniz için hepinize çok teşekkürler. Biliyorum beni değil, Freddy’yi görmeye geldiniz, ama Freddy şu anda burada değil. Beni dinlediğiniz için müteşekkirim. Ah, bir tane daha fıkra vardı. Bu son, söz.

Heidegger ile bir hipopotam Cennet Kapısı’na gelirler ve Aziz Peter, “Çocuklar,” der, “bugünlük sadece bir yerimiz kaldı. O yüzden hanginiz ‘Yaşamın anlamı nedir?’ sorusuna en iyi yanıtı verirse içeri onu alacağım.”

Bunun üzerine Heidegger, “Varlık’ın kendisini düşünmek açıkça bütün metafizikte olduğu gibi yalnızca varolanlar aracılığıyla ve kendi temelleri bakımından yorumlandığı ve temellendirildiği ölçüde Varlık’a aldırılmamayı gerektirir,” der.

Hipopotam daha hiçbir şey diyemeden Aziz Peter elini hayvanın omzuna atar:

“Hey, hipo! Bugün şanslı günün!”

Herkese iyi geceler! İyi yolculuklar! Sana da Freddy!

Teşekkürler

Yardım ve destekleri için Bu Taraftan bir takım isimler var: sevgili menajerimiz Julia Lord, süper-zeki editörümüz Stephen Morrison, her daim coşkun sağ kolu Becca Hunt ve Penguin'deki yayıncımız Yen Cheong. Öteki Taraftakiler, size kısa sürede geleceğiz.

Öğrencilik günlerimizde iki öğretmenimiz meslektaşlarının kaş çatmalarına göğüs gererek bizleri esas duymak istediğimiz büyük sorularla tanıştırdı. Bu öğretmenlerimiz, müteveffa John Wild ve Paul Tillich'ti. Onlardan öğrenmek, onlarla çalışmak ayrıcalıktı.

Klasik fıkra deposu kaynağımız açık arayla Gil Eisner'dır. Teşekkürler, Gil. Ayrıca Joan Griswold ve Paddy Spence'e de müteşekkirimiz.

Şapkalarımızı, okuduğumuz en müthiş komikler karşısında saygıyla çıkarıyoruz: Groucho Marx, Woody Allen, Emo Phillips, Steven Wright, Merle Haggard ve Martin Heidegger.

Adını bile duymadığımız Cennet filmleri için Jack Nessel'a ayrıca teşekkürler.

Eşlerimiz Eloise ve Freke'ye ve kızlarımız Ether ve Samara'ya gelince... Ne diyebiliriz? Çok kibarsınız. Çok.

Yıllar önce Freke'nin müteveffa babası Vaiz Jan Vuist ölüm döşegindeyken bir ara baş başa kalmıştık (Danny, ben). Son sözleri arasından bir tanesini hiç unutmayacağım:

"Yaşamak, ayrıcalıktı."

NİETZSCHE ÖLDÜ!

Bir Hipopotam Olarak

YENİDEN DOĞDU...

Ey Cemaat, Nietzsche'yi nasıl bilirdiniz?
Peki ya Heidegger'i, Freud'u, Marx'ı...

Mizah bizi kahkahalara boğarken aynı zamanda genel felsefi fikirleri aydınlatmaya yardımcı olabilir mi? Peki mizah yaşam ve ölüme dair felsefi kavramları, Olmak ya da Olmamak'ı, anlatırken aynı zamanda ölüm-kaygımızı da dağıtamaz mı?

Hiç şüpheniz olmasın!

Son yılların en matrak çoksatar kitaplarından "*Platon Bir Gün Kolunda Bir Ornitorenkle Bara Girer...*"ın yazarlarından sizi mizah yoluyla felsefenin, teolojinin ve psikolojinin kıyılarında dolaştıran yeni bir kitap! Çatlak filozoflarımız bu sefer yaşamı, ölümü ve ölümden sonrasını kurcalıyorlar. Kimler yok ki kitapta:

Freud! Marx! Socrates! Buda! Woody Allen! Kierkegard!
Schopenhauer! Sartre! Camus! Nietzsche! Ve, tabi ki, Heidegger!

Yaşamın, özellikle de bir gün sona erecek olan bir yaşamın anlamı nedir? Öleceğimizi bilmek yaşamlarımızı nasıl etkiliyor? Sonsuza dek yaşasaydık yaşamın bugün olduğundan tamamen farklı bir anlamı mı olurdu? Ruhlarımız var mı? Varsa bedenlerimiz öldükten sonra yaşamaya devam ediyorlar mı? Neden yapılmış peki bu ruhlar? Sizinki bizimkinden daha mı iyi?

aylak kitap

14 TL

ISBN 978-605-5691-28-8

